

MILITAIRE SPECTATOR

De toekomstige strijd
om goed defensiepersoneel

- Verantwoordelijkheidsgevoelens van militairen
- Het Europees Veiligheids- en Defensie College

Schrijft u een gastcolumn in de Militaire Spectator?

De redactie van de *Militaire Spectator* daagt de lezers uit een gastcolumn te schrijven. De keuze van het thema is vrij, maar het moet wel passen binnen de formule van het blad. Voorwaarde voor plaatsing is dat de redactie uw boodschap relevant acht voor de lezers. Verder dient u uw verhaal in niet meer dan duizend woorden te vertellen. U kunt uw bijdrage sturen naar de bureauredactie (zie colofon). De redactie wacht reacties met belangstelling af.

De hoofdredacteur

GASTCOLUMN

De militair, de opdracht en het strafrecht

Wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht

Op 14 december

In een eerdere tekst naar de wijziging van het Wetboek van Strafrecht is het amendement naar de Wetboek van Militair Strafrecht behandeld. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

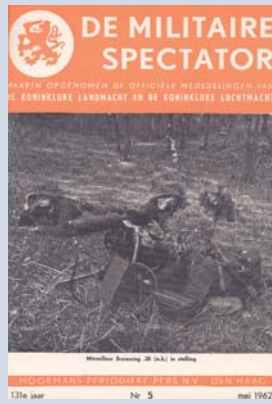
De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

De wijziging van artikel 38 Wetboek van Militair Strafrecht (WvMS) is de wetgever toegezonden op 14 december 2010. Het amendement is de wetgever toegezonden op 14 december 2010.

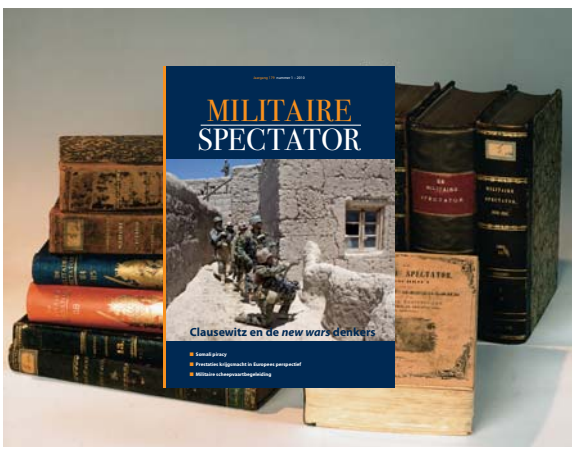
Alle artikelen uit de Militaire Spectator op DVD

Ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan van de *Militaire Spectator* zijn alle jaargangen van het militair-wetenschappelijk tijdschrift gedigitaliseerd. Alle artikelen, editorials, boekrecensies en columns zijn bijeengebracht op zes DVD's. De printbare PDF-bestanden op de DVD's zijn te doorzoeken met trefwoorden. Bij de DVD's hoort een boekje met zoektips.

Lezers van de *Militaire Spectator* kunnen de DVD-box bestellen door 17,50 euro over te maken naar bankrekeningnummer 514338997 ten name van *Militaire Spectator* in Den Haag. Graag vermelden 'bestelling DVD-box' en uw naam, adres en postcode.

De Militaire Spectator is sinds 1832 het militair-wetenschappelijk tijdschrift voor en over de Nederlandse krijgsmacht. Het maakt relevante kennis, wetenschappelijke inzichten, ontwikkelingen en praktijkervaringen toegankelijk en slaat zo een brug tussen theorie en praktijk. De Militaire Spectator stimuleert de gedachtevorming over onderwerpen die de krijgsmacht raken en draagt zodoende bij aan de ontwikkeling van de krijgswetenschap in de breedste zin van het woord. Op deze wijze geeft het tijdschrift inhoud aan zijn missie: het bijdragen aan de professionalisering van het defensiepersoneel en het verhogen van het kennisniveau van overige geïnteresseerden. Daarmee bevordert de Militaire Spectator ook de dialoog tussen krijgsmacht, wetenschap en samenleving.

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
info@kvbk.nl

Secretaris en ledenadministratie

luitenant-kolonel Henk Sonius
T 070 - 318 6930
E hc.sonius.01@mindef.nl

Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
ledenadministratie@kvbk.nl

De Militaire Spectator wordt ook verstuurd
op basis van rang/schaal. Adreswijzigingen
doorgeven bij de eigen personeelsdienst.

REDACTIE

brigade-generaal cav b.d. prof. em.
J.M.J. Bosch (hoofdredacteur)
T 071 - 542 18 30
E jmjbosch@xs4all.nl
kolonel cav drs. P.J.E.J. van den Aker
luitenant-kolonel KLu S.M. Babusch bc
kapitein ter zee P. van den Berg
drs. P. Donker
kolonel MJD dr. P.A.L. Ducheine
luitenant-kolonel MPSD drs. J. Duel
cdre KLu F. Groen
drs. P.H. Kamphuis
luitenant-kolonel KMar drs. ing. D.J. Muijskens
brigade-generaal TS ir. R.G. Tieskens
luitenant-kolonel Mams drs.
A.J.E. Wagemaker MA
kapitein-luitenant ter zee mr. N.A. Woudstra

BUREAU REDACTIE

mw. drs. A. Kool
drs. F.J.C.M. van Nijnatten
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
T 070 - 316 51 20 of
070 - 316 51 95
F 070 - 316 51 99
E redactiemilitairespectator@mindef.nl

LIDMAATSCHAP

binnenland € 25,00
studenten € 17,50
buitenland € 30,00

OPMAAK EN DRUK

Drukkerij ten Brink
ISSN 0026-3869

Nadruk verboden

Coverfoto: Nederlandse militair in As Samawah,
Irak, 2004 (Foto AVDD, G. van Es)

MILITAIRE SPECTATOR

308 Verantwoordelijkheidsgevoelens van militairen

N. Rietveld

Uit onderzoek blijkt dat een vijfde van de Nederlandse ex-militairen kampt met gevoelens van schuld en schaamte na deelname aan een vredesmissie.

322 De toekomstige strijd om goed defensiepersoneel

J.M.A.F. Sanders, W.S.M. Piek, J. van Genabeek en M.J. Huiskamp

De Strategische Verkenningen maken duidelijk dat Defensie bij het vullen van de organisatie in de toekomst rekening moet houden met een veel diverser arbeidsaanbod.

333 Het Europees Veiligheids- en Defensie College

R. Scalas en S.N. Mengelberg

Het Europees Veiligheids- en Defensie College speelt een rol in de training op het gebied van het veiligheids- en defensiebeleid van de EU.

En verder:

Editoriaal	306
Tegenwicht	346
Andere ogen	348
Boeken	349
Summaries	

De verloren patrouille

Ergens in Afrika, in het jaar 2054. De jonge luitenant en *Master of Science* John IJver, NLDA-promotie '53, was een jaar in functie als commandant van een zogeheten 'inzetpeloton'. Het peloton had in het kader van XFor, een internationale Hoofdstuk VII-missie, de opdracht een groot gebied te beveiligen om zo voorwaarden te scheppen voor de wederopbouw van de door burgeroorlog verwoeste tribale samenleving. Samen met zijn 'tweede man', sergeant der eerste klasse Monique Ali, stond IJver op het punt aan zijn laatste opdracht te beginnen. Daarna zou hij weer terug gaan naar de regio Nederland, die nu deel uitmaakte van het Verenigde Europa. De verkenningmiddelen waarover XFor beschikte waren op onrust onder delen van de bevolking in een

Bij het verlaten van basiskamp *Brabant* werden de boordwapens nog even geprobeerd: alle lichte mitrailleurs bleken in orde. Tot nu toe was het nog niet nodig gebleken ze te gebruiken, maar je wist maar nooit... Geroutineerd prepareerde John zijn voertuigsystemen, waaronder het *Battlefield Management System*. Hiermee was hij in staat snel, effectief en efficiënt met iedereen te communiceren en tegelijkertijd zijn inzet te leiden. John stuurde zijn gepantserde wielvoertuig naar links, terwijl Monique met haar groep naar rechts draaide. Vanaf nu waren ze op zichzelf en elkaar aangewezen en konden ze in nood slechts gebruik maken van luchtsteun en scheepsartillerie van de bondgenoten. Maar dat was slechts hypothetisch. Het terrein was bekend en zwaar, het klimaat broeierig en de opdracht slaapverwekkend. Dromerig keek John in de verte. Om de bedelende kinderen onderweg te bevredigen liet de jonge pelotonscommandant alvast de voedselpakketten open maken. Ook de zaklampjes met onuitputtelijke zonnecollectoren en het zo felbegeerde XForlogo werden klaargelegd.

Johns lichte mitrailleur ratelde onheilspellend, maar kon niets uitrichten tegen de naderende Leopard-2 tank

tot dusver onverdacht en dus weinig bezocht gedeelte van het operatiegebied. Het peloton zou bereden patrouilles uitvoeren in een moeilijk gebleken gedeelte, in de verwachting daarmee een belangrijk signaal af te geven aan de lokale bendeleiders: met ons, XFor-Europeanen, valt niet te spotten! De overgave aan de opvolgers zou daarna ongetwijfeld soepel verlopen.

John zou met de helft van zijn peloton het ene gebied bepatrouilleren, Monique het andere.

Bij het uitkomen van de scherpe bocht in de modderige weg klonk plotseling een daverende knal, gevolgd door een oorverdovende explosie! Johns tweede voertuig ging in rook op. In een reflex commandeerde John zijn voertuig achter een dekking en dacht razendsnel na: 'melden, ontplooiën, ontwikkelen, kiezen en rapporteren'. Verschrikt keek hij naar zijn vernietigde tweede voertuig om te zien of hij nog iets voor de bemanning zou kunnen doen. Maar al ras bleek dat het daarvoor te laat was. Hij tuurde vervolgens met zijn voertuigoptiek naar de

bosrand ver voor hem en meende het silhouet van een groot militair voertuig te herkennen. Blijkbaar hadden de inlichtingendiensten inderdaad gelijk gehad toen ze gemeld hadden dat lokale bendes de beschikking zouden krijgen over oude Leopards-2! John voerde de gegevens in in het oude BMS, zodat Monique hem te hulp zou kunnen komen en ook zijn Egyptische Commandant zou weten wat er gebeurd was. Tegelijkertijd gaf hij zijn bemanning de opdracht te blijven waarnemen. Plotseling hoorde hij zijn boordschutter Fred roepen: 'Luit, ze komen er aan!' Zijn lichte mitrailleur ratelde onheilspellend, maar kon natuurlijk niets uitrichten tegen de naderende tank. Met licht trillende stem gaf John opdracht het oude antitankwapen *Gill* in stelling te brengen. Maar dat ging moeizaam. Weliswaar hadden ze dat een jaar geleden bij het inzetgereed maken voor de zekerheid nog wel geoeffend, maar het niet al te serieus genomen. Operaties waren weliswaar operaties, maar alle inzetmissies waren tegenwoordig humanitair of hooguit contra-guerrilla. Zware, relatief moderne wapensystemen hadden hun tegenstanders nooit gehad, laat staan effectief gebruikt. Wat duurde het in stelling brengen van dat antitanksysteem lang! Directief leiding gevend spoorde John zijn mensen tot grotere spoed aan.

Gelukkig hoorde hij zijn *Forward Air & Artillery Controller* al de vuuraanvraag doen. Hij zag het ook op zijn BMS. Even later vloog de oude *Joint Strike Fighter* met donderend geraas hoog over de open vlakte en veranderde de naderende tank in een hoop verwrongen staal. John zag beweging in de bosrand ver voor hem. Die beweging smoorde in een muur van vuur die

blijkbaar ontstond door de inslaande kruisvluchtwapens van de marine. De JSF kwam nog een keer *wing-tippend* laag over en verdween vervolgens achter de horizon. Uitgeput en badend in het zweet liet John zijn hoofd rusten op de koepelrand van zijn voertuig.

Operaties waren weliswaar operaties, maar alle inzetmissies waren tegenwoordig humanitair of hooguit contra-guerrilla

Even later hoorde hij de stem van Monique zeggen: 'John..., is alles in orde?' John keek op en voelde tegelijkertijd de hand van Monique op zijn koude, zwetende voorhoofd. Gerustgesteld werd John wakker en keek in de donkere ogen van zijn echtgenote Monique, die lachend zei: 'John, een Commandant der Strijdkrachten die ongerust wakker wordt op Prinsjesdag is een slecht voorteken!' Straks even de minister spreken, dacht John. Geweldscenario's zijn immers nooit te voorspellen. Onze mensen moeten op alles voorbereid zijn en ondanks de risico's weer veilig terugkeren.

Opgelucht en gesterkt door zijn voornemen stapte John met zijn goede been uit bed en bereidde zich voor op weer een interessante dag bij Defensie. ■

Verantwoordelijkheidsgevoelens van militairen

Gevolgen van mandaten, restricties en morele dilemma's in het uitzendgebied

Ongeveer een vijfde van de Nederlandse ex-militairen kampt met gevoelens van schuld en schaamte als gevolg van deelname aan een vredesmissie, zo blijkt uit een recent afgerond onderzoek onder ruim 1.100 veteranen.¹ Deze veteranen waren onder meer uitgezonden naar Cambodja (UNTAC), Bosnië-Herzegovina (UNPROFOR), Kosovo (KFOR) en Irak (SFIR). De schuld- en schaamtebeleving blijkt indirect te maken te hebben met restricties in besluiten en handelen die de militairen hebben ervaren. Daarnaast hangen schuld en schaamte direct samen met sterke verantwoordelijkheidsgevoelens voor het succesvolle verloop van de missie, de ervaren machteloosheid tijdens de missie en het gevoel 'te kort te zijn geschoten'. In dit artikel worden de belangrijkste resultaten en conclusies uit het onderzoek besproken.

*Dr. N. Rietveld**

Sinds 1947 levert Nederland militairen aan verschillende vredesmissies. In de ruim zestig jaar die nu voorbij zijn hebben ongeveer 80.000 Nederlandse militairen deelgenomen aan ruim vijftig vredesmissies overal ter wereld. Op dit moment zijn ongeveer 2.300 militairen werkzaam in Afghanistan, Bosnië-Herzegovina, Irak, Soedan en Somalië.² De vredesmissies verlopen over het algemeen succesvol en de meeste veteranen kijken dan ook overwegend positief terug op hun uitzending.³ Militairen kunnen echter ook in zeer lastige situaties

terechtkomen met ingrijpende gevolgen voor henzelf en de lokale bevolking. De missies in Rwanda en Bosnië van begin jaren negentig zijn hiervan belangrijke voorbeelden.⁴ In dit artikel komt eerst de huidige Nederlandse deelname aan vredesmissies aan de orde. Daarna wordt gekeken naar de uitzendervaringen van militairen die deelnemen aan een vredeshandhavings- of vredesafdwingingsmissie en wordt eerder onderzoek besproken naar veteranen die als gevolg van hun militaire missie schuld en/of schaamte beleven.

Uitzendervaringen van militairen

Vredeshandhavingsmissies

Vredeshandhavingsmissies onder hoofdstuk VI van het VN-Handvest dienen om de vrede en stabiliteit in een voormalig conflictgebied te handhaven. Dit kan door het innemen van bufferposities, patrouilleren, wederopbouwactiviteiten of ondersteuning en begeleiding bij

* Natasja Rietveld (1973) is socioloog en promoveerde op 16 december 2009 op een sociaal wetenschappelijke studie over de omvang en de aard van uitzendinggerelateerde schuld en schaamte bij veteranen die deelnamen aan vredesmissies. Het onderzoek werd mogelijk gemaakt door de Wetenschapswinkel van de Universiteit van Tilburg, het Veteraneninstituut en de ACOM. Haar promotoren waren Prof. Dr. Van Iersel en Dr. Gelissen.

1 Rietveld, 2009.

2 Bron: Defensie, april 2010.

3 Schok, 2009.

4 Klep, 2008.

nieuwe verkiezingen. De vredesmacht is met instemming van de betrokken partijen in het gebied aanwezig. Vanuit een onpartijdige positie moeten vredeshandhavers toezien op een staakt-het-vuren en conflictpartijen bewegen tot een duurzame oplossing van hun conflict. De vredesmacht moet ervoor zorgen dat de conflictpartijen (blijven) afzien van geweld. Als conflictpartijen desondanks hun gewapende strijd voortzetten of doorgaan met geweldpleging onder de bevolking, kan de vredesmacht fysiek en mentaal kwetsbaar worden en te maken krijgen met een moreel dilemma. Dit kan tot situaties leiden waarin het resultaat van een beslissing altijd negatief of ongewenst is of waarbij verschillende keuzemogelijkheden gewenste resultaten opleveren, maar tegelijkertijd altijd een negatief bijeffect zullen hebben (het 'dubbele effect'). In dergelijke situaties moeten verschillende belangrijke waarden zeer zorgvuldig worden afgewogen om tot een ethisch verantwoorde keuze te kunnen komen. De vredessoldaat moet bijvoorbeeld ten eerste trouw blijven aan de geweldsinstructies, tegelijkertijd de schending van mensenrechten en humanitair oorlogsrecht tegengaan en zich op hetzelfde moment afzijdig houden van het conflict en neutraal blijven.⁵ Daarbij is vaak niet van tevoren vast te stellen wat de gevolgen zijn van een besluit.

Een vraag over de waarde van onpartijdigheid waar UNPROFOR mee te maken kreeg was: 'Helpen we juist mee aan verdergaande etnische zuivering als we ons niet afzijdig houden en we ingrijpen met militair geweld; immers, wat als de agressor als reactie daarop juist verdergaat met schendingen van mensenrechten en het vermoorden van burgers van hun tegenpartij?'. En bij het vasthouden aan afzijdigheid luidde een vraag: 'Geven we de agressor juist de gelegenheid tot het plegen van gewelddaden als we niet ingrijpen met militair geweld om hem te stoppen?'. In de eerste situatie kwam de Britse eenheid van UNPROFOR terecht die al in 1992 probeerde het Balkan-conflict te beteugelen en verdergaande escalatie te voorkomen. Het beschermen van burgers van de ene partij had tot gevolg dat zij juist doelwit werden van de andere partij.⁶ De tweede situatie speelde

rond Dutchbat III, maar ook bij UNAMIR in Rwanda, ruim een jaar voordat het drama in Srebrenica plaatsvond. UNAMIR leefde de waarden van het VN-mandaat na, maar kon als gevolg daarvan niet voorkomen dat in honderd dagen tijd 800.000 Tutsi's en gematigde Hutu's op gruwelijke wijze werden afgeslacht.

FOTO AVDD, H. KEERIS

Het is belangrijk dat veteranen kunnen praten over hun ervaringen tijdens hun uitzendingen

Het naleven van het mandaat is een waarde op zich, het beschermen van burgers echter ook. De toenmalige UNAMIR-commandant generaal Dallaire koos voor het laatste, maar verloor de strijd om de uitbreiding van het te krappe VN-mandaat, middelen en *back up* van de VN-autoriteiten en zijn meerderen.⁷ Dallaire werd in de steek gelaten, wat ook de Belgische militairen overkwam die zich terugtrokken nadat tien van hun para's door Hutu-extremisten vermoord waren. Generaal Dallaire mocht niets doen om het moorden te stoppen en moest met de handen gebonden toezien hoe de genocide zich verder voltrok tussen 6 april en half juli 1994. Nog jaren na de missie ondervond Dallaire hiervan de psychische gevolgen in de vorm van een posttraumatische stress-stoornis.

5 Van Iersel, 2002.

6 De (op ware feiten gebaseerde) film *Warriors* illustreert de morele dilemma's van de VN-vredesmacht (UNPROFOR, 1992, Bosnië) in een gebied waar de oorlog nog in volle gang is. Dit Britse docudrama illustreert hoe ingrijpen van de vredesmacht juist kan leiden tot etnische zuivering door de agressor: een onbedoeld en onvoorzien negatief effect van het besluiten en handelen van de VN-vredesmacht (meewerken aan etnische zuivering), alsook 'de naasten de gelegenheid geven tot kwaad'.

7 Dallaire, 2004.

Op basis van zijn studie over de impact van vredesmissies stelt Weisaeth dat vooral de vredeshandhavingsmissies na de Koude Oorlog een bron van nieuwe en niet-traditionele stressoren zijn waaraan militairen bij de uitoefening van hun beroep kunnen worden blootgesteld.⁸ Sinds het einde van de Koude Oorlog is het aantal intrastatelijke conflicten, zoals op de Balkan en in Rwanda, sterk gegroeid. De meeste van

de persoonlijke blootstelling aan gevaar als een vredeshandhavingsoperatie een gevechtsoperatie wordt. Ten tweede kan een militair getuige zijn van zeer stressvolle gebeurtenissen waarbij burgers betrokken zijn en in dat verband anderen zien lijden, waarbij het tegelijkertijd niet is toegestaan in te grijpen. Getuige zijn van de gruwelen die anderen worden aangedaan zonder daartegen iets te kunnen ondernemen drukt zeer zwaar op het geweten van de omstander.¹⁰ Ten derde onderscheidt Weisaeth de ervaring met de vernedering van VN-militairen door de voormalig oorlogvoerende partijen als een potentiële stressor. Militairen worden niet altijd met open armen ontvangen – de uitdrukking *United Nothing* spreekt voor zich – en kunnen uitgescholden en getreiterd worden, of met stenen bekogeld en met geweld bedreigd. Soms vinden militairen zelfs de dood. Een extreem voorbeeld is het door de straten van Mogadishu slepen van het lichaam van een dode Amerikaanse militair. De hele wereld was hiervan getuige. Dit is overigens ook een voorbeeld van een agressor die zich tegen de vredesmacht keert omdat deze een partijdige positie had ingenomen.¹¹ Een laatste type potentiële stressor is de frustratie die optreedt wanneer externe factoren het uitvoeren van de werkzaamheden verhinderen en belemmeren. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om versperring van de weg door vrouwen en kinderen, waardoor voedsel en medicijnen niet bij zieke en kwetsbare vluchtelingen terecht kunnen komen.

Van de verschillende situaties en gebeurtenissen die vredeshandhavers meemaken is het getuige zijn van geweld tegen burgers zonder in staat te zijn hen te helpen volgens Weisaeth de meest typische. Weisaeth noemt de vredeshandhaver in dit verband ‘*a helpless spectator to helpless victims*’.¹² Als een militair getuige is van gewelddadigheden kan hij meestal alleen een rapport schrijven over het incident, in de hoop dat dit snel door het VN-systeem bij de juiste personen terechtkomt en dus effect heeft. Dit is echter niet genoeg om de militair ervan te verzekeren dat het geweld stopt en dat verder leed voorkomen is. Ook leidt dit er niet toe dat de militair na afloop van de missie betekenis kan toekennen aan de uitzend-

Tijdens het werk in een uitzendgebied kunnen militairen blootstaan aan diverse stressoren

deze conflicten kennen geen beperkingen van geweldgebruik. Extreem gewelddadig zijn conflicten waarbij strijdkrachten etniciteit of religie gebruiken om burgers te mobiliseren tot participatie in de strijd (propaganda) en waarbij verschillende groeperingen tegen elkaar worden opgezet.⁹ De vredesmacht krijgt te maken met onconventioneel denkende en strijdende partijen en moet hen zo veel mogelijk met diplomatieke middelen stimuleren een oplossing voor het (opnieuw opgelaaide) conflict te vinden. Guerrillastrijders en milities laten zich echter niet leiden door traditioneel juridische middelen en ethische kaders. In gebieden waar religieuze en etnische grenzen partijen van elkaar scheiden is niet altijd duidelijk wie tegenover elkaar staan en waar de agressor zich bevindt. Veelal begeven milities zich dan tussen de burgerbevolking en nemen burgers zelf deel aan de strijd.

Weisaeth onderscheidt vier typen stressoren die VN-militairen in zijn onderzoek zelf gerapporteerd hebben en die kenmerkend blijken te zijn voor verschillende – ook recente – vredesmissies. Ten eerste noemt Weisaeth

8 Weisaeth, 2003.

9 Van de Goor & Siccama, 1995.

10 Herman, 2002.

11 De (op ware feiten gebaseerde) film *Black Hawk Down* illustreert wat er gebeurt als de VN-vredesmacht met militair geweld op de agressor reageert. Achttien Amerikaanse militairen kwamen in 1993 in Somalië om. De agressor richtte zich, als gevolg van de tijdelijke ‘partijdigheid’ van de VN, tegen de VN-vredesmacht.

12 Weisaeth, 2003: 213.

ervaringen, aldus Weisaeth. Als een militair niet weet waartoe dergelijke rapportage geleid heeft en achteraf niet heeft kunnen controleren hoe het de slachtoffers is vergaan, kan dat de omgang met extreme uitzendervaringen bemoeilijken.

Vredesafdwingingsmissies

Als een vredesakkoord wordt geschonden of mensenrechtenschendingen doorgaan besluit de VN-veiligheidsraad onder Hoofdstuk VII van het Handvest om zonder instemming van de conflictpartijen een vredesafdwingingsmacht in te zetten. Sinds 2000 kan de VN-veiligheidsraad in een dergelijk geval ook het mandaat van de aanwezige vredeshandhavingsmacht uitbreiden met vredesafdwingende elementen.¹³ Vrede afdwingen mag alleen onder strikte politieke voorwaarden en dient met zo min mogelijk militair geweld gepaard te gaan. Tevens is deze ‘partijdige’ positie-inname altijd van tijdelijke aard. Indien met geweld ingegrepen wordt om mensenrechtenschendingen een halt toe te roepen, betekent dit niet automatisch dat de militairen daarna in een ‘comfortabele’ situatie terechtkomen. Er bestaat immers groot gevaar voor levensbedreigende situaties. Daarbij kunnen geweldsacties ook onbedoelde neveneffecten hebben, die vaak van tevoren voorzien zijn (het ‘dubbele effect’). Zo kunnen met het uitschakelen van de agressor ook onschuldige burgers worden getroffen of burgerdoelen worden vernietigd. Ook een vredesafdwingingsmacht krijgt dus te maken met morele dilemma’s en een waardenconflict. KFOR kon in 1999 als gevolg van de succesvolle luchtoperatie *Allied Force* veilig werken en het mandaat succesvol uitvoeren.¹⁴ *Allied Force* is stevig bediscussieerd door politici, maar ook door wetenschappers. Het succes van de operatie (Servische doelen werden vernietigd en Servische troepen verdreven uit Kosovo) ging namelijk gepaard met onbedoelde schade en slachtoffers. Zo werd een groot deel van de infrastructuur vernietigd. Dit had gevolgen voor de burgers, die bijvoorbeeld lange tijd geen schoon water meer hadden. Maar ook vandaag de dag vinden onschuldige burgers de dood door geweldsacties – ook van Nederlandse militairen – tegen de Taliban in Afghanistan. De vraag die hier relevant is gaat

FOTO AVDD, H. KEERIS

Militairen kunnen in conflictgebieden voor morele dilemma's komen te staan

over proportionaliteit: weegt het resultaat van een geweldsactie op tegen het aantal slachtoffers dat er het gevolg van is?

Vredeshandhaving versus vredesafdwinging

Militairen kunnen zowel bij vredeshandhavings- als vredesafdwingingsmissies te maken krijgen met morele dilemma's en achteraf twijfelen over de juistheid van gemaakte afwegingen en keuzes. Toch blijken vredeshandhavingsmissies voor militairen mentaal meer belastend te zijn. Wat betreft de blootstelling aan stressoren gedurende de uitzending en de beleving van uitzendervaringen vond Weisaeth een duidelijk onderscheid tussen VN-vredeshandhavingsmissies en vredesafdwingingsmissies van de NAVO.¹⁵ Niet het geweldsniveau ter plaatse, maar de instemming van de conflictpartijen met de komst van de VN-vredesmacht onderscheidt beide missies van elkaar, aldus Weisaeth. Hij stelt: *'Consent is supported by the principles of impartiality, minimum force, legitimacy, credibility, mutual respect, and transparency. The rules of engagement for the operation are tied to a set of regulations closely in line with*

13 Report of the Panel on United Nations Peace Operations ('Brahimi-report'), 21 augustus 2000, A/55/305-S/2000/809.

14 Op 23 maart 1999 startte de operatie *Allied Force*, die 78 dagen duurde, als antwoord op de dood van meer dan 1.500 Kosovaarse Albanezen en de vlucht van nog eens 400.000 Kosovaren. Het ging hier om een luchtoperatie tegen Servische doelen met als oogmerk het verdrijven van Servische eenheden uit Kosovo. Bron: www.minbuza.nl/nl/Onderwerpen/Internationale_organisaties/NAVO/Missies/NAVO_missie_Kosovo.

15 Weisaeth, 2003.

*the standards of fundamental human rights. This may bring the responsible UN commander into a difficult position because the adversary may not always observe the same standards.*¹⁶

Militairen die zowel in het kader van een VN-vredeshandhavingsmissie als een NAVO-geleide missie zijn uitgezonden¹⁷ rapporteerden

Militairen die betrokken waren bij het handhaven of afdwingen van vrede kunnen daar zeer verschillend op terugkijken

een lagere prevalentie van stressfactoren bij de NAVO-missie. Uit onderzoek onder 3.448 Zweedse VN-militairen die van 1993 tot 1995 in Bosnië dienden blijkt dat 47 procent vond dat zij hun missie – die onder meer bestond uit het beschermen van de burgers tegen geweld en tegen aanvallen van de agressor – succesvol hadden kunnen volbrengen. Maar liefst 86 procent van de militairen die tussen 1995 en 1998 onder NAVO-bevel waren ingezet (n = 2.298) deelde deze mening. Slechts 43 procent van de VN-militairen had het gevoel in staat te zijn geweest indruk te maken op de conflictpartijen in Bosnië, terwijl 94 procent van de NAVO-militairen dit zo had ervaren.

Militairen van de VN-missies in Bosnië hebben ook andere ervaringen dan de NAVO-militairen rond trainingsbehoeften ter voorbereiding op de uitzending. Zo zei 42 procent van de militairen van UNPROFOR in Bosnië behoefte te hebben aan training in onderhandelingstechnieken. Bij de IFOR/SFOR militairen was dit slechts 26 procent. Vijfenveertig procent van de

VN-militairen gaf aan behoefte te hebben aan training om te kunnen reageren op bedreiging en provocaties, tegenover 29 procent van de NAVO-militairen. Een zelfde onderscheid kwam naar voren bij de vraag naar de behoefte om bij anderen (collega's) stress te kunnen herkennen. Verder bleek dat het thuisfront de NAVO-operatie in Bosnië meer steunde (56 procent) dan de VN-operatie (39 procent). Uit het onderzoek van Johansson, dat Weisaeth bespreekt, blijkt over het algemeen dat de taken die bij een NAVO-geleide operatie moeten worden uitgevoerd meer aansluiten bij de traditionele militaire opleiding.¹⁸ De competenties en stressoren bij vredeshandhavingsmissies zijn uniek en vereisen specifieke (aanvullende) voorbereiding, training en opleiding.

Eerder onderzoek naar schuld en schaamte bij veteranen

Uit eerder onderzoek onder veteranen blijkt dat meerdere van hen diepgaande schuldgevoelens hebben als gevolg van het overleven van een oorlog terwijl collega's sneuvelden. Ook blijkt dat schuldgevoelens kunnen worden gerelateerd aan pijnlijke oorlogsherinneringen.¹⁹ Een groot deel van de Amerikaanse Vietnam-veteranen blijkt nog jaren na de oorlog last te hebben van het gevoel dat wat zij gedaan hebben onvergeeflijk is.²⁰ Daarnaast hebben velen van hen schaamtegevoelens.²¹ Deze eerdere studies gingen voornamelijk over de relatie tussen schuld, schaamte en psychische klachten en altijd waren veteranen met een posttraumatische stress-stoornis (PTSS) en/of andere psychische klachten onderzoeksobject. Meestal stonden *a priori* twee typen schuld centraal, namelijk *survival guilt* (schuld omdat de veteraan de oorlog zelf overleefde, terwijl kameraden in dezelfde situatie sneuvelden) en *combat guilt* (schuld als gevolg van deelname aan gevechtacties en geweldpleging, waaronder het doden en verwonden van burgers of militairen). Het ging altijd om Amerikaans onderzoek en in elke studie stonden alleen oorlogsveteranen, meestal Vietnam-veteranen, centraal. De mate en de aard van schuld- en schaamtebeleving bij veteranen van vredesmissies werd nooit eerder onderzocht.

16 Weisaeth, 2003: 211, 212.

17 De verandering gedurende het Balkan-conflict, dat in de jaren '90 plaatsvond, van VN- naar NAVO-geleide missies maakte het mogelijk de beleving van militairen van beide typen vredesmissies met elkaar te vergelijken.

18 Weisaeth bespreekt de resultaten uit het onderzoek dat E. Johansson in 2001 publiceerde in: *The unknown soldier - A portrait of the Swedish peacekeeper at the threshold of the 21st century*. Karlstad University Studies, no. 21.

19 Lifton, 1973; Glover, 1984; Kubany, 1994; Kubany, Abueg, Kilauano, Manke & Kaplan, 1997.

20 Singer, 2004.

21 Wong & Cook, 1992; Leskela, Dieperink & Thuras, 2002; Harrigan, 2007.

De betekenis van schuld en schaamte

Schuld en schaamte zijn dagelijks voorkomende zelfbewuste, morele en sociale emoties,²² maar ook het gevolg van bepaalde gedachten en overtuigingen (cognities).²³ Schuld en schaamte behoren net als verlegenheid en trots tot de

oorzaak en de daarbij betrokken personen. Uiteindelijk kan sociaal isolement het gevolg zijn. De betekenis van schuld en schaamte als gevolg van een ingrijpende gebeurtenis kan verduidelijkt worden met de sociaalpsychologische attributietheorie.²⁷ Attributie is de behoefte om dat wat in ons leven gebeurt te verklaren en er

FOTO AVDD, H. KEERS

In 2006 vond een groot onderzoek plaats naar de persoonlijke ervaringen van uitgezonden militairen

groep zelfbewuste emoties omdat zij mensen tot zelfreflectie brengen. Deze gevoelens duiden erop dat we ons bewust zijn van de kwaliteit van ons gedrag en daden bij schuld en van de kwaliteit van onze persoonlijkheid bij schaamte.²⁴ Bij schuld veroordelen we ons gedrag en bij schaamte ons karakter.²⁵ Schaamte is om die reden een meer pijnlijke emotie dan schuld. Als morele emoties zijn schuld en schaamte misschien wel de meest relevante psychologische mechanismen die ons motiveren ons aan te passen aan regels, normen en waarden die in onze cultuur gelden en die positief samenleven met anderen mogelijk maken.²⁶ Zij motiveren ons deviant gedrag te voorkomen. Als sociale emoties vormen ze een fundament voor sociaal geaccepteerd gedrag en duiden ze op zorgzaamheid voor anderen en empathisch vermogen. Schuld en schaamte leiden ieder tot ander 'sociaal' gedrag. Schuldgevoelens leiden tot het contact leggen met de gedupeerde, tot verontschuldiging en tot de behoefte een goede (tegen)daad te verrichten. Schaamte leidt echter tot het vermijden van de situatie die die emotie heeft ver-

op die manier betekenis aan te geven. Dit geeft een gevoel van regie over het verloop van ons leven en inzicht in wat verwacht kan worden. Het meemaken van een ingrijpende gebeurtenis, bijvoorbeeld door een militair in een uitzendinggebied, betekent juist controleverlies met angst, onzekerheid en machteloosheid tot gevolg. De behoefte om een gebeurtenis en de emoties daarbij te verklaren wordt belangrijker naarmate de machteloosheid en het verlies van controle groter was. In dat geval stellen we onszelf soms liever verantwoordelijk voor wat er gebeurde en voelen we ons liever ongelukkig over die zelfbeschuldiging en schaamte, dan dat we accepteren dat het leven blijkbaar een angstig en onzeker avontuur kan zijn en dat we blijkbaar aan willekeur kunnen zijn overgeleverd.²⁸ Deze reactie heet interne attri-

22 Tangney & Dearing, 2002.

23 Kubany & Ralston, 2006.

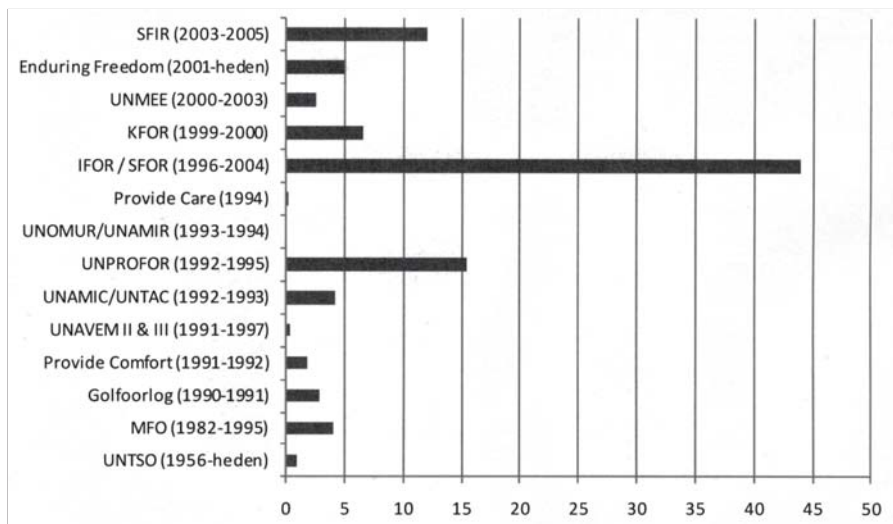
24 Tangney & Dearing, 2002.

25 Lewis, 1971.

26 Ausubel, 1955.

27 Heider, 1958.

28 Herman, 2002.

Figuur 1 Verdeling vertegenwoordiging missies in de onderzoeksgroep (n = 1.170)*

* Omdat een grote groep veteranen vaker is uitgezonden moesten zij voor het beantwoorden van de specifieke missiegerelateerde vragen één uitzending in gedachten nemen. In ieder geval moesten de antwoorden in de vragenlijst gebaseerd zijn op die missie die op het leven van de veteraan de meeste invloed heeft gehad. Met verschillende controlevragen is deze 'gekozen missie' op consistentie getoetst. De verdeling van de veertien missies in de onderzoeksgroep is gebaseerd op die gekozen missie.

butie; bij externe attributie stellen we andere factoren of anderen verantwoordelijk voor een gebeurtenis.

Het onderzoek

In juni 2006 hebben ruim 1.100 veteranen van veertien vredeshandhavings- en vredesafdwingingsmissies²⁹ een schriftelijke vragenlijst³⁰ ingevuld. De lijst ging op verschillende onderwerpen in om een antwoord te vinden op

29 UNTSO (Israël); MFO (Sinaï-Egypte); Golfoorlog en *Operation Save Haven* (Irak); UNAVEM II en III (Angola); UNAMIC/UNTAC (Cambodja); UNPROFOR (voormalig Joegoslavië); IFOR en SFOR (voormalig Joegoslavië); *Provide Care* (Rwanda); UNAMIR/UNOMUR (Uganda/Rwanda); KFOR (Kosovo); UNMEE (Ethiopië/Eritrea); SFIR (Irak); *Enduring Freedom* en ISAF (Afghanistan).

30 Rietveld & Iersel, 2006.

31 Selectiecriteria waren: vertegenwoordiging van de vier perioden die de veranderde veiligheidsituatie in de wereld kenmerken en als gevolg daarvan de evolutie van mandaten en verschillende typen vredesmissies: uitgezonden 'gedurende de Koude Oorlog'; van '1991-1995'; van '1996-2000' en van '2001-2006'.

32 De veteranen die deelnamen aan het onderzoek zijn als veteranenpashouder geregistreerd bij het Veteraneninstituut. In augustus 1993 kende de Nederlandse overheid de eerste veteranenpassen toe, als dank voor de diensten van ex-militairen die werkzaam waren geweest in een (voormalig) conflict- of oorlogsgebied. De pas was een teken van waardering voor hun bijdrage aan de internationale vrede en veiligheid. Sinds 2003 ontvangen geregistreerde veteranen van het Veteraneninstituut ook het Draaginsigne Veteraan (veteranenspeld).

de vraag: wat is de omvang en de aard van schuld- en schaamtebeleving van veteranen van vredesmissies en welke factoren verklaren de verschillen in schuld en schaamte in de onderzoeksgroep? Aan bod kwamen: de persoonlijke en professionele eigenschappen van de veteranen, kenmerken van de uitzending(en), de specifieke uitzendervaringen, de ervaren hevigheid daarvan, verantwoordelijkheidsgevoelens voor het goede verloop van de missie en aan de uitzendervaringen gerelateerde schuld- en schaamtebeleving. Verder zijn vragen gesteld over de verwerking van de uitzendervaringen, over de fysieke en mentale gezondheid en het hulpzoekgedrag van de veteranen.

Deelnemers aan het onderzoek

De respondenten van het onderzoek zijn allemaal als veteraan geregistreerd bij het Veteraneninstituut. Allereerst zijn veertien vredesmissies geselecteerd³¹ uit dit veteranenpas-bestand.³² Vervolgens werd een aselechte steekproef getrokken uit elke groep. Bijna driekwart van de veteranen nam deel aan een vredesafdwingingsmissie en eenderde aan een vredeshandhavingsmissie. In het onderzoek zijn alle krijgsmachtdelen vertegenwoordigd. De gemiddelde leeftijd van de respondenten is 44 jaar en 8 procent is vrouw. Ruim de helft van de deelnemers aan het onderzoek is getrouwd, 16 procent is alleenstaand en een enkeling is gescheiden. Bijna de helft van de veteranen is middelbaar opgeleid, ongeveer een kwart is hoog opgeleid. De helft van de veteranen had gedurende de uitzending de rang van 'soldaat tot korporaal' en ruim een vijfde had de rang van tweede luitenant of hoger. Driekwart van de veteranen is minstens twee keer uitgezonden, 12 procent vertrok zelfs drie keer en 5 procent vier keer naar een missiegebied. Bij 7 procent van de veteranen vond de

uitzending tijdens de Koude Oorlog plaats, een kwart van de veteranen werd uitgezonden in de periode 1991-1995. De meeste veteranen zijn na 1995 uitgezonden (zie figuur 1).

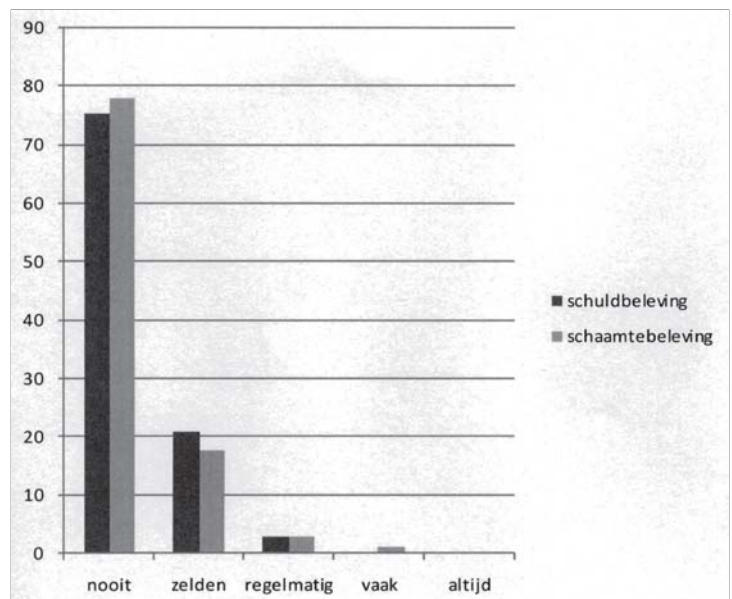
Van de veteranen die aan het onderzoek deelnamen was bijna de helft beroepsmilitair voor onbepaalde tijd (BOT), ruim een kwart had een tijdelijk contract (BBT) en rond 15 procent was dienstplichtig militair. Ruim de helft van de veteranen verliet Defensie in de periode 2001-2006, eenderde in de periode 1995-2000, 9 procent in de periode 1989-1994 en enkele veteranen verlieten de krijgsmacht tijdens de Koude Oorlog. Dit houdt in dat de meeste veteranen gemiddeld genomen tien jaar tot enkele maanden na het verlaten van Defensie aan het onderzoek deelnamen.

Omvang uitzendinggerelateerde schuld- en schaamtebeleving

Centraal in het onderzoek staat de vraag naar de omvang en de aard van de schuld- en schaamtebeleving van veteranen van vredesmissies en de wijze waarop verschillen in uitzendinggerelateerde schuld en schaamte samenhangen met kenmerken van de missie en eigenschappen van de veteranen zelf. Eerst ga ik in op de omvang van uitzendinggerelateerde schuld- en schaamtebeleving (zie figuur 2). Vervolgens bespreek ik de aard en de belangrijkste determinanten van schuld en schaamte zoals dat uit het onderzoek naar voren kwam.

Voor het meten van de omvang van schuld en schaamte zijn twee vragen gesteld, waarmee tevens bepaald werd of de veteranen de verdere vragen die inzicht gaven in de aard van schuld- en schaamtebeleving moesten invullen. De uitzendinggerelateerde schuld- en schaamtebeleving is gemeten met respectievelijk deze vragen: 'Hoe vaak ervaart u schuldgevoelens over gebeurtenissen of situaties gedurende de uitzending?' en 'Hoe vaak ervaart u schaamte over gebeurtenissen of situaties gedurende de uitzending?'. De vragen moesten worden beoordeeld op een vijfpuntsschaal (1 = 'nooit' tot 5 = 'altijd'). Indien de veteraan deze vraag met 'nooit' beantwoordde kon hij de verdere vragen over

de schuld- en schaamtegevoelens overslaan. Figuur 2 laat zien hoe de verschillende antwoorden in de onderzoeksgroep verdeeld zijn, waarbij de donkere staaf de schuldbeleving en de lichte staaf de schaamte weergeeft. In figuur 2 valt op dat ruim een kwart van de veteranen schuld beleeft als gevolg van zijn of haar uitzendervaringen en dat 22 procent zich schaamt

Figuur 2 Mate van uitzendinggerelateerde schuldbeleving (procent van $n = 1.114$) en schaamtebeleving (procent van $n = 1.105$)

over situaties en gebeurtenissen die zich gedurende de missie voordeden. Vier procent schaamt zich zelfs regelmatig of vaak en 3 procent voelt zich regelmatig schuldig bij de herinnering aan de uitzending.

De aard van uitzendinggerelateerde schuld- en schaamtebeleving

Om inzicht te krijgen in de aard van de schuldbeleving van veteranen moesten de veteranen die aangaven schuld te beleven als gevolg van hun uitzendervaringen (figuur 2) 46 potentiële situaties en gebeurtenissen beoordelen die zich tijdens een militaire missie kunnen voordoen.³³

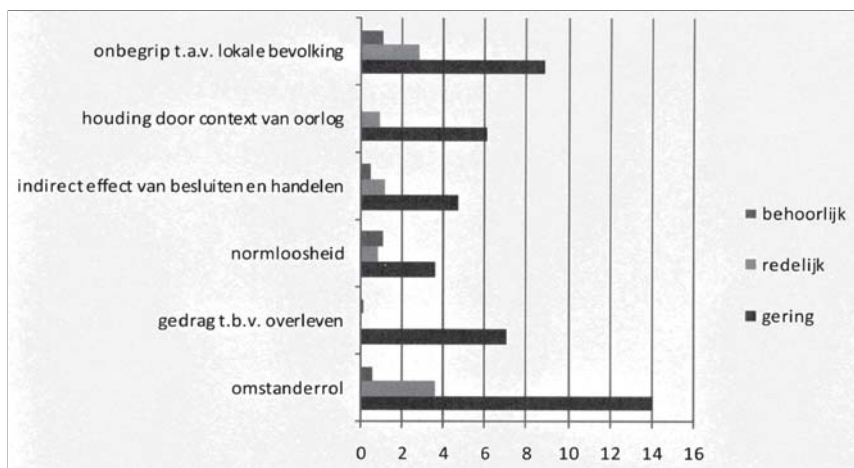
33 Deze 46 items komen uit een bestaand meetinstrument – The Sources of Trauma-Related Guilt Survey-War-Zone Version (STRGS-WZ) – dat in de jaren '90 werd ontwikkeld door Kubany e.a. (1997) voor onderzoek onder Vietnam-veteranen. Dit instrument is voor het onderzoek vertaald.

De items moesten worden beoordeeld op een zespuntsschaal (1 = niet op mij van toepassing, 2 = geen schuldgevoel, 6 = in extreme mate een schuldgevoel). Uit analyse van de antwoorden van de respondenten bleek dat hun schuldbeleving te maken kan hebben met zes typen situaties (figuur 3).³⁴ Respectievelijk gaat het om:

1. *Onbegrip ten aanzien van de bevolking in het uitzendgebied*, waaronder situaties als ‘geen begrip hebben voor de cultuur of waarden die leven onder de bevolking in het conflictgebied’ en ‘boosheid voelen ten aanzien van de burgerbevolking’;
2. *Houding en gedrag in de context van oorlog en geweld*, zoals ‘het niet delen van beperkte middelen’ (bijvoorbeeld voedsel, voorraad of munitie) en ‘het kiezen welke van de gewonden geëvacueerd moeten worden’;

4. *normeloosheid*, wat situaties inhoudt als ‘het bewust pijn doen of doden van kinderen’ en ‘iemand seksueel intimideren of pesten’;
5. *overlevingsgedrag*, zoals ‘het niet in dezelfde mate en omvang risico’s hebben genomen zoals anderen dit deden’ en ‘datgene dat je hebt moeten doen om te overleven of je te verdedigen’ en tot slot
6. *omstanderrool*, zoals ‘het niet geprotesteerd hebben tegen bruutheid of niet geprobeerd hebben bruutheid te voorkomen’ en ‘het onvermogen te voorkomen dat letsel wordt toegebracht aan burgers’.

In figuur 3 is te zien dat de veteranen die als gevolg van hun uitzendervaringen in bepaalde mate (‘gering’ tot ‘behoorlijk’, weergegeven met drie grijstinten) schuld beleven, aangeven dat die gevoelens vooral te maken hebben met de ‘omstanderrool’ (achttien procent) en met ‘onbegrip ten aanzien van de bevolking in het uitzendgebied’ (dertien procent).

Figuur 3 Typen uitzendinggerelateerde situaties die tot schuldbeleving kunnen leiden (procent van $n = 440$)

3. *indirect effect van besluiten en handelen*, waaronder ‘het bevriend raken met een burger die later gedood is, mogelijk als gevolg van de vriendschap met mij’ en ‘het per ongeluk letsel toebrengen aan kinderen’;

In de vragenlijst werd met verschillende open vragen ruimte geboden voor aanvullingen. De open vraag ‘Wat is voor u de belangrijkste oorzaak voor uitzendinggerelateerde schuldbeleving?’ is onder meer beantwoord met: ‘Het gevoel hebben dat je niet alles uit jezelf hebt gehaald om burgers te helpen’; ‘Het verschuilen achter je werk om maar niet bij de slachtoffers te hoeven zijn’; ‘De schuldvraag is misschien dat je zo machteloos bent. Je zou eigenlijk iedereen willen helpen, maar dat kan bij een miljoen mensen niet. En die taak hadden we eigenlijk wel, althans dat vond ik (...)’ en ‘Het schuldgevoel dat wij (...) volgens de geweldsinstructies niet mochten ingrijpen als (...) bijvoorbeeld vrouwen verkracht werden’.

Een kleine groep veteranen noemde als belangrijkste aanleiding voor hun schuldgevoelens situaties die duiden op overlevingsschuld: ‘Een verkeersongeluk met dodelijke afloop’; ‘Dat een maat van mij later zelfmoord gepleegd heeft, vermoedelijk was mede oorzaak daarvan dat

34 De cronbach alpha/betrouwbaarheid van de schalen is respectievelijk: $\alpha = .86$ (9 items) voor ‘omstandersschuld’; $\alpha = .62$ (5 items) voor ‘schuld als gevolg van besluiten en handelen dat tot overleven leidde of de overlevingskans vergrootte’; $\alpha = .67$ (5 items) voor ‘schuld als gevolg van indirect effect van besluiten en handelen’; $\alpha = .83$ (9 items) voor ‘schuld als gevolg van normeloosheid’; $\alpha = .83$ (15 items) voor ‘schuld als gevolg van houding en gedrag in de context van oorlog en geweld’; en $\alpha = .63$ (3 items) voor ‘schuld als gevolg van de negatieve attitude ten aanzien van de bevolking in uitzendgebied’.

Uit onderzoek blijkt dat persoonlijke eigenschappen mede bepalen hoe militairen op situaties tijdens een uitzending terugkijken

hij gepest is in zijn groep'; 'De dood van een collega'; 'Als ik hier nu niet was geweest was dit ongeluk ook niet gebeurd' en 'Overleven, geen afscheid kunnen nemen, nooit het graf bezocht en geen contact gezocht met de ouders'.

Op de open vraag 'Wat is voor u de belangrijkste oorzaak voor uitzendinggerelateerde schaamte?' beschreven de respondenten relatief vaak situaties van 'falen', 'machteloos zijn' en 'tekortschieten': 'Ik wilde meer doen maar dat kon niet meer' en '(...) schaamte voor de eigen luxe op de militaire basis, terwijl niet ver daar vandaan mensen honger leden en onder erbarmelijke omstandigheden moesten leven'. Maar ook schaamden sommige veteranen zich voor de 'misdragingen van collega's', 'de respectloze houding ten aanzien van de burgerbevolking in het uitzendgebied', en voor 'Het niet delen van voedsel met plaatselijke bevolking, medemilitairen gooiden het liever in het zand (schuldig dat ik het niet gestopt

heb)' en 'Je doet op een gegeven moment mee. Je laat ook mensen tegen de auto lopen die er anders op springen (dus ter bescherming van de goederen). Je wordt heel hard'.

Verklaring van verschillen in schuld- en schaamtebeleving

Naast de omvang en de aard van schuld- en schaamtebeleving is ook onderzocht welke uitzendervaringen, missiegerelateerde kenmerken en persoonlijke eigenschappen van de veteranen direct en indirect samenhangen met hun beleving van schuld en schaamte, oftewel welke factoren de verschillen in schuld en schaamte bij die deelnemers aan het onderzoek kunnen verklaren.

Ervaren machteloosheid en verantwoordelijkheidsgevoelens

Uit het onderzoek blijkt dat er een direct positief verband bestaat tussen sterke machteloos-

heidsbeleving gedurende de missie, de mate waarin de veteranen ‘getuige waren van ellende en geweld’, verantwoordelijkheidsgevoelens voor het succesvolle verloop van de missie en de mate waarin de veteranen achteraf schuld en schaamte beleven bij de herinnering aan de uitzending. De ervaren machteloosheid bleek sterker naarmate veteranen minder goed ‘uit de voeten konden met de geweldsinstructies’.

Vredeshandhaving of vredesafdwinging

De voormalige vredeshandhavers voelden een sterkere machteloosheid en konden minder goed ‘uit de voeten met de geweldsinstructies’ dan de veteranen van vredesafdwingingsmissies. Tegelijkertijd werden veteranen van vredeshandhavingsmissies vaker blootgesteld aan geweld en gevaar dan veteranen van vredesafdwingingsmissies. Het eerste onderzoeksresultaat is te verklaren uit de aard van de positie van de vredeshandhavingsmacht. De lastige situaties die dit veroorzaakt besprak ik al eerder in dit artikel. Het gegeven dat vredeshandhavers vaker aan gevaar werden blootgesteld is mogelijk het gevolg van het feit dat zij zichzelf en burgers door de geweldsinstructies en de lichte bewapening minder goed kunnen verdedigen en beschermen. De voormalige vredeshandhavers die aan het onderzoek deelnamen konden, door de periode waarin zij werden uitgezonden (gedurende de Koude Oorlog tot en met 1995), nog niet profiteren van de machtiging van de VN-Veiligheidsraad om ook militair in te grijpen als geweld tegen en onder burgers doorgaat en van ter plaatse veranderende mandaten waarin vredesafdwingingselementen werden opgenomen. Zij kregen echter wel te maken met strijdende partijen die vredesakkoorden schonden. Het is lastig om de vrede te moeten handhaven in een gebied waar nog geen vrede heerst. Veteranen

van beide typen missies verschillen niet in de mate waarin zij schuld en schaamte beleven. Wel hebben vredeshandhavers minder last van overlevingschuld dan veteranen van vredesafdwingingsmissies. Voor deze laatste groep geldt dat de kans op de confrontatie met het sneuvelen van militairen of het overlijden van onschuldige burgers groter is. Zij mochten immers met militair geweld reageren en namen direct deel aan gevechtsacties. Daarnaast valt op dat vredeshandhavers in het dagelijks leven minder problemen ondervinden door hun schaamtebeleving dan militairen van vredesafdwingingsmissies. Hier is mogelijk het verschil tussen het niet *mogen* optreden en het niet *kunnen* optreden van belang. Vredeshandhavers van de eerste helft van de jaren negentig mochten nauwelijks of niets doen om mensenrechtenschendingen te stoppen, militairen van vredesafdwingingsmissies

Veteranen kunnen zich ook jaren na hun missie nog betrokken voelen bij de bevolking in het gebied waar zij gewerkt hebben

mochten wel optreden. Als dit niet tot het gewenste resultaat heeft geleid kan de veteraan het gevoel hebben te hebben gefaald en de ‘vijand’ de gelegenheid te hebben gegeven het geweld voort te zetten. Dit verklaart tevens het volgende onderzoeksresultaat: naarmate veteranen vaker ‘betrokken waren bij gevechtshandelingen’ rapporteren zij minder uitzending-gerelateerde schaamte. Daarbij willen militairen niets anders dan hun beroep uitoefenen en

daar hoort gewapend optreden bij. Zij willen niet met de handen gebonden toekijken hoe kwetsbare burgers worden vermoord of mensenrechtenschendingen plaatsvinden, maar invloed uitoefenen op die situatie. Zij zijn militair, willen de juiste wapens hebben en conform hun opleiding handelen.

Persoonlijke eigenschappen

De verschillen in de onderzoeksgroep in de beleving van uitzendinggerelateerde schuld en schaamte hebben ook te maken met persoonlijke eigenschappen van de respondenten. Zo beleven de jongste veteranen (21-30 en 31-40 jaar) in vergelijking met veteranen van zestig jaar en ouder vaker uitzendinggerelateerde schuld en schaamte. Ook viel op dat vrouwelijke veteranen minder uitzendinggerelateerde schaamte beleven dan hun mannelijke collega's. De mate van schuld en schaamte is (kennelijk) afhankelijk van de eigenwaarde van de veteranen. Naarmate deze lager is voelen veteranen zich vaker schuldig en schamen zij zich vaker bij de herinnering aan uitzendervaringen. Een positieve eigenwaarde draagt bij aan betekenisverlening en aan een positieve waardering van het leven. Een hoge eigenwaarde en een positief zelfbeeld zijn beide stabiele, interne en centrale aspecten van onze persoonlijkheid met een sterke relatie tot geluk. Geluk wordt dan ook meer door iemands eigenwaarde bepaald dan door externe factoren.³⁵ In dit verband is het voor te stellen dat naarmate iemands eigenwaarde positiever is, hij mentaal weerbaarder is bij de blootstelling aan een ingrijpende gebeurtenis. Tevens zal deze persoon minder of geen schroom voelen dat wat hem is overkomen bespreekbaar te maken en proberen hieraan en aan het leven opnieuw betekenis toe te kennen zoals hij eerder deed. De uitzendinggerelateerde schuld of schaamte, die dan dus minder vaak deel uitmaakt van het dagelijks leven van de veteraan, vervullen bij deze mensen de functie zoals in de attributietheorie is uitgelegd. Een persoon met een lage eigenwaarde daarentegen leeft bij voorbaat al met schaamte over zichzelf en zal in wat voor situatie dan ook het gevoel hebben te falen of schuldig te zijn. Deze persoon zal dan ook bij voorbaat geneigd zijn te twijfelen aan de eigen rol in het verloop

van een ingrijpende situatie en per definitie het gevoel hebben te kort te zijn geschoten en gefaald te hebben. Als hij bijvoorbeeld fysiek is aangevallen, bedreigd of vernederd is zal hij dit zien als bevestiging van het feit dat hij zwak en ontoereikend is. Hij heeft zichzelf immers niet verdedigd en niet adequaat gereageerd. Deze mensen kunnen er zelfs van overtuigd zijn het kwaad zelf te hebben veroorzaakt. Zij overschatten hun eigen rol daarin. Dat de schuld en schaamte nog zo vaak deel uitmaakt van het dagelijks leven wijst op een chronische schuld- en/of schaamtebeleving die zeker kan leiden tot een psychische stoornis. Gerelateerd aan hun uitzendervaringen blijven deze mensen zichzelf schuldvragen stellen en veroordelen. Kubany vond een dergelijke chronische schuldbeleving bij Vietnam-veteranen, die nog jaren na afloop van de oorlog rondlopen met gedachten als *'I should have known better'*.³⁶ Ook lopen zij nog steeds rond met de overtuiging dat ze – hoewel de situatie het destijds niet altijd toeliet de 'juiste keuze' te maken – het niet goed gedaan hebben en normloos geweest zijn. Deze zogenoemde denkfouten staan attributie en daarmee de verwerking van ingrijpende ervaringen in de weg en zijn kenmerkend voor mensen met een lage eigenwaarde.

Conclusie

Veteranen van vredesmissies blijken zich, ook jaren na de uitzending, nog steeds betrokken te voelen bij het welzijn van de lokale bevolking in het uitzendgebied en bij de beslissingen die zij maakten. Dat blijkt uit de aard van de schuld- en schaamtebeleving in het onderzoek en uit wat veteranen zelf daarover schreven. Maar het blijkt ook uit de factoren die direct (machteloosheid, verantwoordelijkheid en specifieke uitzendervaringen) en indirect (type missie en adequaatheid van de geweldsinstructies) van invloed zijn op aan uitzending gerelateerde schuld en schaamte. Uitzendinggerelateerde schuld en schaamte hebben te maken met het gevoel tekort te zijn geschoten of met

35 Baumeister, 1991.

36 Kubany, 1994.

de handen gebonden te zijn geweest. Naarmate veteranen tijdens de uitzending vaker getuige waren van ellende en geweld, rapporteren zij na afloop van de missie vaker last te hebben van schuld en schaamte, terwijl veteranen die juist vaker direct betrokken zijn geweest bij gevechtshandelingen zich minder vaak schamen voor hun uitzendervaringen. Duidelijk is dat schuld en schaamte te maken hebben met controleverlies, (ongewilde) passiviteit en machteloosheid. De onderzoeksresultaten laten zien dat, als reactie op deze uitzendervaringen, interne attributie domineert. Een belangrijke conclusie uit het onderzoek is dan ook dat (ex-)militairen gewetensvolle mensen zijn die beschikken over het vermogen tot morele zelfreflectie en dat zij over een moreel geëngageerde beroepsattitude beschikken.

controle en betekenis, maar ook machteloosheid, centraal staan. Daarnaast zullen militairen tijdens hun uitzending altijd te maken krijgen met morele dilemma's en met situaties van morele chaos en geweld waarin hun geweten op de proef zal worden gesteld. Benadrukt moet echter worden dat schuld en schaamte duiden op een goed functionerend geweten en dat die gevoelens deel uitmaken van de normale verwerking van ingrijpende ervaringen. Schuld en schaamte mogen dan ook niet vanzelfsprekend gereduceerd worden tot een psychische stoornis. Het is daarbij wel belangrijk dat veteranen die schuld en schaamte beleven begeleid worden en kunnen praten over de (existentiële, gewetens-, en verantwoordelijkheids)vragen die in beide emoties besloten liggen en daarmee niet blijven worstelen. De antwoorden op deze

vragen verkleinen het gevoel overgeleverd te zijn aan willekeur en kwaad en helpen de veteraan bij het hervinden van grip op het leven en het herstel van betekenisverlening. Als schuld- en in het bijzonder schaamtegevoelens onbesproken blijven en niet worden onderkend, kunnen zij wel ten koste gaan van de psychische gezondheid en kan vooral schaamte de verwerking van ingrijpende uitzendervaringen juist verstoren.

Het is noodzakelijk op een adequate manier aandacht te besteden aan schuld en schaamte en de aard daarvan in de nazorg aan veteranen en hun gezinnen. Daarnaast

is het ook belangrijk militairen bij de voorbereiding op toekomstige missies te wijzen op mogelijke morele dilemma's tijdens de uitzending, de omgang daarmee en de mogelijke emotionele impact ervan, soms nog jaren na de missie. Het is tevens belangrijk de aard van gewetensvragen die bij het werk in een (voormalig) conflictgebied kunnen ontstaan te onderkennen.

FOTO: AVDD, P. WIEZORECK

De competenties en stressoren bij vredeshandhavingmissies zijn uniek en vereisen specifieke voorbereiding en training

Schuld en schaamte als gevolg van de deelname aan militaire missies verdwijnen niet, net als de betekenis van schuld en schaamte als gevolg van een schokkende gebeurtenis. Ook veteranen van huidige missies kunnen na afloop van hun uitzending geconfronteerd worden met deze gevoelens. Beide emoties zijn immers onlosmakelijk verbonden met het meemaken van een ingrijpende gebeurtenis waarin verlies van

Gedurende de uitzending zouden militairen vervolgens moeten worden uitgenodigd over hun morele twijfels en gewetensvragen te vertellen, bijvoorbeeld in gesprekken met een geestelijk verzorger, die onafhankelijk is en op wiens terrein juist thema's als geweten, moraliteit en existentiële vraagstukken liggen. De nazorg aan veteranen is mijns inziens het meest effectief als deze al vooraf aan de uitzending begint, gedurende de uitzending wordt voortgezet en na de uitzending wordt doorgezet. Militairen hebben immers een risicovol beroep, waarbij situaties van leven en dood elkaar soms heel dicht naderen. ■

Literatuur

- Ausubel, D.P. (1955). Relationships between Shame and Guilt in the Socializing Process. *Psychological Review*, 62, 378-390.
- Baumeister, R.F. (1991). *Meanings of Life*. New York: Guilford Press.
- Dallaire, R. (2004). *Shake Hands with the Devil. The Failure of Humanity in Rwanda*. United Kingdom: Arrow Books.
- Glover, H. (1984). Survival Guilt and the Vietnam Veteran. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 172, 393-397.
- Goor, L.L.P. Van de en Siccama, J.G. (1995). Na de koude oorlog: andere oorlogen, andere legers. In H.M. Van der Ploeg & J.M.P. Weerts (red.), *Veteranen in Nederland. Onderzoek naar de gevolgen van oorlogservaringen. Tweede Wereldoorlog-Politieele acties-Korea* (43-62). Swets & Zeitlinger Publishers.
- Harrigan, P.J. (2007). *Examining the Relationship between Shame, Guilt, Attributions, and Symptoms of Posttraumatic Stress Disorder among Male Vietnam War Veterans*. Dissertation, University of Miami.
- Heider, F. (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. Hillsdale, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Herman, J.L. (2002). *Trauma en herstel. De gevolgen van geweld. Van mishandeling thuis tot politiek geweld*. Amsterdam: Uitgeverij Wereldbibliotheek Amsterdam.
- Iersel, A.H.M. Van (2002). Militaire ethiek. Overzicht van theorie en praktijk. In A.H.M. Van Iersel en Th.A. Van Baarda (red.), *Militaire ethiek: morele dilemma's van militairen in theorie en praktijk* (19-51). Budel: Damon.
- Klep, C.P.M. (2008). Somalië, Rwanda, Srebrenica. De nasleep van drie ontspoorde vredesmissies. Amsterdam: Boom.
- Lifton, R.J. (1973). *Home from the War. Learning from Vietnam Veterans*. New York: Other Press.
- Kubany, E.S. (1994). A Cognitive Model of Guilt Typology in Combat-Related PTSD. *Journal of Traumatic Stress*, 7, 3-17.
- Kubany, E.S., Abueg, F.R., Kilauano, W.L., Manke, F.P. & Kaplan, A.S. (1997). Deployment and Validation of the Sources of Trauma-Related Guilt Survey-War-Zone Version (STRGS-WZ). *Journal of Traumatic Stress*, 10, 235-258.
- Kubany, E.S. & Ralston, T.C. (2006). Cognitive Therapy for Trauma-related Guilt and Shame. In V.M. Follette & J.I. Ruzek (Eds.), *Cognitive-Behavioral Therapies for Trauma* (258-289). New York: Guilford Press.
- Leskela, J., Dieperink, M. en Thuras, P. (2002). Shame and Posttraumatic Stress Disorder. *Journal of Traumatic Stress*, 15, 223-226.
- Lewis, H.B. (1971). *Shame and Guilt in Neurosis*. New York: International Universities Press.
- Rietveld, N. en Iersel, A.H.M. Van (2006). Wanneer ik aan mijn uitzending terugdenk. Vredesoperatie: ervaringen toen en beleving nu. *Schriftelijke vragenlijst Deel 1. Een vragenlijstonderzoek naar schuld- en schaamtebeleving bij jonge veteranen*. Wetenschapswinkel van de Universiteit van Tilburg en het Veteraneninstituut Doorn.
- Rietveld, N. (2009). *De gewetensvolle veteraan. Schuld- en schaamtebeleving bij veteranen van vredesmissies*. Oisterwijk: Boxpress.
- Singer, M. (2004). Shame, Guilt, Self-Hatred and Remorse in the Psychotherapy of Vietnam Combat Veterans Who Committed Atrocities. *American Journal of Psychotherapy*, Vol. 58, No. 4, 377-385.
- Schok, M.L. (2009). *Meaning as a Mission. Making Sense of War and Peacekeeping*. Delft: Uitgeverij Eburon.
- Tangney, J.P. & Dearing, R.L. (2002). *Shame and Guilt*. New York, London: The Guilford Press.
- Weisaeth, L. (2003). The psychological Challenge of peacekeeping operations. In Th.W. Britt & A.B. Adler (Eds.), *The Psychology of the Peacekeeper. Lessons from the Field* (207-222). Westport, Connecticut, London: Praeger.
- Wong, M.R. & Cook, D. (1992). Shame and Its Contribution to PTSD. *Journal of Traumatic Stress*, Vol. 5 (4), 557-562.

De toekomstige strijd om goed defensiepersoneel

Verkenning van het arbeidsaanbod voor de krijgsmacht in 2020

In het kader van de Strategische Verkenningen van Defensie heeft TNO Arbeid in 2008 het te verwachten aanbod van arbeid voor Defensie in 2020 verkend. De vraag daarbij was met welke ontwikkelingen Defensie als werkgever rekening moet houden om in 2020 en later nog over voldoende en goed personeel te kunnen beschikken. De belangrijkste demografische, maatschappelijke en arbeidsmarktontwikkelingen overziend luidt de conclusie dat het arbeidsaanbod vooral veel diverser wordt. Meer allochtonen, meer vrouwen en ook meer ouderen zullen het aanbod bepalen. Als Defensie alle uiteenlopende doelgroepen wil 'binden en boeien' is vooral differentiatie en meer maatwerk nodig in de benadering en aansturing van mensen, maar ook in arbeidsrelaties en ontwikkelingsmogelijkheden.

*Drs. J.M.A.F. Sanders, drs. W.S.M. Piek, dr. J. van Genabeek en dr. M.J. Huiskamp**

De Nederlandse bevolking verandert van samenstelling. Mensen worden steeds ouder, gezinnen kleiner, vrouwen krijgen op latere leeftijd kinderen, er vestigen zich in Nederland meer mensen uit het buitenland en er vertrekken meer Nederlanders voor korte of langere tijd naar het buitenland. De Nederlandse bevolking zal er in 2020 dan ook aanzienlijk anders uitzien dan nu (zie ook: Sanders e.a., 2009b). Daarmee verandert ook het aanbod van arbeid op de arbeidsmarkt als geheel en het aanbod van arbeid voor Defensie in het bijzonder. Vergrijzings- en ontgroeningstrends (een toename van het percentage ouderen in de bevolking c.q. een afname van het percentage jongeren) leiden tot een steeds ouder aanbod van arbeid. Daarnaast hebben *upgradings*-tendensen een steeds beter (hoger) opgeleid aanbod van arbeid tot gevolg, terwijl een

enorme toename in de arbeidsparticipatie van vrouwen zorgt voor een 'vrouwelijker' aanbod van arbeid. Doordat steeds meer mensen uit zeer uiteenlopende culturen zich blijvend vestigen wordt het arbeidsaanbod ook steeds diverser en multicultureler. Juist de grote en groeiende dynamiek van de arbeidsmarkt vormt een factor waarmee Defensie rekening dient te houden bij het vormgeven aan haar strategische beleid voor de komende decennia. Een onderdeel van de Strategische Verkenningen van het ministerie van Defensie is dan ook geweest een onderzoek uit te voeren naar de ontwikkelingen en trends aan de *aanbodzijde* van de arbeidsmarkt tot 2020. De resultaten van deze verkenning vormen mede de bouwstenen voor een beschouwing op het arbeidsmarkt- en personeelsbeleid van Defensie voor de toekomst.

In dit artikel kijken we allereerst naar demografische en arbeidsmarktontwikkelingen en hun impact op de omvang en de samenstelling van het aanbod van arbeid op de Nederlandse

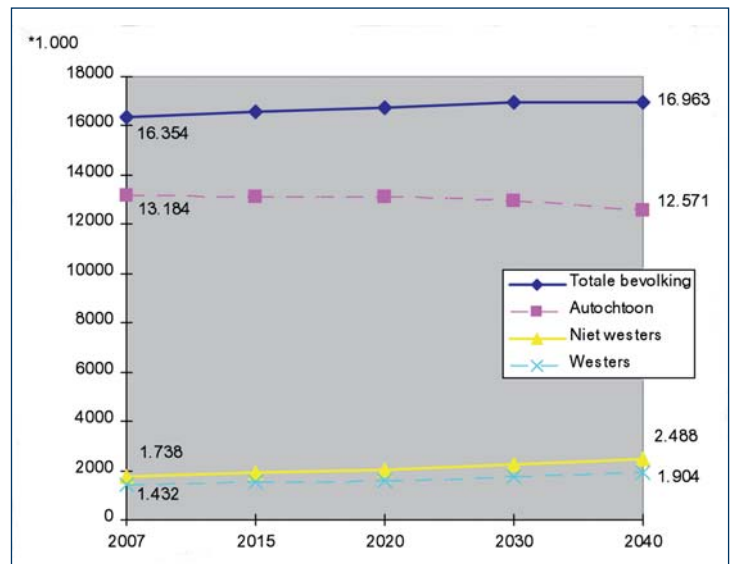
* J.M.A.F. Sanders is adviseur/onderzoeker in het team 'duurzame inzetbaarheid' bij TNO; W.S.M. Piek is teamleider duurzame inzetbaarheid bij TNO; J. van Genabeek is als adviseur/onderzoeker werkzaam in het team monitoring bij TNO; M.J. Huiskamp is als adviseur/onderzoeker werkzaam in het team duurzame inzetbaarheid bij TNO.

arbeidsmarkt. Het artikel vervolgt met een beschrijving van andere belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen die van invloed zijn op het arbeidsaanbod voor Defensie tot 2020. Daarbij komen onder meer de structurele schaarste aan arbeidscapaciteit, de globalisering, individualisering, technologische dominantie en klimaat en milieu aan de orde. Bij het beschrijven van deze ontwikkelingen is een onderscheid gemaakt naar beïnvloedbare trends en meer autonome trends. Vanuit de beschrijving van autonome en beïnvloedbare trends volgt een overzicht van bepalende elementen bij de versterking van zowel de wervingskracht van Defensie als de capaciteit om het personeel in de toekomst te behouden. We sluiten dit artikel af met een korte conclusie.

Demografische ontwikkelingen

Bevolking blijft toenemen

Tot 2025 groeit de Nederlandse bevolking naar verwachting met ongeveer een half miljoen personen tot 16,9 miljoen mensen (Van den Broek e.a. 2008, zie ook figuur 1). Deze groei wordt veroorzaakt door een geboorteoverschot, een positief migratiesaldo en een ouder wordende bevolking. Het geboorteoverschot komt vooral voor rekening van de tweede generatie niet-westerse allochtonen, die ook de komende decennia gemiddeld genomen nog meer kinderen krijgen dan autochtonen en westerse allochtonen. Het positieve migratiesaldo wordt vooral veroorzaakt door westerse allochtonen, met name vanuit de EU en Midden- en Oost-Europese landen (MOE-landen), zoals Polen, Hongarije en Roemenië. De bevolkingsgroei neemt elk jaar licht in omvang af. In 1970 groeide de bevolking nog met 160.000 mensen per jaar, in 1990 was dat 120.000. In 2010 wordt een groei van 35.000 verwacht, maar in 2030 zal de groei niet meer dan 10.000 bedragen. In 2034 is de bevolkingsomvang naar verwachting maximaal (ongeveer 17 miljoen). Daarna volgt een afname (Garssen en Van Duin, 2006) doordat de vruchtbaarheidscijfers blijven dalen. Ook is er een daling van het percentage vrouwen in de vruchtbare leeftijd, waardoor het geboorteoverschot steeds kleiner wordt.

Figuur 1 Bevolkingsgroei Nederland (Bron: Loozen en Van Duin, 2007, eigen bewerking)

Meer culturele diversiteit

De komende decennia zal het aantal westerse allochtonen met 300.000 toenemen tot 1,7 miljoen in 2025. Die toename komt vooral voor rekening van eerste generatie westerse allochtonen. Bij de tweede generatie westerse allochtonen is de toename vooralsnog beperkt. De westerse allochtonen komen vooral uit EU/MOE-landen.¹ In 2007 woonden in Nederland ongeveer 835.000 mensen afkomstig uit een andere EU-lidstaat. In 2020 zijn dat er 980.000. In 2030 1,1 miljoen. Ook het aantal mensen afkomstig uit andere Europese landen (niet-lidstaten) neemt de komende jaren naar verwachting verder toe, van 136.000 in 2007 tot 175.000 in 2020 en zelfs 207.000 in 2030. Ook het aantal niet-westerse allochtonen zal de komende jaren toenemen, naar verwachting met 500.000 tot 2,2 miljoen in 2025. Deze toename wordt vooral veroorzaakt door de tweede generatie niet-westerse allochtonen. Het gaat hierbij om kinderen van niet-westerse allochtonen die in Nederland worden geboren (Loozen en Van Duin, 2007). Vanwege het relatief hoge vruchtbaarheidscijfer onder Marokkaanse (3,2) en Turkse vrouwen (2,3) neemt het aantal Turken en Marokkanen

1 De MOE-landen zijn naast Polen, Hongarije en Roemenië Estland, Letland, Litouwen, Tsjechoë, Slowakije, Slovenië, Cyprus en Malta.

sneller toe dan bijvoorbeeld het aantal Surinamers, Antillianen of autochtone Nederlanders (vruchtbaarheidscijfer 1,7). In 2025 zullen er daardoor in Nederland bijvoorbeeld voor het eerst meer Marokkaanse Nederlanders zijn dan Surinaamse. De consequenties van de ‘verkleuring’ in het arbeidsmarktaanbod laten zich overigens vooral zien in de grote steden (zie figuur 2).

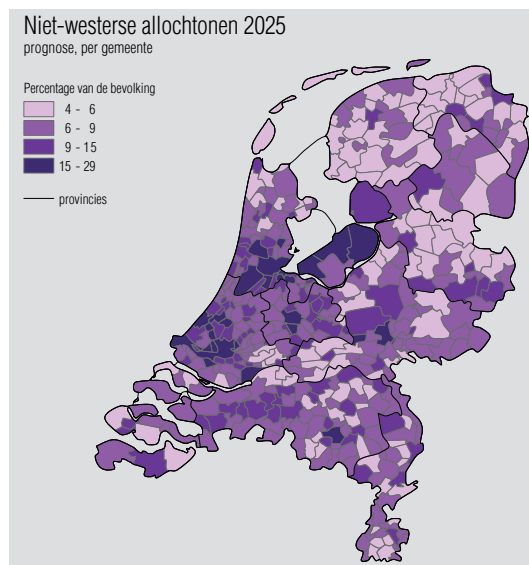
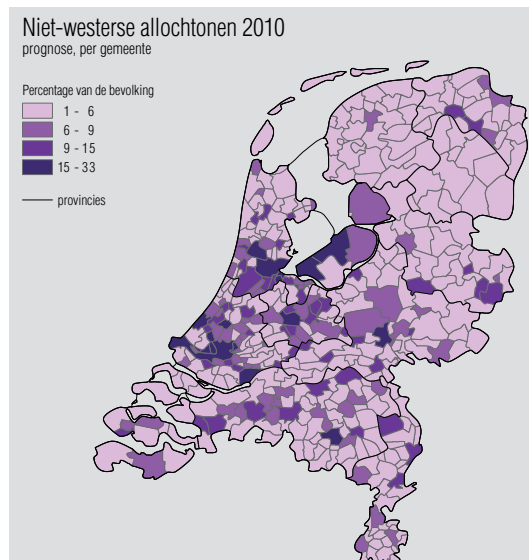
Vergrijzing en ontgroening

Het arbeidsaanbod in Nederland wordt niet alleen cultureel veel diverser, maar geleidelijk aan ook steeds ouder. Dat heeft vooral met de vergrijzing te maken, want van ontgroening is tot 2025 maar licht sprake. Het percentage jongeren neemt tot 2025 met twee procentpunt af (Van den Broek e.a. 2008). Het aantal 20-30 jarigen neemt zelfs nog licht toe, van 2,2 miljoen in 2007 tot 2,32 miljoen in 2020. Deze toename komt overigens vooral voor rekening van de tweede generatie niet-westerse allochtonen. Een vergrijzingstrend is duidelijker zichtbaar dan een ontgroeningstrend. Het aantal 65-plussers neemt met 1,2 miljoen toe tot 3,6 miljoen in 2025. Het aandeel 65-plussers stijgt van 14,5 procent in 2007 naar 21,4 procent in 2025 (Van den Broek et al. 2008). De grijze druk² neemt 1 procentpunt per jaar toe en in 2020 is deze 33 procent, in 2030 zelfs 43 procent. De toename van de grijze druk kent zijn top in 2038 (47 procent), waarna een afname volgt (Garssen en Van Duin, 2007). Opvallend is overigens wel dat vergrijzing in Nederland relatief beperkt blijft in vergelijking tot ons omringende landen, zoals het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Frankrijk, Spanje en Italië. Daar ligt de grijze druk minimaal 5 procentpunt hoger.

Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt

Participatiegraad

Recente prognoses van het Centraal Plan Bureau laten de ontwikkelingen zien in de bruto-participatiegraad van de Nederlandse beroepsbevolking. De participatiegraad zal naar

Figuur 2 Prognose niet-westerse allochtonen (Bron: RIVM)

verwachting tot 2020 toenemen met bijna 4 procentpunt naar 78 procent, daarna wordt een stabilisatie verwacht tot 2040 (Euwals en Van Vuuren, 2005). Daarmee lijkt een lichte groei van het arbeidsaanbod tot ongeveer 2025 gewaarborgd. Die groei heeft echter alles te maken met de toename van participatie en niet met een toename van het aantal mensen in de leeftijd 15-65 jaar. Het aantal mensen in die leeftijdscategorie neemt juist af met zo'n 339.000. In 2020 zal het aanbod van arbeid

² Grijze druk is de verhouding tussen het aantal personen van 65 jaar of ouder en het aantal personen van 20 tot 65 jaar (definitie Centraal Bureau voor de Statistiek).

FOTO: VAN WELSDIJN

vrouwen (20-29) is de participatiegraad tot 2020 stabiel, mogelijk zelfs licht dalend. Een belangrijke oorzaak is dat zij meer gaan deelnemen aan vervolgonderwijs. Meer participerende vrouwen dus, maar vooral ouder dan 30, en iets minder participerende mannen, zowel jong als oud. Dat impliceert voor Defensie als werkgever een groeiend aanbod van vrouwen voor de burgerberoepen, maar een krimpend aanbod van zowel jonge mannen als jonge vrouwen voor de militaire functies.

Alloctonen

De verwachting is dat het aantal niet-westerse alloctonen in de leeftijd van 20-30 jaar langzaam zal toenemen. Nu zijn dat er 310.000, in

Defensie moet zich beraden hoe kwalitatief goed militair personeel de komende jaren van de krappe arbeidsmarkt gehaald kan worden

vanwege participatie-effecten gegroeid zijn met 208.000 tot zo'n 7,4 miljoen. Er gaat wel een groter *aandeel* van de bevolking in de leeftijd 15-65 aan het werk, maar het *aantal* neemt af. Na 2025 krijgen we te maken met een structurele krimp van de werkzame beroepsbevolking. In 2030 telt de werkzame beroepsbevolking naar verwachting nog maar 7 miljoen personen (Euwals en Van Vuuren, 2005).

Meer aanbod van vrouwen, maar dan vooral wat oudere

Tabel 1 geeft ook de verwachte verschillen weer in arbeidsparticipatie tussen mannen en vrouwen, jongeren en ouderen en alloctonen en autoctonen. De bruto-participatiegraad onder mannen (20-64 jaar) daalt naar verwachting tot 2020 licht (3 procentpunt) tot 82 procent, daarna is hij tot 2040 naar verwachting stabiel. De daling geldt zowel bij de hogere leeftijds-categorieën als de lagere. Ook onder specifiek jonge mannen en dus militair potentieel (20-29 jaar) wordt een lichte daling van de participatie verwacht tot 2020. De vrouwenparticipatie zal naar verwachting tot 2020 flink stijgen. Deze bedraagt nu 61 procent, maar voor 2020 wordt een participatie van rond de 74 procent verwacht. Daarna is ook onder vrouwen de participatiegraad stabiel. Opvallend bij de vrouwen is dat het vooral de hogere leeftijdsgroepen zijn die meer zullen gaan participeren. Bij jonge

		2000	2020	2040
		%	%	%
Jongeren				
Man	15-19	29	23	24
Man	20-24	71	68	68
Man	25-29	94	93	92
Vrouw	15-19	25	23	24
Vrouw	20-24	68	67	67
Vrouw	25-29	82	82	82
Totaal	15-19	27	23	24
Totaal	20-24	70	68	67
Totaal	25-29	88	88	87
Ouderen				
Man	55-59	70	74	71
Man	60-64	25	31	30
Vrouw	55-59	33	53	51
Vrouw	60-64	8	26	24
Totaal	55-59	52	64	61
Totaal	60-64	17	29	27
Totaal				
Man	20-64	85	82	83
Vrouw	20-64	61	74	74
Totaal	20-64	73	78	79
Niet-westerse alloctonen		62	63	66
Autoctonen en westerse alloctonen		74	81	82

Tabel 1 Prognose arbeidsparticipatie naar geslacht, leeftijd en etniciteit

Bron: Roodenburg en Van Vuuren, 2004 (CPB)

2015 zullen het er 330.000 zijn en dat aantal blijft gestaag toenemen. Die stijging is voor allochtone mannen niet anders dan voor allochtone vrouwen. Bij westerse allochtonen wordt een stevigere toename verwacht dan bij niet-westerse allochtonen. In 2007 waren er 175.000 niet-westerse allochtonen in de leeftijd van 20-30 jaar. In 2015 zullen dat er naar verwachting 190.000 zijn en in 2050 290.000. Ook hier wordt voor vrouwen en voor mannen eenzelfde patroon verwacht. De conclusie luidt dat zich

bijzonder is nog geen informatie beschikbaar. Vooral bij de technici zijn er voor de middel-lange termijn (tot 2014) grote knelpunten in de personeelsvoorziening te verwachten, met name op het lagere VMBO-niveau. Dat wil zeggen dat het ook de komende jaren relatief veel moeite zal kosten om voldoende technici te vinden voor nieuwe banen en voor vervanging van personeel dat vertrekt uit bestaande banen. Voor (para)medisch personeel zijn eveneens grote knelpunten te verwachten, voor ICT-personeel geldt dat daarentegen niet. Voor beroepen in de richting openbare orde en veiligheid worden 'enige' tekorten verwacht.

Conclusies wervingskracht Defensie en behoud personeel

Afgaande op de meer autonome demografische en arbeidsmarktontwikkelingen luidt de conclusie dat het aanbod van arbeid tot 2020 qua omvang min of meer stabiel is. Wat betreft samenstelling zal dat aanbod echter fors veranderen. De toename van de participatiegraad onder ouderen, vrouwen en allochtonen zal voor veel meer diversiteit zorgen. Met dit 'nieuwe' aanbod kan de groeiende vraag van Defensie naar zorgpersoneel gedeeltelijk worden ingevuld, maar de concurrentie met de zorgsector is stevig en blijvend. Ook voor het militaire personeel kan met dit nieuwe aanbod tot op zekere hoogte worden voorzien in de verwachte vraag, maar zal de concurrentie van met name de politie groot zijn. Grote problemen zijn er te verwachten in de strijd om technisch personeel. Het is daarbij ook de vraag of het nieuwe aanbod uitkomst biedt. De werkgever Defensie zal zich dus serieus moeten beraden op manieren om het meer diverse arbeidsaanbod te bereiken om zo over voldoende en ook kwalitatief goed militair en burgerpersoneel te kunnen blijven beschikken. De uitdaging is daarbij vooral om het 'nieuwe aanbod' enthousiast te maken voor een (technisch) beroep bij Defensie. Wat betreft het behoud van personeel impliceert de meer diverse samenstelling van het personeelsbestand een herijking van het huidige Human Resources Management en opleidingsbeleid, van de bestaande loopbaanpaden binnen en wellicht ook rond de defensieorganisatie en van de

FOTO: ANNO D. P. WIEZORECK

Door maatwerk in arbeidsrelaties zullen oudere werknemers in burgerfuncties langer blijven doorwerken

de komende decennia meer westerse en niet-westerse allochtonen in leeftijd 20-30 aandienen, zowel mannen als vrouwen. Dit geldt ook voor het aandeel van allochtonen in het aanbod van burgerpersoneel, omdat in de hogere leeftijdsgroepen steeds meer westerse en niet-westerse allochtonen zullen gaan participeren.

Specifieke schaarse groepen

Binnen Defensie is er een aantal groepen personeel waarvoor op het moment van ons onderzoek (2008) schaarste gold. Voor deze schaarse groepen zijn, voor zover beschikbaar, enkele recente arbeidsmarktprognoses te geven (ROA, 2009). Het gaat om technici, zorgpersoneel, ICT'ers, vliegers/piloten en luchtverkeersleiders. Voor andere schaarse groepen, zoals mariniers (*special forces*), infanterie en luchtmobiele brigade, Korps Commando Troepen, meteo, vloot algemeen en Operationele Dienst in het

heersende werkcultuur binnen de defensie-organisatie. Bij de werkcultuur gaat het dan om de stijl van leidinggeven, de aanspreekcultuur, ruimte voor eigenheid en ontwikkeling en de omgang met verschillen.

Maatschappelijke ontwikkelingen

In onze studie hebben wij uitgebreid stilgestaan bij de belangrijkste maatschappelijke ontwikkelingen die van invloed (kunnen) zijn op (omvang en samenstelling van) het arbeidsaanbod voor Defensie tot 2020. Voor het onderzoek zijn negen interviews gehouden met directeuren en hoofden P&O bij alle defensieonderdelen en hebben twee expertmeetings plaatsgevonden met medewerkers op de afdelingen P&O van deze verschillende onderdelen en diensten. In het rapport *Het aanbod van arbeid voor Defensie in 2020; een toekomstverkenning* staan de verschillende trends uitgebreider beschreven (Sanders e.a., 2009a). In dit artikel worden de belangrijkste trends en ontwikkelingen en hun invloed op de samenstelling van het aanbod van arbeid voor Defensie kort samengevat.

Structurele schaarste aan arbeidscapaciteit, zoeken naar alternatieven

Door de schaarste aan arbeidscapaciteit neemt de druk op vooral de arbeidsparticipatie van vrouwen, allochtonen en ouderen, maar ook arbeidsgehandicapten en bijvoorbeeld langdurig werklozen toe. Om deze schaarse groepen wordt op de arbeidsmarkt steeds heviger gestreden, ook door Defensie. Dat maakt de werkvloer bij Defensie, zowel voor burgers als voor militairen, meer divers. Differentiatie in werving (aanspreken van doelgroepen) en in behoud van personeel is dus nodig. Een meer divers personeelsbestand stelt echter ook andere eisen aan arbeidsrelaties. Maatwerk in de arbeidsrelatie, individuele loopbaanontwikkeling, intercultureel management en meer coachende leiderschapsstijlen zijn bijvoorbeeld gewenst om (allochtone) jongeren te blijven aanspreken. Andere implicaties van personeelsschaarste zijn dat vaker keuzes zullen moeten worden gemaakt om mens door machine te vervangen, bijvoorbeeld door meer

FOTO AVDD, R. MOI

Het zal Defensie de komende jaren relatief veel moeite kosten om voldoende technisch personeel te vinden

onbemande voertuigen in te zetten of door meer te werken met simulatoren. Uitbesteding en nationale en internationale samenwerking kunnen eveneens worden geïntensiveerd. Anders werken vraagt echter ook andere competenties van defensiepersoneel. Leiding geven aan een divers personeelsbestand vereist communicatieve, coachings- en interculturele vaardigheden. Internationale samenwerking vraagt dat ook, maar vergt tevens risicomangement, projectmanagement en teamwork. Werken met en onderhouden van onbemande voertuigen vraagt andere vaardigheden dan vliegen of varen. Leiding geven aan teams die werken met onbemande voertuigen vergt eveneens een andere invulling van leiderschap dan nu gewoon is.

FOTO ANDD, P. WIEZORECK

Defensie kan zich voorbereiden op ontwikkelingen door optimaal gebruik te maken van de groeiende multiculturele kennis in de Nederlandse samenleving

Dominantie van technologie: maken of kopen?

Voorals robotisering en het onbemand vliegen en varen verkleinen mogelijk de gevolgen van het schaarsere aanbod van arbeid. Er worden immers per saldo minder mensen gevraagd die bovendien vaak fysiek minder zwaar werk hoeven te verrichten. Dit maakt het mogelijk meer gebruik te maken van mensen met een hogere leeftijd. Dergelijke technologische ontwikkelingen vergroten echter wel de druk op de beschikbare technische kennis op de arbeidsmarkt. En juist die kennis wordt eveneens steeds schaarser, zo bleek al eerder in dit artikel. De invloed van het tekort aan technisch personeel op de mogelijkheden om technologie in te zetten in plaats van menskracht is daarmee evident. Defensie staat daarmee voor een cruciale keuze in het niveau van afhankelijkheid van technologie en zal zich moeten beraden op de juiste strategie om aan de juiste (technische) kennis te komen om op dat gewenste niveau te kunnen opereren. Opereren op een te laag niveau gaat ten koste van de effectiviteit, opereren op een hoog niveau brengt het risico met zich mee dat niet voldoende technologische kennis beschikbaar is. Aanschaf van nieuwe technologie dient daarmee wellicht vaker plaats

te vinden in combinatie met de 'aanschaf' van bijpassende technologische kennis, bijvoorbeeld in het buitenland. Uitbesteding, internationale samenwerking en zelfs specialisatie op specifieke taken of regio's kan eveneens soelaas bieden. Afhankelijk van de gemaakte keuzes worden echter ook nieuwe eisen gesteld aan nieuw en zittend personeel, bijvoorbeeld bij strategisch inkopen, risicomangement en variabel leiderschap.

Globalisering

Globalisering is het voortdurend proces van wereldwijde economische, politieke en culturele integratie. Het is een trend die, mede als gevolg van ICT en andere technologische ontwikkelingen, zal aanhouden. Globalisering leidt ertoe dat landsgrenzen vervagen en dat mensen en goederen zich gemakkelijker, sneller en vaak ook vrijer kunnen verplaatsen. Afstand is steeds minder een beperkende factor. Globalisering heeft mogelijk verstrekkende gevolgen. In de komende decennia staat samenwerking in wisselende internationale netwerken centraal. Dit stelt nieuwe eisen aan het aanbod van arbeid. Communicatie, samenwerking en vooral ook aansturing van nationale en internationale ketens zijn kerncompetenties. Defensie kan zich voorbereiden op dergelijke ontwikkelingen door nu al optimaal gebruik te maken van het groeiende aanbod van multiculturele kennis in de Nederlandse samenleving.

Individualisering

Mensen worden steeds zelfbewuster en gaan zich steeds meer als individuen positioneren. Naast traditionele hiërarchische verhoudingen komt binnen arbeidsrelaties een steeds grotere nadruk te liggen op individuele wensen en behoeften. Onderzoek naar drijfveren van nieuwe generaties werknemers laat zien dat meer behoefte ontstaat aan erkenning, coaching en dialoog (Te Ronde en Boers, 2008). Leiderschap moet in die nieuwe verhouding veel meer worden verdiend en dat heeft grote implicaties voor Defensie als werkgever. Voelt die nieuwe generatie jongeren zich nog wel aangesproken door de organisatie die Defensie is, of – wellicht belangrijker – het imago dat Defensie als werkgever heeft?

Combinatie werk en privé

Het nieuwe arbeidsaanbod vraagt in de ontwikkelingsfase en in de spitsuurfase van de loopbaan eveneens om goede mogelijkheden tot combinatie van werk en privé en om maatwerk. Personeel in de latere levensfasen (balans en mogelijkheden) vraagt datzelfde, maar op een geheel eigen wijze. Langer doorwerken door werknemers tot 67 jaar impliceert, bijvoorbeeld wanneer fysieke beperkingen optreden, zoeken naar een lichter takenpakket. Combineren van werken bij Defensie met zorgen voor ouders of kleinkinderen in de balansfase vraagt om flexibelere werktijden en een takenpakket dat daarbij aansluit.

Klimaat en milieu, schaarste aan grondstoffen

Klimaatveranderingen en vervuiling leiden er toe dat een ander beroep op Defensie kan worden gedaan, zoals het beveiligen van schaarse grondstoffen, inzet in rampgebieden en bescherming van schone ruimtes. Hiervoor kan een ruimer aanbod van defensiepersoneel – denk aan beveiligers – worden ingezet, omdat bij dergelijke activiteiten minder kans is op geweld tegen personeel dan bijvoorbeeld bij vredesmissies. Een dergelijke inzet van defensiepersoneel is aantrekkelijker voor delen van het nieuwe personeelsaanbod (vooral vrouwen en ouderen). Daarnaast verwachten deskundigen schaarste aan grondstoffen én een tekort aan arbeidscapaciteit. Die combinatie noodzaakt de aanschaf en ontwikkeling van materieel scherper te richten op het gebruik van niet-schaarse grondstoffen.

Beïnvloedbare en autonome trends

Voor de beschreven beïnvloedbare trends geldt dat de defensieorganisatie er soms ook zelf enige sturing aan kan geven. Daarnaast zijn er ontwikkelingen waar Defensie feitelijk alleen op kan inspelen, de zogeheten autonome trends. Schema 1 (pag. 330 en 331) geeft de implicaties van zowel de beïnvloedbare als de autonome trends weer. Bij elk van de beïnvloedbare trends staat hoe Defensie er invloed op zou kunnen uitoefenen. Bij de autonome trends staat hoe Defensie er op kan reageren of anticiperen. Het schema maakt duidelijk dat de auto-

nome trends de beïnvloedbare trends overtreffen in zowel aantal als impact. Hieruit kunnen we de conclusie trekken dat de defensieorganisatie toekomstige ontwikkelingen slechts beperkt kan beïnvloeden.

Conclusies

Als we in 2020 nog spreken over een Nederlandse arbeidsmarkt, dan laat die zich waarschijnlijk het beste omschrijven als een zeer open arbeidsmarkt waarover zich een grote diversiteit aan mensen, in een sneller tempo dan nu, van arbeidsorganisatie naar arbeidsorganisatie beweegt. Op deze arbeidsmarkt bieden zich meer ouderen aan, die langer doorwerken. Ook nemen vrouwen veel meer dan nu het geval is deel aan het arbeidsproces en zien we een groeiende culturele diversiteit. Om optimaal gebruik te kunnen maken van dit nieuwe, zeer diverse aanbod van arbeid zal Defensie zich bij het werven en behouden van personeel meer moeten concentreren op een aansprekend diversiteitsbeleid en een helder leeftijdsbewust personeelsbeleid. Hoe dat beleid er precies uit moet zien en op welke gebieden precies de nadruk moet liggen is afhankelijk van de strategische keuzes die Defensie maakt, of beter, wil maken.

Implicaties voor werving en selectie

Het meest waarschijnlijke scenario voor Defensie is de verdere ontwikkeling naar een netwerkachtige organisatie met een grote diversiteit in taken en personeel. Defensie moet in dat scenario bij de werving en selectie voortdurend inspelen op een meer divers arbeidspotentieel door de toename van het aandeel allochtonen, vrouwen en ouderen. De belangrijkste aandachtspunten bij het vormgeven van een passend Human Resources Management (diversiteitsbeleid/leeftijdsbewust personeelsbeleid) zijn:

- ruimte bieden (in arbeidsvoorwaarden) om werk te combineren met individuele belangen en taken op sociaal en persoonlijk vlak;
- ruimte bieden voor verschillende loopbaanpaden en ontwikkelrichtingen die aansluiten

Thema	Trends	Kan Defensie beïnvloeden door
Globalisering	Internationale samenwerking	<ul style="list-style-type: none"> • Deelname internationale netwerken • Internationale taakspecialisatie
	Uitbesteding taken	<ul style="list-style-type: none"> • Uitbesteden van logistiek en medische zorg aan civiele partners • Uitbesteding defensietaken aan private militaire eenheden
	Uiteenlopende omstandigheden operatiegebieden	<ul style="list-style-type: none"> • Gebiedsspecifieke vulling van eenheden • Opleidingen, trainingen en zorg toespitsen op omstandigheden in verschillende gebieden • Aantrekken van allochtonen die bekend zijn met omstandigheden in bepaalde gebieden
Individualisering	Combineren werk en privé	<ul style="list-style-type: none"> • Kaders scheppen voor keuzes inhoud en aard werk (fases levensfasebeleid)
	Maatwerk in arbeidsrelaties	<ul style="list-style-type: none"> • Inspelen op uiteenlopende behoefte aan maatwerk
Technologie	Virtualisering van het werk	<ul style="list-style-type: none"> • Vergroten afstand mens en operatiegebied • Aantrekkingskracht op jongeren • Uitdaging voor ouderen • Betrouwbaarheid regelen – virtuele identificatie • Anders werken en anders opleiden
	Cognitieve belasting door werken met nieuwe technologie	<ul style="list-style-type: none"> • Psychische zorg uitbreiden • Ontwikkelen preventieve therapieën
	Informatieverwerking en cognitieve vaardigheden	<ul style="list-style-type: none"> • Upgrading van kennis en vaardigheden • Rekening houden met wisselende cognitieve vaardigheden
	Nieuwe materialen, nanotechnologie	<ul style="list-style-type: none"> • Toepassing bevorderen • Preventie tegen mogelijke risico's
	Robotisering	<ul style="list-style-type: none"> • Stimuleren technologische innovatie • Robotiseren combineren met veiliger maken van het werk • Extra inzet van vrouwen en gehandicapten mogelijk maken d.m.v. robotisering

Schema 1 Beïnvloedbare trends

bij competenties, fysieke gesteldheid en persoonlijke doelstellingen. Deze loopbaanpaden kunnen dwars door de verschillende defensie-onderdelen heen lopen;

- werving en selectie kunnen in die zin ook nadrukkelijker gezamenlijk worden opgepakt en gecombineerd met doorstroombeleid;
- nadrukkelijker afwegen van de eisen aan de fysieke gesteldheid tegen de andere competenties van het individu en de eisen die het werk stelt;
- oriëntatie op regionale behoeften. Het kunnen volgen van een opleiding en het vinden van werk in de regio waar mensen wonen maakt het aantrekkelijker voor toekomstige werknemers om te kiezen voor een loopbaan bij Defensie. Bovendien kan Defensie gericht inspelen op ontwikkelingen op de (regionale) arbeidsmarkt;

- een sterke kant van Defensie, zoals aandacht, zorg en voorzieningen voor de gezondheid van het personeel nadrukkelijk profileren en mogelijk uitbouwen.

Implicaties voor behoud van personeel

De aandachtspunten die gelden voor de werving en selectie van nieuw personeel gelden ook voor het behoud van personeel. Ook om goed gekwalificeerd personeel te behouden zal Defensie tegemoet moeten komen aan de toenemende diversiteit van het personeelsbestand en dus aan individuele belangen en doelstellingen. Dit moet tot uitdrukking komen in maatwerk in arbeidsvoorwaarden, een competentiegericht ontwikkelingsbeleid en een goed gestructureerd loopbaanbeleid voor personeel over de defensieonderdelen heen en ook daarbuiten. De invoering van het Flexibel Perso-

Thema	Trends	Reactiemogelijkheden van Defensie
Demografie	Vergrijzing en ontgroening	<ul style="list-style-type: none"> • Verhoging pensioengerechtigde leeftijd • Levensfasebeleid • Aanpassen werkomstandigheden aan ouder personeel
	Meer alloctonen	<ul style="list-style-type: none"> • Diversiteitbeleid
	Meer eenpersoonshuishoudens	<ul style="list-style-type: none"> • Alleenstaande jongeren interessante doelgroep voor Defensie
Arbeidscapaciteit	Minder mannen, meer vrouwen	Werk aantrekkelijker maken voor vrouwen door: <ul style="list-style-type: none"> • Aanpassen functies en werk • Uitbouwen van vrouwvriendelijke bedrijfscultuur • Uitbouwen combinatie werk en zorg/werk en privé
	Tekort aan specialisten: technici, medisch personeel, ICT-ers, veiligheidspersoneel, scheepskapiteins en stuurmannen, piloten en leidinggevendend transport	<ul style="list-style-type: none"> • Verbeteren primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden • Stimuleren opwaartse mobiliteit door opleiding en scholing • Uitbesteden bepaalde werkzaamheden • Aanschaf materiaal passend bij beschikbare capaciteit
Globalisering	Wereldwijde verspreiding nieuwe risico's	<ul style="list-style-type: none"> • Identificeren en beoordelen nieuwe risico's • Snel en flexibel reageren op nieuwe risico's
	Regionale gebondenheid	<ul style="list-style-type: none"> • Werk (kazernes) concentreren in dichtbevolkte gebieden
Individualisering	Regionale	<ul style="list-style-type: none"> • Werk bij Defensie presenteren als een uitdaging • Promoten beroepseer • Defensieorganisatie als gemeenschap
	Ongezonder arbeidsaanbod	<ul style="list-style-type: none"> • Gezondheidsbevorderende maatregelen • Arbozorg en curatieve zorg integreren • Inzet chronisch zieken bevorderen
Klimaat en milieu	Schaarste aan grondstoffen	<ul style="list-style-type: none"> • Toepassing innovatief en energiezuinig materieel
	Beschermen grondstoffen en schone ruimte	<ul style="list-style-type: none"> • Inrichten van interventiecentra wereldwijd
	Milieurampen, natuurgeweld	<ul style="list-style-type: none"> • Bredere inzetbaarheid defensieonderdelen • Specialisatie: gevechtseenheden versus eenheden voor rampenbestrijding

Schema 1 (vervolg) Autonome trends

neelssysteem (FPS) per 1 januari 2008 sluit hier goed op aan. De vraag is wel in hoeverre een sterk individueel en competentiegericht personeelsbeleid zich goed blijft verhouden tot het traditioneel sterk hiërarchisch functiemodel. De functionaliteit van dit model kan qua doorstroommogelijkheden en -tempo gaan conflicteren met de behoefte om beter in te spelen op individuele ontwikkelingsbehoeften en loopbaanmogelijkheden binnen en buiten de defensieorganisatie. Een nadere verkenning van de mogelijkheden om het FPS aan te sluiten op het bestaande functiemodel en personeel meer naar competenties en loopbaanwensen in te zetten verdient aanbeveling.

Dit vergt een cultuuromslag bij het personeel, maar vooral ook bij het leidinggevende kader. De cultuuromslag vraagt immers om een (gedeeltelijke) verschuiving van leiding geven op basis van hiërarchie en functie naar aansturing op basis van competenties en persoonlijke behoeften. Draagvlak bij en opleiding van het leidinggevende kader is nodig om een dergelijke omslag succesvol uit te voeren.

Strategische keuzes

Het is zonder meer noodzakelijk voor het behoud en de werving van personeel om het beleid in te richten op een meer diverse personeelssamenstelling en op individuele

FOTO AVDD/H. KEERIS

Om gekwalificeerd personeel te behouden zal Defensie tegemoet moeten komen aan individuele belangen en doelstellingen van werknemers

(loopbaan)mogelijkheden, doelstellingen en belangen van (toekomstige) medewerkers. Daarnaast zal een aantal strategische keuzes van Defensie bepalend zijn voor de druk om een nieuw potentieel arbeidsaanbod te werven en te selecteren. Het gaat in het bijzonder om keuzes ten aanzien van *outsourcing* en de inkoop van nieuw materieel. Bij *outsourcing* van bijvoorbeeld onderhoudstaken neemt de behoefte aan technici af, maar tegelijkertijd moet het onderhoud en de kwaliteit ervan wel worden gewaarborgd. Bij inkoop van nieuw materieel is het belangrijk om een goede inschatting te maken van de veranderende eisen aan het personeel om materieel te gebruiken en het ook goed te onderhouden, ook op de langere termijn. Strategische keuzes rond vernieuwing, (internationale) samenwerking en uitbesteding van taken zullen, gezien de actuele situatie op de arbeidsmarkt, dus steevast moeten worden afgezet tegen personele consequenties en (on)mogelijkheden. Hierbij is het goed om een personeelsmonitor te hebben: een defensiebreed en steeds actueel overzicht van – op termijn – beschikbare en gevraagde competenties. ■

Literatuur

- Broek, L. van den, Jong, A. de, Duin, C. van, Huis, M. van, Boschman, S. en Agtmaal-Wobma, E. van, *Regionale bevolkings- alloctonen en huishoudensprognose 2007-2025*. (Den Haag, Planbureau voor de Leefomgeving (PBL)/CBS, 2008)
- Euwals, R. en Vuuren, D. van, *Arbeidsaanbod tot 2050: een beleidsneutraal scenario*. CPB-Memorandum 1-134, (Den Haag, CPB, 2005)
- Garssen, J. en Duin, C. van, 'Grijze druk zal verdubbelen' in: CBS, *Sociaaleconomische Trends*, 2e kwartaal 2007, 23-26. (Voorburg/Heerlen, CBS, 2007)
- Garssen, J. en Duin, C. van, 'Bevolkingsprognose 2006-2050: belangrijkste uitkomsten' in: CBS *Bevolkingstrends*, 1e kwartaal 2008, 85-92 (Voorburg/Heerlen, CBS, 2008)
- Loozen, S. en Duin, C. van, 'Alloctonenprognose 2006-2050: belangrijkste uitkomsten' in: CBS *Bevolkingstrends*, 2e kwartaal 2007, 60-67. (Voorburg/Heerlen, CBS, 2007)
- ROA, *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2014*. ROA-R-2009/5 (Universiteit Maastricht, ROA, 2009)
- RPB/CBS, *Regionale bevolkings-, alloctonen- en huishoudensprognose 2005-2025*. (Den Haag, CBS/RPB, 2006)
- Ronde, R. te en Boers, P., 'Generatie Y is de postbak voorbij' in: *P&O Actueel*, 10 oktober 2008.
- Sanders, J., Piek, P., Genabeek, J. van en Huiskamp, R., *Het aanbod van arbeid voor Defensie in 2020; een toekomstverkenning*, TNO rapport 2009.043/13767.01.01. (Hoofddorp, TNO, 2009a)
- Sanders, J., Bossche, S. van den, Wevers, C. en Klein Hesselink, J., 'De arbeidsmarkt in 2020. Trends in vraag en aanbod van arbeid' in: Bruinsma, G. (red.), *OR Strategie en beleid, thema 8: De arbeidsmarkt in recessietijd* (Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2009b)

Training op het gebied van Europees crisismanagement

Het Europees Veiligheids- en Defensie College (EVDC)

Weinig mensen weten dat de Europese Unie militaire en civiele missies uitvoert. Oorzaak daarvan is het ontbreken van een Europese veiligheidscultuur. De militaire dimensie daarvan werd immers lange tijd afgedekt door de NAVO. Maar de laatste jaren is vooral de civiele dimensie ('soft power') van de EU sterk toegenomen. Het EVDC draagt bij aan deze veiligheidscultuur door verschillende opleidingen aan te bieden voor ambtenaren, diplomaten, politie en militairen van de EU-lidstaten en diverse internationale organisaties. Dit artikel belicht de ontstaansgeschiedenis van het EVDC, de samenwerking met andere internationale organisaties en de posities van de lidstaten.

*Drs. R. Scalas en drs. S.N. Mengelberg**

De wereld wordt onzekerder, de rol van de Europese Unie neemt toe', aldus minister van Buitenlandse Zaken M. Verhagen.¹ Het Veiligheids- en Defensiebeleid van de Europese Unie is een van de Europese beleidsvelden die de afgelopen jaren het sterkst is gegroeid. Met meer dan tweeëntwintig militaire en civiele missies draagt de Europese Unie bij aan een allesomvattende aanpak van veiligheid. Toch weten weinig militairen, laat staan burgers, dat de Europese Unie daadwerkelijk militaire en civiele missies uitvoert.

Achtergronden

De onbekendheid over het Europese veiligheidsbeleid heeft te maken met het ontbreken van een Europese veiligheidscultuur. De ontwikkelingsgeschiedenis van de Europese Unie is met nadruk een sociaal-economisch proces. De NAVO heeft immers de militaire dimensie voor Europa tot ver in de jaren negentig onderhouden.

Sinds de bijeenkomst in St. Malo is de ontwikkeling van een veiligheidsbeleid van de EU in een stroomversnelling geraakt.² Hierbij is, naast een militaire dimensie, nadrukkelijk een plaats ingeruimd voor het hele spectrum aan civiele middelen voor crisisbeheersing waarover de EU al beschikt. Deze middelen zijn tot stand gekomen door een jarenlang proces van EU-uitbreiding en het systematisch harmoniseren van de lidstaten op sociaal en economisch vlak.

De Europese Veiligheidsstrategie³ is exemplarisch voor de EU-benadering van crises, namelijk: een allesomvattende aanpak, waarbij het

* De auteurs zijn beide universitair docent aan de Nederlandse Defensie Academie (NLDA), respectievelijk het IDL en de KMA, en nemen namens Nederland deel aan de *Executive Academic Board* van het EVDC. Ze fungeren als faculteitsleden gedurende het academisch jaar, wat inhoudt dat ze zich bezighouden met het begeleiden van syndicaatwerk, forumdiscussies en coördinatiewerkzaamheden. Dit artikel is op persoonlijke titel geschreven.

1 *De Volkskrant*, opiniepagina, 25 september 2008.

2 De bijeenkomst in 1998 in het plaatsje St. Malo (Frankrijk) tussen president Chirac en premier Blair, de toenmalige staatshoofden van Frankrijk en Groot-Brittannië, beoogde het Europees Veiligheids- en Defensiebeleid een nieuwe impuls te geven.

3 De Europese Veiligheidsstrategie is tot stand gekomen in 2003 onder leiding van Javier Solana, de toenmalige Hoge Vertegenwoordiger van het Buitenlands en Veiligheidsbeleid.

gehele instrumentarium aan crisismanagement-tools wordt ingezet. De EU streeft naar een aanpak:

die het gehele spectrum aan beschikbare instrumenten voor crisisbeheersing en conflictpreventie, inclusief onze politieke, diplomatieke, militaire en civiele, handels- en ontwikkelingsactiviteiten benut.⁴

De lidstaten van de EU erkennen dat er nog geen gemeenschappelijke Europese veiligheids-cultuur bestaat. Om deze te stimuleren is een rol weggelegd voor training op het gebied van het veiligheids- en defensiebeleid. Daarom zijn in 2003 de eerste cursussen gestart van het zogeheten Europese Veiligheids- en Defensie College (EVDC).

Het doel van het EVDC is dus in eerste instantie het Gemeenschappelijke Veiligheids- en Defensiebeleid (GVDB) een trainingsinstrument te verschaffen dat actief bijdraagt aan een Europese veiligheidscultuur.⁵ Het zijn trainingen op strategisch niveau; ambtenaren, diplomaten, politie en militairen van de EU-lidstaten en internationale organisaties, waaronder de VN en de NAVO, nemen eraan deel.

Partnerlanden, zoals de Verenigde Staten, Rusland, Japan, China en Australië kunnen ook deelnemen. Tot nu toe is het college een virtueel netwerkcollege om professionele relaties en contacten op Europees niveau te laten samenwerken.

Opzet artikel

Met dit artikel geven wij een uiteenzetting van de ontstaansgeschiedenis, de structuur, de ver-

schillende soorten opleidingen en de cursisten, de samenwerking met andere internationale organisaties, de posities van de lidstaten en de toekomst van het EVDC. Daarmee geven wij meer bekendheid aan het EVDC, waar inmiddels van 2005 tot en met 2009 meer dan 1800 mensen de 'schoolbanken' hebben gezien.

Europees veiligheidsbeleid

De totstandkoming van het College kan logischerwijze niet los worden gezien van de ontstaansgeschiedenis en de ontwikkelingen van het GVDB van de EU. We beginnen daarom met een kort overzicht van het GVDB en de positie van Nederland ten aanzien van het Europese veiligheidsbeleid.

Militaire...

In 1950 lanceerde de Franse minister van Buitenlandse Zaken het voorstel voor een Europese Defensiegemeenschap. Na het dramatische falen van dit plan Pléven heeft de EU een militaire dimensie. Vaak wordt deze militaire dimensie met enige scepsis bekeken, maar voor een aantal defensiecollega's is deze Europese militaire dimensie een dagelijkse realiteit geworden.

Militairen hebben van hoog tot laag in de defensieorganisatie te maken met het veiligheidsbeleid van de EU – van de officier die in Brussel stafwerk verricht, tot de officier die op een operationeel (EU) hoofdkwartier te Potsdam een missie aanstuurt of de korporaal die een gevechtspatrouille loopt in Congo.

Nederland heeft aan bijna alle militaire missies van de EU deelgenomen, zoals operatie *Althea* in Bosnië Herzegovina (2004) en de huidige operatie *Atalanta* (Somalië).⁶

...en civiele dimensie

Naast deze militaire dimensie van de EU is er ook een civiele dimensie die zich met crisismanagement bezighoudt. Eigenlijk is deze civiele dimensie het sterkst toegenomen, met behalve militairen ook burgermedewerkers van Defensie, Buitenlandse Zaken en bijvoorbeeld Justitie. Voorbeelden van deze civiele missies

⁴ Europese Veiligheidsstrategie, Brussel, 12 december 2003, pag. 11.

⁵ Sinds de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon (12 december 2009) is de naam 'Europees Veiligheids- en Defensiebeleid' vervangen door Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid.

⁶ Nederland nam geen deel aan de eerste operatie in Macedonië en de tweede operatie *Artemis* in Congo (beide in 2003).

zijn de monitormissie in Aceh (AMM), de politiemissie in Congo, EUPOL in Afghanistan⁷ en EULEX in Kosovo.⁸

Met de inwerkingtreding van het Verdrag van Maastricht (1993) heeft men binnen de EU het Gemeenschappelijke Buitenlands en Veiligheidsbeleid (GBVB) en het veiligheids- en defensiebeleid opgezet. De Europese Raad is op het terrein van buitenlands en veiligheidsbeleid het hoogste besluitvormende orgaan en de EU-lidstaten besluiten unaniem. Boven de Raad, ondersteund door een Raadssecretariaat, staat als het ware de president Van Rompuy en de Hoge Vertegenwoordiger Ashton, die de leiding heeft over het gehele GBVB.⁹

Gedachtewisseling over Europees counter-terrorisme (Brussel 2009)

Een belangrijk onderdeel van het GBVB is het GVDB, een terrein waar lidstaten traditioneel gesproken aan hun soevereiniteit vasthouden, maar wel willen werken aan gemeenschappelijke winst door samenwerking, coördinatie en overleg.

Aanjager: St. Malo

Na het Verdrag van Maastricht was een grote aanjager voor het veiligheids- en defensiebeleid van de EU de ontmoeting in St. Malo (1998) tussen Blair en Chirac. In St. Malo kwamen de twee staatshoofden overeen dat, mocht er een Europees veiligheidsbeleid komen, een zelfstandige Europese veiligheidscultuur wenselijk zou zijn. Naast een Europese veiligheidscultuur was (en is) de andere insteek om een geloofwaardige Europese capaciteit te garanderen die autonoom en conform de Petersbergtaken zou kunnen opereren wanneer de NAVO niet betrokken is.¹⁰

De uitgangspunten van dit overleg in St. Malo werden tijdens de diverse opeenvolgende EU-raadsvergaderingen uitgewerkt. Er kwam een topdown-structuur binnen het EVDB om op politiek-strategisch tot aan militair-operationele veiligheidsproblematiek te kunnen acteren. Het EVDB begon voor de militair tastbaar te

worden met de oprichting van het EU Militaire Comité (EUMC) en de daaraan verbonden EU Militaire Staf (EUMS) in 2003.

Nederland en het GVDB

Voor Nederland heeft de prioriteit van het veiligheidsbeleid altijd bij de NAVO gelegen. De laatste jaren wordt echter duidelijk dat er in het veiligheidsbeleid nieuwe accenten zijn. Er zijn concrete missies en operaties die aantonen dat de EU daadwerkelijk iets te bieden heeft. Nederland erkent dat wanneer Europa een krachtige organisatie wordt die de wereld veiliger zou kunnen maken, daar een sterke en flexibele defensiecapaciteit bij hoort.¹¹

Minister Verhagen schetst een beeld waarin de NAVO zelfs is gebaat bij een sterker GVDB, omdat een sterker GVDB bijdraagt aan een sterkere NAVO. Voor een sterker Europa zijn

- 7 Nederland draagt bij aan deze missie met ongeveer 200 personen. De missie startte op 15 juni 2007.
- 8 De EULEX-missie bestaat uit ongeveer 1900 personen, onder wie politiemensen, rechters, aanklagers, en douanebeambten. Deze missie startte op 16 februari 2008.
- 9 Met de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon, 1 december 2009.
- 10 De Petersbergtaken omvatten het gehele geweldsspectrum, met inbegrip van *peace-enforcing*.
- 11 Zie noot 1.

investerings nodig in *hard power*, maar ook in *soft power* als mensenrechten, politie, justitie en waarnemers.

De behoefte aan civiele capaciteit in aanvulling op militair vermogen is in Afghanistan enorm. De inzet van rechters, politiemensen, diplomaten en ontwikkelingsdeskundigen maakt deel uit van een geïntegreerde benadering, waarbij defensie, ontwikkeling en diplomatie elkaar versterken,

aldus minister Verhagen.¹² Nederland pleit ervoor dat de Europese interventiemacht meer handen en voeten moet krijgen.¹³ Tot nu toe waren de civiele crisisbeheersingsoperaties klein in omvang, maar met EULEX in Kosovo is een nieuwe stap gezet.¹⁴

Met Eulex in Kosovo is een nieuwe stap gezet in civiele crisisbeheersingsoperaties (maart 2008)

De bijdrage die Europa levert aan wereldwijde stabiliteit is ook uit welbegrepen eigenbelang: een stabiele wereld is goed voor de burgers, goed voor de welvaart en goed voor de ontwik-

keling van andere landen, en daarmee ook voor Nederland. Nederland verwacht dat er steeds vaker een beroep op de EU zal worden gedaan, maar vindt ook dat de capaciteiten van de EU tot nog toe achterblijven bij de ambities van de Europese veiligheidsstrategie. Kortom, volgens het huidige kabinet moet ook Nederland een proportionele bijdrage leveren aan het GVDB voor zijn eigen strategische belang.¹⁵

Het EVDC

Het opzetten van een opleidingscomponent op het gebied van veiligheid binnen de EU om een daadwerkelijke veiligheids- en defensiecultuur binnen de EU te bewerkstelligen heeft altijd al een rol gespeeld. Al in 1991 deden François Mitterand, de toenmalige president van Frankrijk, en Helmut Kohl, de toenmalige Bondskanselier van Duitsland, een voorstel tot de oprichting van een EVDC.

In het Verdrag van Maastricht (1993) is het voormalige instituut van de West-Europese Unie (Parijs) omgevormd tot het Instituut voor Veiligheidsstudies (ISS, te Parijs) van de EU.¹⁶ Het ISS heeft een onderzoeks- en analysecomponent, maar geen opleidingscomponent. Pas veertien jaar later zag het EVDC het licht.

Europese politieacademie

Een belangrijke taak van het EVDC is het versterken van een Europese veiligheidscultuur binnen het GVDB. Die taak werd overigens niet alleen neergelegd bij het EVDC. Op het gebied van veiligheid werd er in 1999, tijdens de top in Tampere,¹⁷ de beslissing genomen tot de oprichting van een Europese Politie Academie (CEPOL).¹⁸ In december 2000 werd CEPOL opgericht,¹⁹ met een vaste locatie, een rechtspersoonlijkheid en een eigen budget.

CEPOL is een netwerk, waarbinnen ambtenaren met een bepaalde expertise binnen de EU en de lidstaten voor een bepaalde periode zijn gekoppeld aan CEPOL. CEPOL heeft een secretariaat van ongeveer twintig personen, onder wie vijf officieren. In de opleidingen komen onderwerpen aan de orde rond het GBVB en het GVDB wanneer deze de kern van het CEPOL

12 'Kamerbrief inzake een appreciatie van de plannen van het Franse EU-voorzitterschap voor de Europese veiligheid en defensie', 28-08-2008.

13 Zie noot 12.

14 De *Rule of Law*-missie van de EU in Kosovo, vanaf april 2008.

15 Zie 'Nota Defensie en nationale veiligheid', Ministerie van Defensie, 22 april 2005.

16 Sinds 1 januari 2002: het Europese Unie Instituut voor Veiligheidsstudies (EUISS), publicatie van onder andere de 'Chaillot' papers.

17 Europese Raad, Tampere (Finland), 15 en 16 oktober 1999.

18 www.cepol.net

19 Gecollocerd met de Britse Politie Academie, te Bramshill, Groot-Brittannië.

De Europese Politie Academie (CEPOL) geeft een training in Ramallah, 2010

raken. Er worden ongeveer tachtig tot honderd cursussen gegeven op jaarbasis. Het merendeel van deze opleidingen vindt plaats in de lidstaten zelf.

Opleidingsinstituut

Na 1999 kwam het idee voor een opleidingsinstituut weer naar boven ten tijde van de top in Keulen.²⁰ In Mainz kwamen Duitsland en Frankrijk overeen om de veiligheidscultuur binnen de EU te stimuleren door een gezamenlijke training van civiele en militaire ambtenaren.²¹

Daarna trad het bekende EU-proces in werking: er was langdurig overleg over de naam, de locatie, de werkmethode en de organisatie van een trainingsinstituut. In 2002 pakten Frankrijk en Duitsland het project weer op, gesteund door België en Luxemburg. In 2003 organiseerde de EU Militaire Staf een *pilot orientation course* en in 2004 werd uiteindelijk het gezamenlijke project tussen de (toenmalige) vijftwintig lidstaten beklonken.

Onder Nederlands EU-voorzitterschap in 2004 is de succesvolle pilot van de *High Level Course* uitgevoerd. Ook werd een tweetal oriëntatiecursussen (één in Brussel en één in Rome) uitgevoerd. In 2005 werd het EVDC formeel opgericht met een *Council Joint Action* (Raadsbesluit).²² Dit Raadsbesluit legt exact de bevoegdheden vast van de diverse spelers die invulling geven aan het functioneren van het EVDC.²³

Missie EVDC

De missie van het EVDC is tweeledig. Enerzijds wil het EVDC een Europese veiligheidscultuur creëren en versterken. Anderzijds gaat het om het ontwikkelen en faciliteren van de gedachtevorming op strategisch niveau over vredes- en veiligheidsvraagstukken door militaire en

20 Europese Raad, Keulen (Duitsland), 3 en 4 juni 1999.

21 Frans-Duitse Top, juni 2000.

22 Oprichtingsdocument, *Council Joint Action 2005/575/CFSP*, 18 juli 2005.

23 Deelnemende Instellingen van het eerste uur zijn het NLDA (NL), BAKS (D), IHDN (F), KHID/RMS(B), ISSMI (IT), OLVA (A), JCSC (UK) en het CESEDEN (E).

civiele autoriteiten in Europa. Het EVDC is gebaseerd op de volgende principes:

- Het fungeert als netwerk voor de nationale instituten.
- De werktalen zijn Engels en Frans.
- Het trainingsplan is gebaseerd op samenwerking met experts uit het veld, werkgroepen, werkbezoeken en afstandsonderwijs.
- De participatie van de deelnemers moet proportioneel verdeeld zijn tussen burgers en militairen.

Naast het versterken van een Europese veiligheidscultuur is een andere belangrijke taak het creëren van een netwerk tussen de verschillende nationale instituten, academies en colleges binnen de EU. Het EVDC heeft nog geen vaste locatie en de lidstaten verzorgen de opleidingsmodules zelf, waardoor de wens van bekendheid van het EVDC bij de nationale autoriteiten weer toeneemt.

Gevoelige kwestie

Dat het jaren duurde voordat een werkelijk EVDC het licht zag, had te maken met de gevoeligheid van het veiligheids- en defensiebeleid binnen het EU-bouwwerk. Ondanks die gevoeligheid binnen de EU zijn de ontwikkelingen binnen het EVDB na St. Malo (1998) en de Europese Veiligheidsstrategie (2003) razendsnel gegaan (*speed of light*, volgens de voormalige Hoge Vertegenwoordiger Javier Solana).

Het aantal militaire en vooral civiele missies van de EU van de afgelopen jaren, meer dan tweeëntwintig, staat deze ontwikkelingen. Door de toename in civiele en militaire operaties is de vraag naar deskundig personeel, militair en civiel, de afgelopen jaren flink toegenomen. Opleiding en training van deskundig personeel, diplomaten, ambtenaren, politie en militairen voor deze operaties is

FOTO AVVD, R. KLEIN

dan ook een van de belangrijkste taken van het EVDC.

Organisatiestructuur EVDC

De organisatiestructuur van het EVDC is eenvoudig opgezet en gelieerd aan de Raad en de opleidingsinstituten van de lidstaten. De coördinatie en het algemene beleid van het EVDC ligt bij een *Steering Committee* (SC), waarin iedere EU-lidstaat is vertegenwoordigd. In deze vergaderingen nemen zo nu en dan leden van de Raad, Commissie en toetredende landen deel. Een pikant detail is dat beslissingen binnen de SC worden genomen met gekwalificeerde meerderheid, terwijl beslissingen binnen het GVDB in principe unanimititeit vereisen.²⁴

De *Executive Academic Board* (EAB) bestaat uit vertegenwoordigers van de deelnemende instituten en de Europese Commissie, voorgezeten door een gekozen voorzitter. De belangrijkste taak van de EAB is het opstellen van het curri-

²⁴ De 'meerderheid' betekent hier 72 procent van de stemmen toebedeeld aan de lidstaten van de EU.

Het Korps Mariniers was als onderdeel van de EUFOR-missie gestationeerd in Goz Beida (Tsjaad)

uitvoeringen van de verschillende cursussen. Het EVDC blijft daarvoor afhankelijk van de inzet van de lidstaten.

Verschillende soorten opleidingen

De kernopleidingen van het EVDC bestaan uit een High Level Course en een Orientation Course. Daarnaast zijn er, naar gelang de behoefte, specifieke opleidingen. De High Level Course bestaat uit een vijftal modules en richt zich op burgers en militairen die in hun werkzaamheden bij EU-instanties of in de lidstaten te maken hebben of zullen krijgen met het EVDB.²⁵ Sinds 2008 wordt de HLC getooid met de naam van een van de EU-coryfeeën: Robert Schuman.

De HLC is vergelijkbaar met het *NATO Defence College* (NDC), maar dan met een Europese inslag. De vijf modules (die elk een week duren) verzorgen de verschillende defensie-instituten van de lidstaten zelf of in samenwerking met een andere lidstaat, en zijn verspreid over een academisch jaar. Iedere module behandelt een ander onderwerp binnen het GVDB, waarbij de allesomvattende aanpak als leidraad geldt. Naast een algemene introductie en een afsluiting met alle alumni (netwerkfunctie) is er ten tijde van de HLC aandacht voor Europees crisismanagement, zowel militair als civiel, de Europese regio en toekomstige ontwikkelingen.

Naast de lezingen en discussiegroepen zijn werkbezoeken een vast onderdeel van het curriculum. De HLC beoogt een moderne vorm van opleiding te zijn en bedient zich van een speciaal ontworpen internetsysteem dat geldt als discussie- en netwerkforum gedurende het gehele academische jaar.

De Orientation Course van ongeveer een week vindt meerdere malen per jaar plaats en richt

culum voor de verschillende opleidingen en de bewaking daarvan. Tevens stelt het EAB het jaarplan vast en fungeren de leden als faculteitsleden tijdens de uitvoering van de diverse typen opleidingen.

Het Raadssecretariaat van het EVDC bestaat uit een kleine groep mensen die de SC en de EAB ondersteunt. Het secretariaat bestaat uit enkele personen vanuit de Raad (Secretariaat, EUMS), ondersteund door twee functionarissen van de lidstaten. Voor de netwerkfunctie van het EVDC is er een zogeheten 'e-learning' systeem opgezet, ondersteund door de Koninklijke Militaire School (België). Een eigen systeem is momenteel in ontwikkeling.

Het EVDC is toe aan zijn vijfde officiële academische jaar. Honderden studenten hebben een *High Level Course* (HLC) of een *Orientation Course* (OC) doorlopen. De vraag vanuit de lidstaten en ook derde landen blijft groot en er is een voortdurende druk op het EVDC om meer

²⁵ Van het totaal aantal studenten is gemiddeld 52 procent afkomstig van Defensie, 26 procent van Buitenlandse Zaken, 6 procent van Binnenlandse Zaken en Justitie, en 16 procent van de EU-instituten.

FOTO EUBAM

Werk aan de winkel bij de grens tussen de Oekraïne en Moldavië (2007)

zich vooral op het besluitvormingsproces binnen de EU. Naast de geboden stof heeft de OC net als de HLC een duidelijke netwerkfunctie. Deze netwerkfunctie is van groot belang vanwege de ingewikkelde institutionele structuur van de EU waarin de diplomaten en militairen komen te werken.

Verder zijn er specifieke OC-cursussen georganiseerd, gericht op bijvoorbeeld Afrika, in samenwerking met de Afrikaanse Unie. De deelnemers van deze OC-cursussen zijn afkomstig uit EU-lidstaten en staten buiten de EU.

Specifieke cursussen

Naast de HLC en de OC zijn er cursussen met specifieke onderwerpen. Zo is er vraag naar trainingen voor *Legal Advisors*²⁶ en *Political Advisors*, die werken in het veld van het EVDB. Vanuit de geleerde lessen van EU-operaties, zowel civiel als militair, is gebleken dat de kennis over het GVDB nog lang niet optimaal is. Daarom staan trainingen voor hoge vertegenwoordigers (EUSR), hoofden van missies (HoMs) en commandanten (OpCdr en FCdr) en hun staf die optreden in EU-missies op de agenda van het ESDC.²⁷ Voorlopig ligt de verantwoordelijkheid, de organisatie en de financiering van deze trainingen nog bij de lidstaten.

Verder is er een specifieke cursus ontwikkeld voor *Press and Public Information staff (PPI)*, die werken in het veld van het GVDB. Deze cursus is gestart in 2006 en valt inmiddels onder het vaste curriculum van het EVDC.²⁸

Ook is er een eerste Nederlands-Franse trainingsmodule gehouden op het gebied van de hervorming van de veiligheidssector (*Security Sector Reform, SSR*).²⁹ Deze module beoogt uitzendbare SSR-experts te trainen op het gebied van EU-beleidskaders.

Nieuwe activiteiten

Nieuwe activiteiten in 2008 en 2009 waren een leiderschaps- en besluitvormingsbijeenkomst met als doel een bijdrage te leveren aan de vorming van een gemeenschappelijke veiligheidscultuur onder burgers en militairen (*high ranking staff* en *decision-makers*).

Tevens was er een *mission planning*-seminar voor civiel en militair personeel van de lidstaten en EU-instituten die betrokken zijn bij het plannen en uitvoeren van missies. De doelstelling hierbij was het verbeteren van de kennis van het EU-planningsproces op strategisch niveau.

Verder vond er een cursus over vredesopbouw plaats, een cursus over EU-capaciteiten en een symposium over de effectiviteit van GVDB-operaties.

26 Deze training is geen juridische cursus, want dat blijft de verantwoordelijkheid van de lidstaten en het EUMS. Zij organiseren periodiek LEGAD-conferenties in samenwerking met de EU-juridische dienst.

27 In de toekomst staat de training van ambassadeurs, directeuren en generaals/admiraals of zelfs personeel van EU-hoofdkwartieren op het programma.

28 Jaarlijks vindt er een PPI-cursus plaats van twee dagen.

29 Dankzij een voorstel van de Nederlandse minister van Defensie tijdens de RAZEB van december 2007, heeft een eerste module plaatsgevonden op het IDL in oktober 2008.

Tot slot is er jaarlijks een netwerkconferentie voor civiele en militaire trainingsinstituten die zich bezighouden met het GBVB en het GVDB. De doelstelling hierbij is het creëren van een netwerk tussen relevante spelers binnen het GVDB om op die manier een betere coördinatie en samenwerking te bewerkstelligen.

Uitgangspunt

Het uitgangspunt bij de ontwikkeling van de verschillende cursussen blijft dat EVDC-opleidingen complementair moeten zijn aan nationale inspanningen op het gebied van trainingen en opleidingen. Voor alle opleidingen van het EVDC geldt dat de meerwaarde bestaat uit de combinatie van civiele en militaire aspecten van de opleidingen. Ook de locatie van sommige opleidingen van het College blijkt nuttig. Sprekers lopen uit een raadsvergadering om een lezing te geven.

Uitwisselingsprogramma: 'Erasmus militaire'

Eind 2008 is het initiatief genomen om een *Erasmus militaire* programma op te zetten onder de paraplu van het EVDC.³⁰ Erasmus militaire moet op nationale en vrijwillige basis een uitwisselingsprogramma voor jonge officieren worden tussen de Europese militaire academies, bilateraal en multilateraal, volgens het Erasmus-programma.

Het doel van het uitwisselingsprogramma is het versterken van de interoperabiliteit tussen de verschillende krijgsmachten, het ontwikkelen van een Europese veiligheidscultuur en het bewerkstelligen van bekendheid met het GVDB voor zowel aspirant-officieren als het docenten-corps.

De noodzaak tot samenwerking tussen Europese krijgsmachten in de voorbereiding van operaties neemt steeds meer toe vanwege de complexiteit van multinationale operaties. Een gewonnen slag is daarbij in ieder geval de samenwerking in verschillende talen.

Met het Erasmus-programma zullen jonge Europese officieren de mogelijkheid krijgen om een

gedeelte van hun opleiding, vanaf de initiële opleidingsfase tot en met de Masteropleiding, in een andere EU-lidstaat te volgen. Het Nederlandse ministerie van Defensie ondersteunt het Erasmus-programma en heeft de NLDA de opdracht gegeven hieraan mee te werken.

FOTO: EUFOR

Tot voor kort heeft Nederland de prioriteit van het veiligheidsbeleid bij de NAVO gelegd. Maar een sterk Europa is wenselijk, ook uit welbegrepen eigenbelang

Net als bij de andere cursussen van het EVDC geldt voor het Erasmus-programma het adagium om niet opnieuw het wiel uit te vinden. Het Erasmus-programma coördineert de bilaterale en multilaterale samenwerking tussen de nationale academies. Het programma gaat alleen trainen op het gebied van GVDB waar dat nodig is.

Het Erasmus-programma is geïmplementeerd op nationale en vrijwillige basis. Daarmee behoudt iedere lidstaat de autonomie van de eigen opleiding en specifieke karakteristieken op het gebied van training.

Takenpakket

De taken van het EVDC voor het Erasmus-programma bestaan uit:

³⁰ Het Erasmus-programma slaat op het EU-leerprogramma voor hoger onderwijs.

FOTO AVDDI, H. KEERIS

Tijdens de informele ministeriële EU-top in Noordwijk (2004) tekenen Nederland en Duitsland een intentieverklaring voor een snel inzetbare EU-gevechtseenheid. In totaal zijn er tijdens deze top toezeggingen gedaan voor minimaal acht gevechtseenheden

- het bieden van train-de-trainerscursussen over het GVDB;
- het bieden van een (ICT) platform, waar nationale militaire academies curricula kunnen identificeren en vergelijken;
- het ontwikkelen door experts van het EVDC en gelieerde instituten als het ISS van materiaal en colleges over het EVDB, maar ook over bredere internationale veiligheids-onderwerpen;
- het openstellen van het afstandsonderwijs-systeem (ADL) van het EVDC;
- het ontwikkelen van een systeem voor de militaire componenten van de initiële officierenopleiding (mogelijk op basis van het Europese Credit Transfer Systeem (ECTS) voor de academische component van de initiële officiersopleiding);
- het creëren van een forum voor informatie-uitwisseling tussen cadetten en de leden van de implementatiegroep.³¹

Hiaten

Niettemin zal het nog even duren voordat alle handicaps die militaire studenten tegenkomen

bij uitwisselingen zijn weggewerkt. Zo is er voorlopig nog geen gemeenschappelijk waarderings-systeem voor de verschillende opleidingen. Daarnaast ontbreekt er nog een juridische basis voor het Erasmus-programma.

Met een Europese juridische basis kunnen de verschillende academies bilaterale en multi-laterale afspraken maken. De eerste pilot-cursus (van een week) heeft plaatsgevonden in september 2009, in Lissabon. Twee Nederlandse cadetten/adelborsten hebben eraan deelgenomen. In het voorjaar van 2010 heeft een tweede cursus in Spanje plaatsgevonden.

Cursisten

Het vlaggenschip van het EVDC, de HLC, staat open voor deelnemers uit alle EU-lidstaten, EU-instituten en agentschappen. Deelname van de kandidaat-lidstaten is mogelijk wanneer er speciale veiligheidsafspraken zijn gemaakt. Lidstaten en instituten krijgen ieder twee plaatsen, en agentschappen krijgen één plaats.

De selectiecriteria voor deelnemers bepalen de lidstaten. Voor de HLC en de OC is er ongeveer een maximum van zeventig personen. Voor de HLC vaardigt Nederland twee personen af, van onder meer het ministerie van Buitenlandse Zaken en het ministerie van Defensie, werkzaam op het gebied van het GVDB. Het gaat in principe om plusminus zeventig senior-officials die te maken hebben met strategische aspecten van het EVDB-beleidsgebied. In de toekomst is het waarschijnlijk dat de EVDC-cursussen openstaan voor al het personeel dat werkzaam is op het gebied van het EVDB.

Afhankelijk van nationale beslissingen bestaat de groep van deelnemers aan de HLC uit diplomaten, politie, academici, militairen en mensen uit het bedrijfsleven. De lidstaten dragen de kosten voor de HLC.

Samenwerking met andere organisaties

Met de oprichting van het EVDC ontstaat er langzamerhand een netwerk van Europese instituten die in brede zin te maken hebben met veiligheid. Naast de directe link met het EU ISS

31 <http://www.emilyo.eu>

is er ook een start gemaakt met de samenwerking tussen het EVDC en het *Geneva Centre for Security Studies*.

Met een instituut als CEPOL ligt samenwerking voor de hand. Wederzijdse bezoeken en deelnames in trainingen vinden al plaats. Zo was de EVDC-pilot *mission planning proces* (2009) in samenwerking met CEPOL. De deelnemers bestonden uit militairen, politie, diplomaten en beleidsambtenaren. Het doel van deze training was het verbeteren van het begrip van het GVDB en het EU-planningsproces bij nationale planners.

Samenwerking tussen het EVDC en het *NATO Defence College* (NDC) bestaat voorlopig uit een deelname aan de Commandantenconferentie NATO/PFP van het NDC. Sinds 2009 is er een eerste gezamenlijke activiteit van een halve dag tussen de ESDC HLC en de deelnemers van de cursus aan het NDC.

Verder wordt de NAVO in de reguliere staf-tot-stafcontacten op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen rondom het EVDC. Helaas is NDC-EVDC-samenwerking gebonden aan verschillende inzichten die een aantal lidstaten van beide organisaties erop nahoudt over verdere NAVO- en EU-samenwerking. Een duurzaam en structureel contact is voorlopig nog niet aan de orde.

Sinds het formaliseren van de samenwerking van de VN en de EU (2008) op het gebied van crisismanagement is er ook op het gebied van training meer samenwerking gekomen. Zo worden VN-medewerkers uitgenodigd voor oriëntatiecursussen en nemen EU-ambtenaren deel aan VN-trainingactiviteiten, bijvoorbeeld op het gebied van logistiek.³² In de toekomst zal de samenwerking op het gebied van SSR-training zeker worden uitgebreid. Naast verdere mogelijkheden voor gezamenlijke trainingen voor VN- en EU-personeel, is er ook aandacht voor training en opleiding van de zogeheten 'derde landen' die deelnemen aan VN-vredesoperaties.

Om meer synergie te creëren op het gebied van veiligheid staan onder meer het NDC, CEPOL

en andere internationale organisaties en 'derde landen' nog op het verlanglijstje om mee samen te werken.

Posities van de lidstaten

Binnen de EU-lidstaten zijn grofweg drie benaderingen voor het EVDC te ontwaren die de diverse lidstaten propageren, namelijk:

- 1 landen die het EVDC graag permanent willen huisvesten in een van de hoofdsteden (vergelijk het NATO Defence College);
- 2 landen die de ontwikkelingen van een rechtspersoon van het EVDC ondersteunen om een meer permanente regeling te treffen voor onder andere de oriëntatiecursussen. Deze cursussen hebben programmatische Brussel als voorkeurslocatie. Collocatie van het college in een van de Raads- of Commissiegebouwen ligt dan voor de hand;
- 3 landen die tevreden zijn met de huidige gang van zaken. Zij zien voor veel opleidingen op het gebied van EVDB eerder een rol weggelegd voor de lidstaten.

Nederland

Wat is de opstelling van Nederland ten aanzien van de toekomst van het ESDC? Nederland is een van de pioniers van het EVDC. Vanaf de start en de daaropvolgende academische jaren is Nederland (mede-)organisator van een HLC en een OC. De HLC is een volledige Benelux-inspanning geworden.

Nederland hecht veel waarde aan het EVDC, maar is terughoudend als het gaat om een meer permanente structuur. Nederland hecht aan toepassing van het subsidiariteitsbeginsel: de verantwoordelijkheid voor opleiding en training ligt in eerste instantie bij de lidstaten. Waar mogelijk en wenselijk kunnen lidstaten participeren in elkaars cursussen. Nederland stelt zich daarom kritisch op tegenover initiatieven om het EVDC een meer permanent

32 In 2008 en 2009 hebben meerdere VN-medewerkers deelgenomen aan EVDC-cursussen.

karakter te geven. Nederland zal een permanent EVDC steunen wanneer er duidelijk sprake is van een belangrijke toegevoegde waarde.

Uitdagingen

Hoewel de vraag naar de opleidingen van het EVDC groot is, staat het EVDC voor een aantal grote uitdagingen. Zo werkt de coördinatie tussen Raad en Commissie nog lang niet optimaal. Een van de grote voordelen van het GVDB, de allesomvattende aanpak, gaat daarmee deels verloren.

Geïntegreerde aanpak

Verder zou een allesomvattende aanpak van EU-crisismanagement zich ook moeten vertalen naar een geïntegreerde aanpak van opleidingen op EU-niveau; een dergelijke aanpak is op nationaal niveau al moeilijk, dus wordt het er op Europees niveau niet gemakkelijker op.

Het virtuele karakter van het EVDC heeft zeer veel charme, maar een ontwikkeling in de richting van een meer permanente structuur is nodig, wil het op de langere termijn de lidstaten kunnen bedienen. Dat hoeft niet direct te gebeuren, maar een meer permanente structuur is voor het EVDC wel belangrijk om als erkende rechtspersoon te kunnen functioneren. Daarmee kan namelijk een beroep worden gedaan op institutionele EU-fondsen. Voorlopig werkt hier het principe van *costs lie where they fall*.

Evenredige lastenverdeling

Hoewel formeel alle lidstaten het EVDC dragen laat de praktijk zien dat slechts een beperkt aantal lidstaten (waaronder Nederland) op een meer permanente manier steun verleent aan het EVDC. Institutionaliserings zou het EVDC dus meer ruimte geven, de meest actieve leden meer lucht geven en de lasten via gemeenschappelijke middelen meer evenredig verdelen.

Een traject dat lijkt op de ontwikkeling van CEPOL ligt voor de hand. Wanneer het gaat om het permanent vestigen van een EU-instituut zal er een diplomatiek debat plaatsvinden waarin de lidstaten in consensus zullen moeten

besluiten waar en onder welke voorwaarden die vestiging gaat plaatsvinden. Een eenvoudige en niet controversiële oplossing zou collocatie zijn binnen een bestaand EU-gebouw van de Raad of de Commissie, en dan vooral om de oriëntatiecursussen te faciliteren.

FOTO RAAD/VANDEEU

Weinig burgers weten dat de Europese Unie daadwerkelijk civiele en militaire missies uitvoert. Guinea-Bissau, 2009

De charme en kracht van de High Level Course is juist dat de lidstaten de cursus zelf faciliteren, waardoor de cursus in financieel opzicht zeer efficiënt is. Daarnaast is het zichtbaar voor (en in) de diverse lidstaten. De indruk is dat de meeste lidstaten met een dergelijk geleidelijk traject akkoord zouden kunnen gaan. Immers, het geeft de garantie dat de 'lasten' op een eerlijkere manier worden verdeeld. Tevens garandeert het dat lidstaten die niet de middelen hebben om een grotere rol te spelen, toch betrokken blijven.

Duplicatie voorkómen

Tot slot, het Academic Board van het EVDC bestaat nu merendeels uit deelnemers van de nationale defensie-instituten, die deze opdracht vervullen naast hun reguliere taken. Voor de toekomst zou een meer permanente Academic Board wenselijk zijn om onderzoek en onderwijs optimaal te kunnen garanderen.

Daarbij moet de netwerkfunctie van het EVDC voor de nationale defensie-instituten gewaarborgd blijven. Er zou zelfs meer ruimte moeten komen voor andere opleidings- en onderzoekscentra die zich bezighouden met veiligheid in

de brede zin van het woord. Leidend principe daarbij is wel dat duplicatie van onderwijs en onderzoek moet worden voorkomen; coördinatie is het credo.

Herzieningen

De vraag naar trainingen van het EVDC neemt de afgelopen jaren flink toe. Tegelijkertijd konden niet alle taken van het EVDC – optimalisatie van het netwerk, ontwikkeling van trainingsmateriaal, ontwikkeling van een alumninetwerk en meer samenwerking met andere partners dan het NDC – worden uitgevoerd. Daarmee werd de *Council Joint Action* van 2005 achterhaald en ontstond er een behoefte aan een studie die mogelijke toekomstige perspectieven van het EVDC onderzoekt.

Het oprichtingsdocument van de EVDC werd met een *Council Joint Action* in juni 2008 herzien. Logischerwijze brengt een nieuwe discussie over de toekomst van het EVDC oude punten weer naar boven, zoals nationale belangen en zelfs een verschillende invulling van het begrip ‘Europese veiligheid’. Afgezien van de verschillende standpunten van de lidstaten moet worden gezegd dat iedere lidstaat wel voor een pragmatische, reële aanpak is.

De huidige herzieningen zullen waarschijnlijk de weg van de geleidelijke ontwikkeling volgen, gericht op het tot wasdom brengen van een permanent secretariaat, transparantie van verantwoordelijkheden en plichten, en mogelijk eigen financiering door verschuiving van middelen binnen het Raadssecretariaat.

Van de drie opties heeft men in 2008 gekozen voor de minst controversiële en meest kosten-efficiënte optie.³³

- Het secretariaat van het EVDC werd een juridische rechtspersoon met een eigen budget.
- Het secretariaat werd uitgebreid van drie naar acht personen.
- Het secretariaat kreeg een meer permanente huisvesting.

- De trainingsactiviteiten op het gebied van civiel crisismanagement zijn uitgebreid.

Voor de toekomst staan naast het vraagstuk van een permanent EVDC de volgende vragen centraal: worden de juiste doelgroepen aangesproken met de opleidingen? Of moet een bredere groep worden aangesproken, zoals non-gouvernementele organisaties? In welke richting moet het EVDC zich ontwikkelen?

Gekoppeld aan de verdere ontwikkeling van het EVDC spelen veel grotere vragen op politiek-strategisch niveau een rol, zoals de ontwikkelingen rond een nieuwe Europese veiligheidsstrategie, de uitwerking van het Verdrag van Lissabon en de samenwerking met andere organisaties. Ook op militair-operationeel niveau spelen kwesties als de verdere ontwikkelingen van EU-crisismanagement, de geleerde lessen van operaties, en de training van ambtenaren op het gebied van GVDB een grote rol.

Tot slot

De grote waarde van het college is vooral het creëren van een leer- en netwerkgeving, waarin een gemeenschappelijke veiligheids-cultuur kan worden gestimuleerd voor het hogere kader en het middenkader van de ambtenaren van de EU-lidstaten. De huidige opzet van het EVDC is voornamelijk een inspanning van de lidstaten, volledig in de geest van de Europese gedachte.

Een daadwerkelijk Europees veiligheidsinstituut is nog toekomstmuziek. Subsidiariteit zou hier overigens wel de scepter moeten zwaaien, in die zin dat lidstaten eigen trainingen en cursussen verzorgen wanneer dat op nationaal niveau het best tot zijn recht komt. Een Europees veiligheidsinstituut zou dan zorg dragen voor alle overige trainingen en expertise op het gebied van het Europees crisismanagement. ■

³³ ‘Study on the future perspectives of the European Security and Defence College’, uitgevoerd door het *General Secretariat of the Council* (DG E VIII/ESDC Secretariat), Brussel, 28 november 2008.

Piraat

*drs. F. Matser – kolonel van de militair psychologische en sociologische dienst**

Latif tuurt met samengeknepen ogen naar zijn vriend Mukhtar. Die staart schijnbaar gedachteloos voor zich uit over de eindeloze golven van de Indische Oceaan in de richting van de Somalische kust. De noordoostelijke moesson is gaan liggen en de golven zijn wat bedaard. De zeegang is nog slechts een meter of drie, een goed teken. Met deze wind kun je nog net een schip enteren. En daarvoor zijn ze nu al twaalf dagen op zee. Het kapen van een schip, om het weer terug te geven voor een vet losgeld. In de verte vaart hun moederschip als een vage stip aan de horizon. Het is een oude stinkende visser-dhow met een haperende dieselmotor.

Kort nadat ze vandaag hun dagelijkse positie-melding aan het hoofdkwartier in de Somalische piratenhaven Eyl hadden gedaan, kwam er bericht over de satelliettelefoon terug dat er een schip naderde vanuit het zuiden. Latif, Mukhtar en vijf anderen hadden hun wapen, enterhaken en ladders gepakt en waren zwijgend in een van de twee open boten gestegen. Het is de eerste scheepsmelding deze week. De Indische Oceaan is groot en veel schepen varen de laatste maanden in konvooiën die begeleid worden door westerse oorlogsschepen met kanonnen, soldaten en helikopters. Succes is niet langer verzekerd, zoals een paar jaar terug. Dit was Latifs derde *raid* en de eerste twee zijn zonder succes geëindigd. Die vernedering zou hij niet snel vergeten. Vooral de eerste keer. Ze waren met veel bravoure uitgevaren met twintig man aan boord van de dhow. De expeditie had drie weken geduurd. Maar na een paar dagen was hun GPS al kapot gegaan. En dan vaar je op goed rond geluk en heb je niets meer aan de aan-

wijzingen die via de satelliettelefoon binnen komen. Zonder de hulp van Allah wordt het dan heel lastig. De kapitein, een voormalig officier van de jaren geleden opgeheven Somalische marine, wilde het clanhoofd niet zonder buit onder ogen komen. Het clanhoofd had samen met een consortium van vijf rijke Somalische zakenlieden 40.000 dollar in de operatie geïnvesteerd. Ga maar na: twee skiffs, buitenboordmotoren, wapens, satelliettelefoon, eten en drinken, brandstof. Piraterij vereist flinke investeringen. Dus de investeerders verwachten resultaat: een schip – liefst een westers – met kostbare lading.

Maar na drie weken was de brandstof aan boord van de dhow op, dus restte hen niets anders dan de vernederende terugtocht naar hun vissersdorp, waar honderden clanleden vol verwachting hadden staan uitkijken naar hun terugkeer, in de hoop te kunnen delen in de rijkdom en de verhoogde status van een succesvolle operatie. Op die eerste reis hadden ze met veel geluk toch twee keer een schip gevonden. Het eerste schip had bij het eerste zichtcontact op grote afstand al de snelheid verhoogd en waterkanonnen aangezet. Bovendien waren de boorden erg hoog, wel vijf of zes meter en afgeschermd met prikkeldraad. Met een zeegang van meer dan vier meter bleek het onmogelijk de ladders in de varende skiff tegen de boorden van het zigzaggende schip te plaatsen. Muhammad had een aantal waarschuwingsschoten afgegeven en Latif had dreigend gezwaaid met de RPG, maar de kapitein bleef volharden in zijn manoeuvres. Hoewel ze altijd met twee skiffs werkten, één van stuurboord en één van bakboord, zodat het schip nooit van beide weg kon varen, blijft het lastig op volle zee met een ladder of enterhaak aan boord te klimmen tegen een zes meter hoge natte, gladde, stalen wand.

* Op deze plaats vindt u afwisselend een bijdrage van kolonel (KL) Frans Matser en luitenant-kolonel der Mariniers Marc Houben.

Bij de tweede poging aan boord te gaan was de ladder overboord gevallen en de enterhaken bleven niet vastzitten. Latif herinnerde zich de adrenaline-*rush* en de teleurstelling toen ze het schip in de verte hadden zien wegvaren. En de tocht terug naar de dhow, naar een boze kapitein en een teleurgestelde bemanning. Zelfs de echte kapitein van de dhow, een kleine man uit India, die ze vier weken daarvoor overvallen hadden om zijn schip als moederschip te kunnen gebruiken, was teleurgesteld. Hij wist natuurlijk ook dat hij en zijn bemanning niet zouden worden vrijgelaten voordat de piraten succes hadden. Een moederschip is een kostbaar bezit, nu de piraten door de vele oorlogsschepen in de regio steeds verder van de Somalische kust verwijderd moeten opereren om nog onbeschermd buit te vinden.

De tweede raid, een maand later, was zo mogelijk nog minder succesvol geweest. Na een week hadden ze een schip gevonden, maar voor ze aan boord konden gaan was er uit het niets een oorlogsschip opgedoken. Tot de tanden gewapende blanke soldaten, die niemand kon verstaan, hadden hun boot aangehouden en onderzocht. De kalasjnikovs, de RPG-7's en de ladders werden zonder pardon overboord gegooid, mobieltjes en de GPS in beslag genomen. Daarna werd hen met gebaren te verstaan gegeven dat ze terug moesten gaan naar Somalië. Toen ze hadden gebaard dat het drinkwater op was, hadden de ongelovigen hen zowaar tien grote waterflessen gegeven. Die hadden ze natuurlijk direct daarna weggegooid, want je kunt ongelovige westerlingen niet vertrouwen. Dat was hen door de clanoudste en de *wadaaddo* (geestelijk leider) voor hun vertrek wel duidelijk gemaakt. Maar al met al was ook die tweede kaapvaart geen succes geworden. Dit was derde poging. Bij elkaar meer dan 60.000 dollar had het consortium nu al in hen geïnvesteerd en de opbrengst was nog niets. Nu moest het dus gebeuren.

In de verte tekenen zich aan de horizon de contouren van een schip af. De tactiek is nu simpel: wachten tot uit de manoeuvres van het schip blijkt dat ze gezien zijn. En dan volgas er op af. Achter hun houten, vijf meter lange witte skiff zijn daarom twee splinternieuwe

40 PK Yamaha-buitenboordmotoren gemonteerd. Mukhtar stuurt de skiff en bedient de motoren. Als ze naast het schip liggen, moeten twee mannen proberen de ladder tegen het board te plaatsen en Latif en Muhammad moeten proberen zo snel mogelijk met hun kalasjnikovs aan boord te klimmen.

Het moment is nu gekomen. De skiff jaagt met hoge snelheid door de golven in de richting van het inmiddels afdraaiende schip. De andere skiff volgt op enkele kabellengtes. De houten board van de witte skiff dreunt tegen de donkere stalen wand van het schip, een roestige tanker met een vlag die Latif niet kent. De ladder vliegt omhoog en dreigt een moment achterover te vallen. 'Klim', schreeuwt Mukhtar, die als stuurman van de skiff de leiding heeft over dit deel van de operatie. En Latif vliegt met drie treden tegelijk langs de ladder omhoog. Achter zich voelt hij de handen van Muhammad tegen zijn benen slaan. Plotseling draait de tanker met volle kracht naar stuurboord. De ladder beweegt mee. De skiff ook, maar die maakt door de boeg golf van de tanker een rollende beweging. Latif is bijna boven. Een fractie van een seconde werpt hij met zijn door de zon verblinde ogen een blik op een verlaten scheepsdek. Maar gelijktijdig voelt hij de ladder kantelen en in de richting van de achterstevan van de tanker vallen. Op het moment dat zijn lichaam het water raakt, voelt hij de adrenaline door zijn lijf jagen. Hij kan niet zwemmen en de zuiging van het grote schip trekt hem onmiddellijk langs de ruwe stalen romp naar beneden in de richting van de op volle snelheid draaiende scheepsschroef. Zijn laatste gedachten zijn bij zijn familie. Hij had zo graag een wasmachine voor zijn moeder gekocht en een motorfiets voor zijn broer. Maar Allah heeft vandaag anders beslist.

Latifs kans is voorbij. Maar voor Mukhtar, Muhammad en duizenden anderen jonge Somaliërs is er morgen weer een nieuwe dag, een nieuw schip en een nieuwe kans op welvaart. De enige kans op welvaart in Somalië. In het NAVO-hoofdkwartier in Lissabon worden in het situatiecentrum de statistieken bijgewerkt: vandaag één poging tot piraterij, niet succesvol. Verder geen nieuws. ■

PR en oorlog

L. Polman

Elke week vindt er ergens in Oost-Congo wel weer een persconferentie van een Mai-Mai-leider plaats en ook de rebellen van het RUF in Sierra Leone hielden er voorlichters op na. Die verschenen aan journalisten op teenslippers en zo stoned als een garnaal, maar toch: zelfs de kleinste en verste bevrijdings-, rebellen- en bezettingsbewegingen weten, net als wij, hoe belangrijk het is om een communicatiestrategie te volgen. In oorlogen moeten *hearts and minds* immers worden vermurwd en publieke opinies ten eigen faveure gekneed.

Zo is het altijd geweest. Zo'n beetje de enige krant die in het door Napoleon Bonaparte bezette Nederland mocht blijven bestaan, was het *Staatkundig Dagblad van het Departement der Zuiderzee*. 'Si je lâche la bride à la presse, je ne resteraï pas trois mois au pouvoir,' zei Napoleon over de noodzaak om de informatiestroom te controleren. Huurlingen waren duur. De dienstplicht werd ingevoerd. Tienduizenden Nederlandse soldaten moesten worden ingelijfd voor de grote mars naar Rusland (1812). Kritische noten kon Napoleon niet gebruiken.

Uit soortgelijke publicitaire noodzaak besloot de Taliban in Afghanistan om internet niet langer meer te verbieden als 'on-islamitisch'. In 2007 bleek Taliban-leider Mullah Omar opeens e-mail te hebben, waarmee hij persbureaus op de hoogte houdt. Tussen de Taliban en de internationale coalitie woedt een imago-oorlog. Beide partijen willen de eigen aanwezigheid in Afghanistan uitbreiden, beide partijen hebben daarbij de steun van de bevolking nodig. Nadat het Amerikaanse leger bekendmaakte dat het in de toekomst nog veel beter zijn best zal doen om geen Afghaanse burgerslachtoffers meer te maken, deed Mullah Omar ook een mailing verschijnen. Hij schetste de contouren voor een volksvriendelijker Taliban-beleid. Zelfmoord-aanslagen op burgerdoelen, het platbranden van scholen en het afsnijden van lippen, oren en tongen verklaarde hij verboden. De regels worden bepaald niet altijd en overal gevolgd – de Taliban is nog steeds verantwoordelijk voor driekwart van de burgerdoden – maar zowaar werden in een enkel geval burgers al eerst gewaarschuwd voordat een bom ontplofte.

Partijen in de oorlog in voormalig Joegoslavië besteedden het beheer van hun *corporate image* uit aan professionals. Ze huurden een waaier van pr-bedrijven in. Een Amerikaanse onderzoeker telde er destijds veertig, alleen al uit de VS. Afhankelijk van welke partij hun opdrachtgever was, stuurden ze de perceptie in het Westen van Kroaten, Bosnische moslims en Kosovaarse Albanezen als slachtoffers, dan wel daders en van de Serviërs als onderdrukkers, dan wel vrijheidsstrijders. Ruder Finn Inc., een Amerikaans pr-bedrijf dat Perry Como, Air France en Twinings Tea publicitair al vertegenwoordigde, 'deed' ook het imago van de regeringen van Kroatië en Bosnië-Herzegovina. Een Ruder Finn-manager zei: 'Het is niet onze taak om hun informatie te verifiëren. Onze taak is het om voor hen gunstige informatie zo snel en gericht mogelijk de wereld in te sturen'.

Ruder Finns grootste pr-triomp tijdens de Balkan-oorlog was die keer dat ze drie grote joodse organisaties in de VS hadden overgehaald om een paginagrote advertentie in de *New York Times* te plaatsen, waarin ze de Serviërs vergeleken met nazi's. 'Onmiddellijk daarna zag je taal en toon in de media veranderen. De berichtgeving over de Balkan-oorlog was vanaf die dag emotioneel zwaar beladen en werd doorspekt met termen als 'etnische zuivering' en 'concentratiekampen'. De emoties waren zo krachtig dat mensen er niet tegenin durfden te gaan, bang te worden beschuldigd van revisionisme. Met die advertentie scoorden we een voltrefter.' Het is met de reputatie van de Serviërs nooit meer goed gekomen.

Somalische piraten doen het beheer over hun eigen imago nog steeds zelf, en gezegd moet, ze doen het lang niet slecht. De publieke opinie veegt ze niet van tafel als de zeecriminelen die ze zijn, maar eerder als Robin Hoods: ze stelen van de rijken en geven aan de armen. Onlangs poetsten de piraten het beeld nog verder op. Ze verklaarden een deel van de losgeldmiljoenen die ze overhouden aan kapingen en gijzelingen te zullen doneren aan aardbevings-slachtoffers in Haïti. Een meesterlijke pr-zet. Ze zijn voor het vak geboren. ■

Small Nations

Crisis and confrontation in the 20th century

Door M. de Keizer en I. Tames (red.)

Zutphen (Walburg Pers) 2008

256 blz., ill.

ISBN 9789057305993

€ 29,95

Het einde van de Koude Oorlog heeft tegenstrijdige gevolgen gehad voor de kleine staten van Europa en daarbuiten. Sommige, zoals de staten die ontstonden in de zuidelijke en westelijke periferie van de vroegere Sovjet-Unie, dankten er hun onafhankelijkheid aan, terwijl andere, zoals de staten van het vroegere Warschaupact, hun volledige soevereiniteit herkregen na het vertrek van de Sovjet-troepen. In beide gevallen echter staat tegenover de voordelen dat deze landen nu lastige betrekkingen onderhouden met hun vroegere overheerser en sterker op zichzelf zijn aangewezen. Verder is, meer in het algemeen, de internationale politiek sinds het wegvallen van de Oost-West-tegenstelling roziger en moeilijker voorspelbaar geworden. Dat geldt ook voor de NAVO-landen. Weliswaar bleef hun bondgenootschap intact, maar dat heeft niet meer dezelfde betekenis als vroeger. Het kost de leden, de kleine inclus, meer moeite de alliantie overeind te houden dan voor 1989 en ook voor hen zijn de internationale verhoudingen instabieler geworden.

Hoge morele kwaliteit

Het zijn dergelijke inzichten die het NIOD ertoe hebben gebracht de vraag te stellen hoe kleine staten

zich in het verleden hebben geweed in tijden van crisis en confrontatie, zoals de ondertitel van *Small Nations* zegt. Behalve deze bundel, die de eerste voortzetting is van het vroegere Jaarboek van het NIOD, hield het instituut in 2009 nog een conferentie over kleine staten. Dat jaar vond in het legermuseum in Brussel overigens een vergelijkbare conferentie plaats. Het onderwerp trekt momenteel dus bredere belangstelling in wetenschappelijke kring.

De NIOD-bundel opent met een artikel van Carlos Reijnen over de Tsjechen, waarin hij duidelijk maakt dat de Tsjechische intellectuele elite in de late negentiende eeuw de problematische kleinheid van de Tsjechische natie, in een zee van Duitsers, verhief tot een morele kwaliteit. Hoe kleiner, hoe beter: juist het zeldzame had het grootste bestaansrecht. Reijnen wijst in dat verband op frappante details als de Petrintoren in Praag, een zestig meter hoge gelijkenis van de Eiffeltoren en de cultivering van het genre van de kinderspel in de naoorlogse jaren.

Het ontwikkelen van een zelfbeeld dat de hoge morele kwaliteit van de kleine en dus zwakke staat benadrukt is een 'truc' die kleine staten

vaker toepassen, zoals blijkt uit de artikelen over Nederland, België en de Balkan. Geert Somsen analyseert hoe Nederland in de jaren voor en na de Eerste Wereldoorlog zichzelf uitvond als kampioen van de internationale rechtsorde en internationale wetenschappelijke samenwerking, met als iconen de rechtsgeleerde C. van Vollenhoven en de Nobelprijswinnaar H.A. Lorentz. België kon in de jaren 1914-1918 op extra sympathie rekenen als schuldloos slachtoffer van de schending van de neutraliteit en de Duitse gruweldaden tegen de burgerbevolking en het Belgische cultuurbezit. Sophie de Schaepdrijver benadrukt daarbij dat het ook hier gaat om een constructie achteraf. De Belgische regering verwierp het ultimatum om Duitse troepen vrij te doortocht te verlenen niet om 'the nation that died for Europe' te worden, maar uit overwegingen van *Realpolitik*. Een België dat zijn neutraliteit verdedigde had immers betere papieren op de vredesconferentie na de oorlog. Het gunstige neveneffect van de sympathie kwam later en onbedoeld.

Neutraliteit als handelsmerk

Krassere voorbeelden van effectief slachtofferschap levert de Balkan, vanouds een regio waar kleine staten net zo gemakkelijk lijken te ontstaan als weer onder te gaan. Raymond Detrez maakt aannemelijk dat nationalistische vrijheidsstrijders meermalen wredeheden tegen de burgerbevolking uitlokten, om daarmee buitenlandse mogendheden te verleiden tussenbeide te komen. Het is een historisch patroon dat voor ons herinneringen oproept aan de Bosnische burgeroorlog van de jaren negentig.

Samen illustreren Tsjechië, de Balkan, Nederland en België dat kleine landen vernuftig zijn in het putten van kracht uit hun zwakte. Maar ze bewijzen ook dat zelfbeelden alleen werken zolang andere, grotere mogendheden bereid zijn er rekening mee te houden. Nederland bleef in 1914-1918 niet buiten de oorlog omdat Den Haag zo van het internationaal recht hield en Brussel verknoeide zijn goede reputatie vlot toen het op de Parijse vredesconferentie in de ogen van de geallieerden te inhalig was. Het enige voorbeeld van een vuurproef-zelfbeeld levert Zwitserland. Neville Wylie betoogt, in een analyse van het Britse beleid tegenover Bern, dat de Zwitserse neutraliteit zo'n sterk handelsmerk was geworden dat de buitenwereld zich dat land niet meer anders dan als neutraal kon voorstellen. Het verschaftte het Alpenland zowel in de Eerste als in de Tweede Wereldoorlog ongevenaarde mogelijkheden de eigen neutraliteit te schenden, bijvoorbeeld met de leverantie van oorlogsbenodigdheden en financiële dienstverlening, zonder deze in gevaar te brengen. Juridisch mag de neutraliteit een eenvormig, absoluut concept zijn, in de politieke werkelijkheid kent zij vele variëteiten.

Weg van het centrale thema

In de overige artikelen slaat *Small Nations* een andere richting in. Efraim Karsh laat aan de hand van de kleine staten in het Midden-Oosten gedurende de Koude Oorlog zien, dat hun grootste troef tegenover de Verenigde Staten dan wel de Sovjet-Unie niet de exploitatie van hun zelfbeeld was, maar hun feitelijke, strategische belang. De twee supermachten moesten zich

van de kant van Syrië, Egypte, Israël of Iran allerlei vormen van manipulatie, chantage en koeioneren laten welgevalen, omdat ze zich niet konden permitteren hun kleine partner in de steek te laten. Het was *'the tail that wagged the dog'* in plaats van andersom. In de verte verwant aan deze verhouding zijn de *'wars by proxy'* in Nicaragua, El Salvador en Guatemala vanaf de jaren zestig, beschreven in een bijdrage van Dirk Kruijt. Nog verder verwijderd van het centrale thema van de bundel zijn de artikelen van Remco Raben en Gerd Hankel. De eerste vraagt zich af of Nederland, België en Portugal eigen vormen van imperialisme en dekolonisatie hebben ontwikkeld, die hen onderscheiden van de grote koloniale mogendheden, om te concluderen dat dat niet het geval is. De tweede

beschrijft de Rwandese genocide van 1993-1994 en de pogingen van het land deze tragedie te boven te komen. Zijn relaas beperkt zich dus tot de binnenlandse verhoudingen. Bij elkaar geeft *Small Nations* een interessant kaleidoscopisch beeld van het overlevingsgedrag van een aantal kleine staten in en buiten Europa gedurende de twintigste eeuw. De samenhang tussen de meeste artikelen is enigszins losjes gegroepeerd rond het thema van het zelfbeeld van kleine staten en de werkelijke belangen die zij vertegenwoordigen voor de grote mogendheden. Daarnaast biedt de bundel een paar bijdragen die beter tot een volgende editie hadden kunnen wachten.

Prof. dr. H. Amersfoort, NLDA

Een wapen tegen terreur

De geschiedenis van de Bijzondere Bijstandseenheid Krijgsmacht 1972-2006
Door Christiaan van der Spek
Amsterdam (Uitgeverij Boom) 2009
156 blz., ill.
ISBN 9879085068242
€ 19,90

Met *Een wapen tegen terreur* geeft het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) binnen relatief korte tijd een tweede populair-wetenschappelijke publicatie uit die voortkomt uit een onderzoeksproject naar de (bijna) tweehonderdjarige geschiedenis van de Koninklijke Marechaussee. Terwijl in de eerste publicatie de huisvesting van de Marechaussee werd

beschreven, is het thema van de jongste uitgave de Bijzondere Bijstandseenheid Krijgsmacht (BBEK). De geschiedenis van deze eenheid is geplaatst tegen de achtergrond van het terrorisme en terreurbestrijding en geeft zo een doorkijk in de ontwikkeling van dit fenomeen en het antwoord van de overheid hierop. In zijn inleiding slaat van der Spek een brug tussen de terreurdreiging

in het begin van de jaren zeventig – met de oprichting van de als ‘zeer geheim’ gekwalificeerde Eenheid Lange Afstandsschutters (de latere BBEK) – en de terrorismebestrijding die na de aanslagen van 11 september 2001 in de Verenigde Staten hernieuwde aandacht kreeg. Terecht merkt Van der Spek op dat de verschijningsvorm van de terreur in een periode van ruim vijftig jaar is veranderd. Waren de aanslagen in de jaren zeventig vooral ingegeven door nationalistische en ideologische motieven, vandaag de dag liggen er vooral religieus-fundamentalistische drijfveren aan ten grondslag. Terreurdaden om politieke doelen te bereiken verschoven van gijzelingen en kapingen naar (zelf)moordaanslagen, terwijl overheden zich steeds meer gingen richten op het voorkomen van zulke aanslagen.

Anti-terreurbeleid krijgt een impuls

Het drama dat zich begin september 1972 in München afspeelde vormt het startpunt van het eerste hoofdstuk van *Een wapen tegen terreur*. De tragische afloop van de gijzeling van de Olympische ploeg uit Israël was niet alleen het begin van een nieuw denken over veiligheid, kapingen en gijzelingen, maar leidde er ook toe dat de discussie over de vorming van bijzondere bijstandseenheden in een stroomversnelling raakte. Ook in Nederland, waar destijds al Molukse acties en bomaanslagen op vestigingen van onder meer de Nederlandse Gasunie waren geweest, kreeg het anti-terreurbeleid een sterke impuls. Terwijl al in oktober 1972 bij de staf van de Koninklijke Marechaussee de eerste besprekingen over de oprichting van een eenheid langeafstands-

schutters plaatsvonden, duurde het nog ruim vier maanden voordat het kabinet-Biesheuvel met de Terreurbrief kwam. Dat deze eind februari 1973 verschenen kabinetsbrief de primaire verantwoordelijkheid voor terreurbestrijding bij de minister van Justitie legde, gaf aanleiding tot veel discussie.

Terwijl Van der Spek in het volgende hoofdstuk aandacht besteedt aan de uitvoerige en strenge selectie, de daarop volgende basis- en vervolopleiding en de herconcentratiedagen van de al snel tot BBEK gedoopte eenheid, volgt in het derde hoofdstuk een beschrijving van de verschillende acties tijdens de eerste jaren. In dit omvangrijke hoofdstuk behandelt de auteur achtereenvolgens de gijzelingen in de Franse ambassade, Wijster, Amsterdam, de Punt en Bovensmilde. Het waren acties waarbij de BBEK samen met de Bijzondere Bijstandseenheden van de Rijkspolitie en de Mariniers optrad. Heel fijntjes merkt Van der Spek op dat de actie bij De Punt de eerste en laatste keer is dat de BBEK daadwerkelijk vuur heeft afgegeven, om vervolgens aan te geven dat het observeren en het eenvoudigweg aanwezig zijn ook tot de taken van de BBEK moeten worden gerekend.

Oefeningen en uitwisselingen

In het vierde hoofdstuk gaat Van der Spek in op de wapens, munitie en richtmiddelen die door en voor de BBEK zijn getest en gebruikt. Zo komen onder meer de FN Sniper, de Heckler & Koch PSG-1 en de met *hollowpoint*-munitie te vergelijken *match*-munitie aan de orde. De ontwikkelingen in de jaren tachtig en negentig vormen het decor van het laatste hoofdstuk van *Een wapen*

tegen terreur. Veranderingen in terreurdreiging en de afname van het aantal aanslagen dwongen de BBEK zijn kennis bij te houden door veelvuldig oefenen en uitwisselingen met buitenlandse anti-terreureenheden. De BBEK bereidde oefenscenario's voor en beoefende gijzelingsacties in gebouwen, treinen, bussen, auto's, vliegtuigen of op een booreiland. Samenwerking met andere bijstandseenheden was daarbij één van de hoofdaandachtspunten. Het veelvuldig oefenen nam de roep om reorganisatie echter niet weg. Door de verandering in de terreurdreiging en de oprichting van arrestatieteams kwamen de Bijzondere Bijstandseenheden ter discussie te staan. Dat leidde uiteindelijk in 2006 tot de oprichting van de Unit Expertise & Operationele Ondersteuning van de Dienst Speciale Interventies van het Korps Landelijke Politiediensten.

BBEK krijgt kleur en inhoud

Een wapen tegen terreur geeft meer bekendheid aan de tot nu toe relatief op de achtergrond gebleven BBEK. De auteur heeft gebruikgemaakt van beschikbaar gesteld archiefmateriaal, waaronder de verslagen van de Ambtelijke Stuurgroep Terroristische Acties en de werkgroep Begeleiding Bijzondere Bijstandseenheden (BELCOM). Met de raadpleging van gezaghebbende auteurs als J.S. Timmer,¹ maar bovenal met de afgenomen interviews geeft Van der Spek de BBEK meer kleur en inhoud. Het boek, dat volgens Van der Spek zijn rechtvaardiging vindt in het feit dat de

1 Zie: J.S. Timmer, *Politiegeweld. Geweldgebruik van en tegen de politie in Nederland* (Alphen a/d Rijn, Kluwer, 2005).

schutters van de BBEK decennialang paraat stonden om in geval van nood met harde en vooral stabiele hand de Nederlandse rechtsorde te herstellen of te verdedigen, besteedt naar verhouding weinig aandacht aan de laatste periode van deze elite-eenheid. Daarmee lijkt het boek meer weg te hebben van een – overigens terecht – hommage aan hen die zich vooral in de jaren zeventig en tachtig van hun taak hebben gekwet. Een taak die veelal geen sinecure moet zijn geweest. Niet voor niets gaf de Commandant Koninklijke Marechaussee en voormalig commandant van de

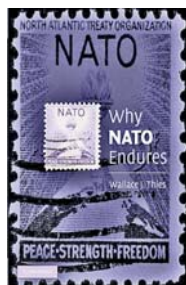
BBEK bij de boekpresentatie begripvol aan dat bij het zien van het doel door het vizier werd gezegd: 'Wij schieten niet op schijven, maar op mensen'. Omdat *Een wapen tegen terreur* de eerste studie is waarin het ontstaan en de verdere ontwikkeling van de BBEK vanuit verschillende invalshoeken wordt beschreven, is het boek een aanrader voor iedereen die zich interesseert voor de terreurbestrijding in Nederland en daarbij betrokken eenheden.

Kol. KMar J.L. Hovens, NLDA

begin van de achttiende eeuw tot de Tweede Wereldoorlog, om vervolgens in het derde hoofdstuk uitgebreid de ontstaansgeschiedenis en de vroege jaren van de NAVO te beschrijven. In hoofdstuk vier beginnen de eerste scheurtjes in Thies' betoog te komen. Daarin verklaart hij waarom de NAVO een andere alliantie werd dan eerdere bondgenootschappen: de ideologische bipolariteit in Europa, de manier van oorlogvoering (grootschalig en snel) die een gezamenlijk militair systeem noodzakelijk maakte, en de Amerikaanse militaire assistentie waarvan de Europeanen zich min of meer konden verzekeren door met hen een geïntegreerde militaire structuur te ontwikkelen (blz. 126). In de resterende hoofdstukken behandelt hij een flink aantal crises in de NAVO, zoals de introductie van ballistische raketten door de Sovjet-Unie in het begin van de jaren '50, het rond 1980 in Europa opstellen van NAVO *Intermediate-range Nuclear Forces*-raketten, de Suez-crisis van 1956, de Sovjet-invasie van Afghanistan in 1979, de aanleg van een pijpleiding om Russisch aardgas naar West-Duitsland te vervoeren en – tot slot – de reactie op de Bosnische burgeroorlog van de jaren '90.

Bronnen

Weliswaar behandelt Thies al deze casus uitvoerig en gestructureerd (achtergrond, belang voor de NAVO, politiek proces), maar zijn op basis hiervan getrokken conclusie dat het voortbestaan en dus het succes van de alliantie kan worden verklaard uit haar hierboven al beschreven bijzondere karakter en het feit dat de lidstaten democratieën zijn, overtuigt niet. Methodologisch is Thies' werk niet heel veel beter

Why NATO Endures

Door Wallace J. Thies
Cambridge MA (Cambridge University Press) 2009
324 blz.
ISBN 9780521749794
€ 22,-

De Amerikaanse politicoloog Wallace Thies heeft met dit boek zeker een interessant exemplaar toegevoegd aan de lange reeks studies over de geschiedenis en het succes van de NAVO. Het zal ook niet het laatste zijn. Zelfs als deze historisch gezien al lang bestaande alliantie nu uit elkaar zou vallen, dan nog zou zij genoeg interessante stof hebben opgeleverd voor nog vele publicaties. Thies gaat in zijn boek vooral in op de vraag waarom de NAVO nog bestaat. In zijn eerste hoofdstuk beschrijft hij wat hij het *alliance crisis syndrome* noemt. Daarmee bedoelt hij dat gedurende

het zestigjarig bestaan van de alliantie al vele, vele malen door politici, journalisten en wetenschappers is gesteld dat de NAVO in een diepe, soms zelfs existentiële crisis was beland. Deze vermeende crises volgden elkaar in hoog tempo op, maar de NAVO bleef altijd bestaan. Volgens Thies worden de crises overdreven, niet goed gedefinieerd en oppervlakkig met elkaar vergeleken.

Scheurtjes in het betoog

In zijn tweede hoofdstuk behandelt Thies vrij uitvoerig de belangrijkste intra-Europese allianties van het

dan de studies die hij in zijn eerste hoofdstuk terecht verfoeit. Zo heeft hij zelf geen onderzoek in archieven gedaan of met deelnemers aan 'crisis'-onderhandelingen gesproken – of dat voor de publicaties die hij aanhaalt wel geldt kan de lezer niet beoordelen – om echt vast te stellen wat er indertijd gebeurde. De secundaire bronnen die hij aanhaalt zijn bovendien vrijwel allemaal Amerikaans of in ieder geval Engelstalig, en een groot deel daarvan zijn ook nog krantenartikelen. Wat ontstaat is een waarschijnlijk Amerikaans en overdreven rooskleurig beeld van een alliantie van uit vrije wil samenwerkende en gelijksoortige landen.

Het echte succes

In de ontstaansgeschiedenis (blz. 100 e.v.) geeft Thies de Amerikaanse dominantie binnen de NAVO een prominente plaats, maar in de conclusie refereert hij er slechts kort aan (blz. 290). Dat de Amerikanen om hun eigen opvattingen door te drukken bij tijd en wijle zware druk uitoefenden op de bondgenoten noemt Thies nauwelijks. Dat West-Europa nog lang na de Tweede Wereldoorlog financieel absoluut niet in staat was militair op eigen benen te staan en dat een aanzienlijk deel van de bondgenoten tijdens hun problematische dekolonisatie zeker niet hun moederland in gevaar wilden brengen door herrie te schoppen in de NAVO laat Thies ook vrijwel buiten beschouwing. Dat geldt ook voor de communistische, socialistische, moderniserings-, antimilitaristische en gewelddadige bewegingen die tot in de jaren '80 de heersende elites in veel Europese NAVO-landen bedreigden. In dergelijke omstandigheden uit de NAVO stappen zou uiteraard uiterst onver-

standig zijn geweest. Thies vergeet ook te noemen dat een niet gering deel van de NAVO-landen aanvankelijk geen democratieën waren en dat sommige dat nu nog niet zijn. De meest fundamentele kritiek op Thies is echter dat de crises die hij behandelt niet van existentiële aard waren voor de NAVO of individuele bondgenoten. Zolang de NAVO bestaat is zij nooit militair aangevallen. Dit was uiteraard een daad-

werkelijke beproeving voor het bondgenootschap geweest, niet de derde- of vierderangsvraagstukken die Thies crises noemt. Het echte succes van de NAVO moet dus nog blijken. Daarbij is het maar afwachten of Thies' verklaring daarvoor uiteindelijk de meest geaccepteerde zal zijn.

Dr. M. de Weger, NLDA

Het falen van de Nederlandse gewapende neutraliteit, september 1939-mei 1940

Door Tobias van Gent
Amsterdam (De Bataafsche Leeuw) 2009
554 blz., ill.
ISBN 9789067076456
€ 27,50

De historicus H.W. von der Dunk heeft de Nederlandse militaire en politieke strategie van voor 1940 ooit eens gekarakteriseerd als pseudoneutralisme. Hij bedoelde daarmee dat dit beleid innerlijk tegenstrijdig was, omdat Nederland aan de ene kant neutraal wilde zijn, maar tegelijkertijd omvangrijke militaire hulp van andere staten verwachtte indien het werd aangevallen. Tevens duidde Von der Dunk hiermee het problematische van dit beleid aan: hoewel de militaire samenwerking met toekomstige bondgenoten van beslissende betekenis was voor de handhaving van de zelfstandigheid, was het onmogelijk die samenwerking voorafgaand aan de oorlog voor te bereiden. Het was immers, althans in theorie, niet vooraf te zeggen welk

land vijand en welk land bondgenoot zou worden. Bovendien zou het uitlekken van geheime onderhandelingen over toekomstige samenwerking met het ene land, juist een aanval door een ander land kunnen uitlokken. En dan was het middel erger dan de kwaal.

Onderzoek vanuit meerdere perspectieven

Tobias van Gent heeft dit klassieke probleem aan een nieuw onderzoek onderworpen en dat heeft een belangrijk en origineel boek opgeleverd, waarop hij in september vorig jaar aan de Universiteit van Amsterdam promoveerde. Origineel is dat Van Gent de Nederlandse neutraliteit niet alleen vanuit het eigen perspectief onderzoekt, maar ook vanuit dat van de toekomstige

bondgenoten, c.q. vijand, namelijk Frankrijk, Groot-Brittannië, België en Duitsland. Uitvoerig bespreekt hij de plaats die Nederland innam in de operatieplannen van die landen. Die plaats was lastig te bepalen, omdat de Nederlandse neutraliteit voor Parijs, Londen, Brussel en Berlijn net zo problematisch was als voor Nederland zelf. Van Gent toont aan dat deze landen zich hebben afgevraagd of Nederland in geval van een aanval werkelijk bereid was de neutraliteit gewapenderhand te verdedigen. Bovendien hadden zij twijfels of de Nederlandse krijgsmacht daartoe in staat zou zijn, gezien de gebreken die deze, tot aan het uitbreken van de oorlog op 10 mei 1940, vertoonde. Vriend en vijand stond voor de kwestie of het verstandig was Nederland garanties en steun aan te bieden, c.q. het land in een preventieve oorlog te veroveren, voor een ander het zou doen. Van hun kant wisten de Nederlandse regering en Generale Staf heel goed dat de buitenlandse hoofdsteden zich over deze vragen het hoofd braken. Dat gaf Den Haag diplomatieke speelruimte toen, tegen het einde van de jaren dertig, de Duitse dreiging deze vragen op scherp zette. In de geheime onderhandelingen die volgden was Nederland niet louter vragende partij, maar had het ook veel te bieden, met name in het kader van de luchtoorlog. De RAF zou vanaf vliegvelden binnen de Vesting Holland het Roergebied kunnen aanvallen, de *Luftwaffe* zou in Nederland een luchtverdedigingssysteem kunnen opzetten.

Millitaire noodzaak

Het vooroorlogse neutraliteitsbeleid heeft nooit een erg goede reputatie

gehad. Het wordt snel geassocieerd met afzijdigheid, passiviteit en zelfs naïviteit ten aanzien van de machtpolitiek van de omringende mogendheden. Het wordt daarom vaak beschouwd als één van de oorzaken van de nederlaag van 1940. De Nieuw-Zeelandse onderzoekster Maartje Abbenhuis heeft er in haar studie naar de Nederlandse neutraliteit gedurende de Eerste Wereldoorlog op gewezen dat neutraliteit een nuttige politiek kan zijn, omdat deze een remmende werking heeft op het escaleren van militaire conflicten. Tevens weten we uit haar onderzoek en uit dat van bijvoorbeeld Moeyes, Klinkert en Van Tuyll, dat de handhaving van de neutraliteit in de internationale crisis van 1914-1918 allerm minst eenvoudig was, maar juist veel evenwichtskunst, behendigheid en militaire activiteit vereiste. Van Gent toont, op basis van intensief en bewonderenswaardig onderzoek in Neder-

landse en buitenlandse archieven, aan dat het in de jaren 1939-1940 niet anders is geweest. Het verschil met de jaren 1914-1918 was echter dat er nu wel een sterke militaire noodzaak bestond Nederland in de oorlog te betrekken. Het probleem van Den Haag was dat Frankrijk en Groot-Brittannië niet zoveel garanties wilden en konden bieden dat het de moeite loonde de neutraliteit op te geven. Tegelijkertijd kon Den Haag Berlijn er niet van overtuigen dat het van plan was neutraal te blijven. Van Gent maakt aannemelijk dat Hitlers vermoedens van militaire samenwerking tussen Nederland en de geallieerden een belangrijke rol hebben gespeeld in zijn besluit Nederland geheel te veroveren en niet ongemoeid te laten.

Prof. dr. H. Amersfoort, NLDA ■

A Little War That Shook the World

Georgia, Russia, and the Future of the West

Door R.D. Asmus

Londen (Palgrave Macmillan) 2010

254 blz., 1 kaart

ISBN 9780230617735

€ 23,-

Op 8 augustus 2008 braken in de buurt van de Zuid-Ossetische stad Tsjinvali gevechten uit tussen Zuid-Ossetische separatisten en het Georgische leger. De separatisten wisten zich gesteund door vers aangevoerde Russische eenheden en al eerder daar gestationeerde Russische

peacekeepers. Het was een ongelijke strijd. Weliswaar verraste de Georgische aanval de Russen, maar al snel bleken de onderbemande en onderbewapende Georgiërs geen partij voor hen. De oorlog eindigde vijf dagen later met een door de Franse president Sarkozy gearrangeerd

staakt-het-vuren, op het moment dat de Russen zich opmaakten om door te stoten naar de Georgische hoofdstad Tbilisi. Enkele weken later erkende Moskou de onafhankelijkheid van Zuid-Ossetië en Abchazië. Georgië, maar ook het Westen, stonden machteloos.

Wat was de betekenis van deze vijfdaagse oorlog? Volgens Ron Asmus, voormalig topambtenaar op het Amerikaanse *State Department* onder president Bill Clinton, was dit de eerste oorlog tussen het Westen en Rusland na het einde van de Koude Oorlog. Georgië zocht namelijk aansluiting bij het Westen; het streefde het NAVO- en zelfs het EU-lidmaatschap na en voerde economische hervormingen door. Rusland was vastbesloten deze ambitie te saboteren en was bereid daarvoor de wapens op te nemen. Het Russische optreden druiste daarmee in tegen de politieke spelregels die na de Koude Oorlog overeen waren gekomen in Europa. Die spelregels omvatten onder meer dat grenzen niet gewapenderhand mogen worden gewijzigd, en dat elke staat het recht heeft een alliantie naar keuze aan te gaan. De Russen konden gebruik maken van twee instrumenten: de separatistische bewegingen in de Georgische regio's Abchazië en Zuid-Ossetië, en de geografische ligging van Georgië. Beetje bij beetje probeerde het Russische bewind Georgië, dat zich op het laatst gedwongen zag te kiezen tussen een zekere militaire nederlaag en accepteren dat Rusland de twee regio's zonder een schot te lossen inpalmdede. De licht ontvlambare persoonlijkheid van de Georgische president Saakasjvili speelde de Russische leiders Poetin en Medvedev in de kaart, maar

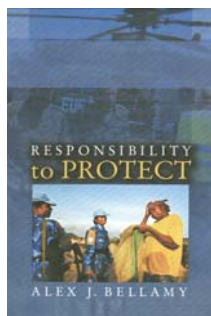
was niet de oorzaak van de oorlog. Asmus zoekt die oorzaak vooral in de Russische ergernis over wat zij zien als westerse inmenging in hun invloedssfeer. De interne verdeeldheid aan NAVO-zijde over de wenselijkheid van een Georgisch lidmaatschap en de westerse erkenning van Kosovo deden de rest. Dat Georgië uiteindelijk het eerste schot loste was van ondergeschikt belang.

Asmus' analyse stoelt primair op gesprekken met enkele van de hoofdrolspelers voor, tijdens en na de oorlog. Georgië, als underdog, heeft zijn sympathie, maar Asmus is bepaald niet blind voor de tekortkomingen van president Saakasjvili. Ik heb hem ook niet kunnen betrappen op grote missers. *A Little War* is zo doende een goed leesbaar, helder en vrij evenwichtig boek geworden. Asmus' analyse lijkt me ook in grote lijnen correct. Dat neemt niet weg dat er wel wat kanttekeningen te plaatsen zijn. Zo is de stelling dat de Russen afscheid hebben genomen van de spelregels die sinds het einde van de Koude Oorlog in Europa gouden aanvechtbaar. Ook het Westen heeft zich, als het zo uitkwam, weinig gelegen laten liggen aan die spelregels: vanuit juridisch oogpunt was de Kosovo-oorlog (1999) illegaal, terwijl ook de westerse erkenning van de unilateraal uitgeroepen onafhankelijkheid van Kosovo (2008) moeilijk te rijmen valt met de spelregels. Vanuit Russisch perspectief kan ook de NAVO-uitbreiding met de Baltische staten gemakkelijk worden gezien als een uitbreiding van de Amerikaanse invloedssfeer. Asmus lijkt dat aspect soms wat uit het oog te verliezen. De vraag is ook wat de lange-termijn betekenis is voor de Oost-West-relaties. Voorspellingen

doen is niet gemakkelijk. Asmus stelt in zijn laatste hoofdstuk dat de huidige 'Euraziatische weg' van Moskou, waarbij het zich afkeert van het Westen, uiteindelijk doodloopt. Hij spreekt de hoop uit dat Rusland dit zal inzien. Op de regering-Obama rust de taak de eenheid in de NAVO te herstellen en een duidelijk signaal af te geven dat verdere 'Georgië's' een hoge politieke en economische prijs zullen hebben. Dit impliceert dat het hele OVSE-gebied, van Vancouver tot Vladivostok, feitelijk een NAVO-garantie zou moeten krijgen. Of die er komt, valt te bezien.

In Asmus' optiek kan de betrekkelijk goede samenwerking uit de periode Clinton-Jeltsin (tevens zijn eigen hoogtijdagen) wel degelijk worden hersteld. Zijn belangrijkste argument lijkt te zijn dat de rigide afbakening in invloedssferen 19de-eeuws is en uiteindelijk geen stabiliteit brengt. Dat kan alleen een democratische vrede. Misschien is dat laatste wel waar. Maar in het Russische strategische denken vormt de NAVO een gevaar voor de veiligheid van het land. Zo lang dat zo is, lijkt een terugkeer naar de goede verhoudingen uit de jaren negentig mij ondenkbaar. Met alleen het argument dat invloedssferen 19de-eeuws zijn, overtuig je noch het Kremlin, noch Washington. Een scenario waarin Rusland blijvend een andere richting inslaat is daarom even goed denkbaar. Het gegeven dat ook de NAVO-strategen zich nu beraden op de relatie met Rusland laat in ieder geval zien dat Asmus' titel goed gekozen is: het was inderdaad een 'kleine oorlog die de wereld schokte'.

Dr. F.H. Baudet, NLDA

Responsibility to Protect

The Global Effort to End Mass Atrocities

Door Alex J. Bellamy

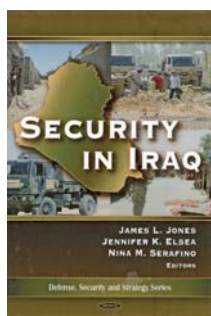
Cambridge (Polity Press) 2009

268 blz.

ISBN 9780745643472

€ 64,-

Op de Wereldtop van de Verenigde Naties in 2005 namen regeringsleiders het principe van *Responsibility to Protect* (R2P) aan. Zij erkenden daarmee de verantwoordelijkheid voor het beschermen van burgers tegen genocide en geweld op grote schaal. Tevens beloofden zij op te zullen treden als regeringen manifest in deze verantwoordelijkheid zouden falen. Alex Bellamy, hoogleraar internationale betrekkingen aan de University of Queensland, gaat in *Responsibility to Protect* dieper op het R2P-principe in. Hij analyseert onder meer de onderhandelingen die tot het akkoord van 2005 leidden, gaat in op de legitimiteit van humanitaire interventies en onderzoekt een aantal voorwaarden voor duurzame vrede na beëindiging van een conflict.

Security in Iraq

Door James L. Jones, Jennifer K. Elsea

en Nina M. Serafino (red.)

Hauppage (Nova Science Publishers) 2010

184 blz.

ISBN 9781606921272

€ 57,-

De Amerikaanse strijdkrachten hebben in Irak uiteenlopende diensten uitbesteed aan *private military companies* (PMC's). Dat geldt ook voor veiligheid. De auteurs concluderen dat de Amerikaanse krijgsmacht in Irak veel uitgebreider in zee gaat met PMC's dan bijvoorbeeld in Afghanistan. Zij gaan na wat er momenteel bekend is rond bedrijven die veiligheidspersoneel leveren in Irak en welke controverses er zijn. Aan de hand van analyses van overheidsrapporten kijken zij welke juridische middelen de Amerikaanse federale regering en de strijdkrachten hebben bij de eventuele vervolging van PMC's. In het boek komen de internationale rechtsregels aan de orde die eventueel van toepassing zijn, maar ook de Iraakse wet zoals die voorlopig geldt.

Humanitaire ruimte

Tussen partijdigheid en politiek

Dennis Dijkzeul en Joost Herman (red.)

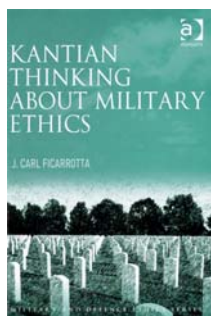
Gent (Academia Press) 2010

380 blz.

ISBN 9789038215594

€ 24,50

Hulporganisaties hebben de afgelopen twintig jaar voor vele miljarden euro's steun gegeven aan bevolkingsgroepen in nood. Zij maken daarbij gebruik van de zogeheten humanitaire ruimte, waarbij kernbegrippen als neutraliteit en onafhankelijkheid gelden. Vele ontwikkelingen bedreigen deze ruimte. Zo zetten regeringen vaker hun militairen in met politiek-humanitaire taken, terwijl strijdende partijen hulpgoederen misbruiken. *Humanitaire ruimte* belicht vanuit verschillende invalshoeken de bedreigingen en kansen op dit gebied. In het boek is ook een hoofdstuk opgenomen over civiel-militaire relaties in complexe noodsituaties en in een case study wordt beschreven hoe het Nederlandse PRT in Uruzgan in de context van de humanitaire ruimte functioneert.

Kantian Thinking about Military Ethics

Door J. Carl Ficarrotta

Farnham (Ashgate) 2010

146 blz.

ISBN 9780754679929

€ 52,-

De op het werk van Kant gebaseerde benadering van ethiek is aan het begin van deze eeuw wijd verbreid geraakt. Maar als wetenschappers daarbij al praktische ethische problemen onder de loep nemen, zijn daar weinig voorbeelden uit het militaire domein bij. J. Carl Ficarrotta, hoogleraar filosofie aan de United States Air Force Academy, wil met deze studie die leemte vullen. Hij stipt controversiële kwesties aan, zoals het plaatsen van vrouwen op gevechtsfuncties, homoseksualiteit, *collateral damage* en de theorie van de rechtvaardige oorlog. Ficarrotta vraagt zich tevens af of militairen aan een hogere morele standaard gebonden zijn dan burgers.

Met dank aan mr. C.P.M. Terpstra, NLDA

SUMMARIES

N. Rietveld – Feelings of Responsibility among Deployed Military Personnel

Approximately one fifth of Dutch ex-military personnel has to contend with feelings of guilt and shame as a result of deployment in a peacekeeping mission. That is the conclusion the author draws after completing a research project in which more than 1100 veterans participated. The veterans had been deployed to Cambodia, Bosnia and Herzegovina, Kosovo

and Iraq. The study shows that feelings of guilt and shame are somehow related to restrictions in decisions and actions the military experienced. In retrospect, many veterans say they felt a strong responsibility to make their mission a success, but many also experienced a strong sense of powerlessness.

J.M.A.F. Sanders et al. – The Armed Forces and the Labor Market in 2020

Within the framework of the Strategic Explorations of the Ministry of Defense, several experts have undertaken the task of mapping the future Dutch labor market. Taking into account the most important demographic and social developments, the authors conclude that in 2020, the labor market will, above all, be far more diverse. More immigrants, women and

elderly people will be looking for employment. To attract and keep adequate personnel, Defense will have to accommodate to the individual wishes of employees. The authors warn that in some personnel areas, especially in the technical and medical professions, the Armed Forces will have to cope with structural shortages.

R. Scalas and S.N. Mengelberg – Training in the Field of European Crisis Management

As there is no real European security culture, few people are aware that the European Union does execute military and civil missions. For a long time the military dimension was covered by NATO and in recent years especially the civil dimension of the EU has grown in importance. The European Security and Defence College contributes to this European culture

by offering several training courses. The authors explain the origins of this college, the different courses and the cooperation with other international organizations. They also go into the position of the member states of the European Union towards this college and its added value.

Battlefield tour 2010

De bevrijding van Den Bosch en de strijd bij Kapelsche Veer

De jaarlijkse battlefield tour van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap vindt plaats op **zaterdag 11 september**. Onderwerp is de bevrijding van Den Bosch (1944) en de strijd

bij Kapelsche Veer (1944-45).

Op 22 oktober 1944 zette de Britse 53ste (Welsh) divisie vanuit Oss de aanval op Den Bosch in en vond de 'slag bij Hintham' plaats. De Duitsers bliezen de bruggen over de Dieze op, waarna slechts een stoutmoedige stormaanval over een sluizencomplex restte. Hierna volgde een felle strijd in de stad, die uiteindelijk 236 burgers en bijna 150 Welshmen het leven kostte, alvorens Den Bosch eind oktober was bevrijd.

Nadat de geallieerden in november Noord-Brabant ten zuiden van de Bergsche Maas hadden veroverd, werd deze rivier de

scheidslijn tussen bevrijd en bezet gebied. De Duitsers vestigden op de zuidoever bij Sprang Capelle een bruggenhoofd. Na mislukte pogingen van de 1ste Poolse Pantserdivisie en Britse en Noorse commando's viel de Canadese 4e Pantserdivisie op 26 januari 1945 aan. Na vijf dagen van gevechten ontruimden de Duitsers uiteindelijk het eiland.

Tijdschema

- 08.45-09.00 uur: ontvangst bij de bus bij station Den Bosch
- 09.15-09.45 uur: ontvangst in Van der Valk-motel Nuland aan de A59 met koffie en Bossche bol
- 09.45-10.30 uur: introductie door Luc van Gent, lokaal historicus
- 10.30 uur: tour per bus langs diverse bespreekpunten in Den Bosch. Lunch in de bus
- 13.15 uur: vertrek naar Kapelsche Veer (bij Sprang Capelle), introductie door Marius Heideveld, lokaal historicus
- 15.30 uur: per bus via station Den Bosch naar motel Nuland

Voor leden van de KVBK is deelname gratis, niet-leden betalen 20 euro. Leden en introducés kunnen zich inschrijven via een e-mail naar secretaris@kvbk.nl, onder vermelding van hun naam. Niet-leden kunnen zich inschrijven door 20 euro over te maken naar gironummer 78828 t.n.v. Penningmeester KVBK in Harlingen. Graag vermelden Battlefield tour 2010, de naam/namen van de deelnemer(s) en het correspondentieadres (eventueel een e-mail adres).

Inschrijving gebeurt op volgorde van aanmelding; bij overtekening krijgen leden voorrang op niet-leden.